Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DANMARKS FOLKEMINDER Nr. 1

FRA
DANSK FOLKEMINDESAMLING

MEDDELELSER OG SPØRSMÅL

VED

AXEL OLRIK
SAMLINGENS FORSTANDER

KØBENHAVN
DET SCHUBOTHESKE FORLAG
H. H. THIELES BOGTRYKKERI. KØBENHAVN
1908

FRA
DANSK FOLKEMINDESAMLING

MEDDELELSER OG SPØRSMÅL

VED

AXEL OLRIK
SAMLINGENS FORSTANDER

KØBENHAVN
DET SCHUBOTHESKE FORLAG
1908

H. H. THIELES BOGTRYKKERI. KØBENHAVN

INDHOLD

Side

DANSK FOLKEMINDESAMLING af Axel Olrik 5
BIDRAGYDERE TIL SAMLINGEN 20
„DANMARKS FOLKEMINDER", opfordring 21
SPØRSMÅL OM FOLKEMINDER 25
I. Fester 25
II. Landbrug 26
III. Dagligliv 27
IV. Naturen 28
V. Lege 28
VI. Melodier 28
PRØVER AF FOLKEMINDER 31
Tyge Nold og hans tolv sönner (af Evald Tang Kristensen og Axel Olrik) 31
Den natlige jæger (ved C. Klitgaard, J. Jacobsen, Chr. Weiss) ... 34
Helligstene på Sydfalster (ved Karen Toxværd) 35
Den kloge kone i Skovshoved (ved Jörgen Olrik) 36
Småtræk af tro og tænkemåde i Fredericia-egnen (ved Jens Skytte) 37
Fra fiskerlivet (ved H. F. Feilberg og V. Feilberg) 39
Ønskehöje (af Jens Kamps samlinger) 39
Fra Drøsselbjærg ved Slagelse (ved Axel Olrik) 40
Når man riser op (ved Henrik Ussing) 40
Sankt-Hans-ko i Vendsyssel (ved A. O.) 41
Folkeliv i Bjerre herred (ved Jean Fischer) 41
SJÆLLANDSK KARAKTERSTUDIE, et overblik, af Thorkild Gravlund 53
TREBOLD, af Fr. Knudsen 61
OPTEGNELSE AF STEDNAVNE, af Marius Kristensen 77
ENLIGE STENE, HVORTIL DER KNYTTES NAVN, SAGN ELLER FOLKETRO 97
STENDYNGER OG KVASHOBE, SOM DER KASTES TIL AF VEJFARENDE 114

DANSK FOLKEMINDESAMLING

AF

AXEL OLRIK

Når man skal sige hvad Dansk Folkemindesamling er, er det korteste svar: det er den yngste af vore offenlige samlinger.

Men det er ikke et musæum der holder åbent for folkets store skarer. Den gemmer sig inde i „Det kongelige biblioteks" ny bygning; og kun i beskrivelse og billeder kan den føres frem for en större almenhed. Og dog er det en samling der gærne vil ha mange i tale, et musæum der indenfor sit område skal være et nationalmusæum: et afbillede af det danske folks fordums liv, og skabt ved samvirken mellem mange spredte kræfter i folket.

Det er en ny tanke, at folkeminderne — disse gamle sange og historier, tro, skik og meddelelser fra dagliglivet — kræver deres eget musæum; og jeg skal begynde med at følge tanken i dens gradvise vækst.

For 100 år siden udsendte Rasmus Nyerup — den for vor fortid varmt interesserede bibliotekar — sammen med Rahbek og Abrahamsen en opfordring til at optegne gamle folkeviser og deres melodier til brug for en ny udgave af kæmpeviserne. Det var det förste skridt til en national indsamling; men det modtagne blev benyttet til udgaven; resten gik i kladebunken, og kun ved et heldigt tilfælde er dele af det reddet til vore dage.

En menneskealder senere begyndte Svend Grundtvig, först at samle bidrag til viseudgaven, siden alle arter af folkeoverlevering, båren frem af sin livstanke at bevare alle ytringer af folkets tidligere åndsliv for at kunne gi det „rent og klart" tilbage til folket. I sammenligning med al sin samtid er han mærkelig; han samlede ikke for en udgaves skyld, men for fremtidens skyld.

Hans samlinger blev efter hans død købte af staten til Det kongelige Bibliotek, og hensat som sluttet række. Endnu faldt det

ikke nogen ind, at de skulde behandles anderledes end andre gamle håndskrifter.

Stødet til grundlæggelsen af en folkemindesamling udgik derimod fra dr. H. F. Feilberg, nu boende på Askov. Han bestemte, at hans bogsamling og tilhørende håndskrifter efter hans død skulde gå over i offenligt eje som sluttet hele. Den omfatter o. 3000 bind folkemindeliteratur fra alle jordens egne; og blandt håndskrifterne findes en stor ordbog over de enkelte træks forekomst omkring i disse skrifter.

Det næste skridt kom fra folkemindesamleren Evald Tang Kristensen. Han havde arbejdet efter det gamle program at trykke hvad man indhøstede, og han havde udgivet en lang række skrifter; men mere og mere umuligt blev det at udgive alt. Han tog da den bestemmelse at renskrive alt, således at det kunde stå på tilgængeligt sted i offenlig varetægt.

Men hvor skulde disse samlinger ha til huse? Her må jeg nævne den forståelse, som sagen fandt hos overbibliotekaren ved Det kongelige Bibliotek H. O. Lange. Han indså at disse samlingers ordning og forøgelse krævede en ganske anden omhu og fagkyndighed end bibliotekets almindelige betjæning; og han gik villig ind på at lade de grundtvigske samlinger og de nytilkommende smælte sammen til en helhed, der trådte i et friere forhold til bibliotekets rammer. I 1904 skaffedes en foreløbig bevilling til at ordne de ældre samlinger; i 1905 oprettedes — på forslag af H. F. Feilberg og A. Olrik i forening med H. O. Lange — Dansk Folkemindesamling med en egen forstander, men således at biblioteket gav husrum og førte tilsyn med samlingens opbevaring. Den fandt sin plads, först i Griffenfeldts værelse i den gamle biblioteksbygning, siden i en stue ud mod Töjhusgården i den ny.

Det er et enkelt biblioteksrum med stort vindue og håndskriftshylder langs væggene, en 600 numre håndskrifter foruden en håndbogsamling på et par hundrede bind. Men hvad der adskiller den fra almindelige bibliotekscller er at den tillige er arbejdsplads. Jeg skal søge at skildre det arbejde der göres hernede.

Först naturligvis at ha de store samlede rækker af folkeminder: den Svend-Grundtvigske samling; den Grundtvig-Blochske række af færøske viser, der for nylig er bleven øget med endnu et bind; og de store rækker af Evald Tang Kristensens håndskrifter, som deres ejer har givet i samlingens varetægt. Men så gælder det at få alt

med og at ha de rette rammer hvor der kan passes ind på behørig måde. Der kan være arbejde nok. En folkemindesamler som Jens Kamp der døde forholdsvis ung efter længere tids sygdom og ned-

Dr. phil. H. F. Feilberg
fød. 1831.

brudthed, efterlod sine optegnelser ganske i uorden. Vi måtte arbejde os gennem notebøger, lapper og hengemte aviser, i månedsvis, inden vi fik valgt og vraget og henført alt til sin rette sammenhæng. Med Fr. Grundtvigs samlinger til fugledigtningen kom vi så meget lettere til rette, skönt det var en 40 pakker og protokoller.

Men samlingen ikke blot modtar hvad der gives; den sidder og angler efter bidrag, og tar taknemlig mod en hjælpende hånds-

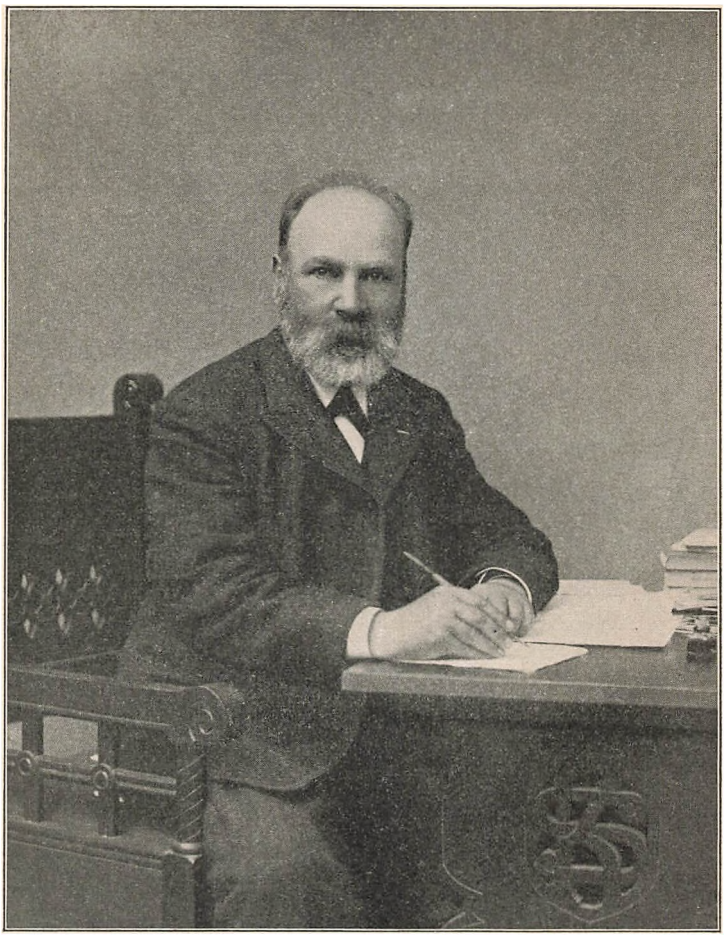

DFS fot. Olaf Sand Kristensen 1906.

Evald Tang Kristensen

ræckning, hvor den kan fås. Er den heldig, får den en lille bunke blade på én gang; oftest får den sine bidrag i enkelte breve og lapper. Lad mig nævne en enkelt ting, hvad gemmer ikke vore provinsaviser af sådanne småoplysninger fra dagliglivet? Snart en

efterretning om en ny ejer der trods advarsler har fjærnet en sten i gårdens mark, — og så er gården brændt. Snart en notits om

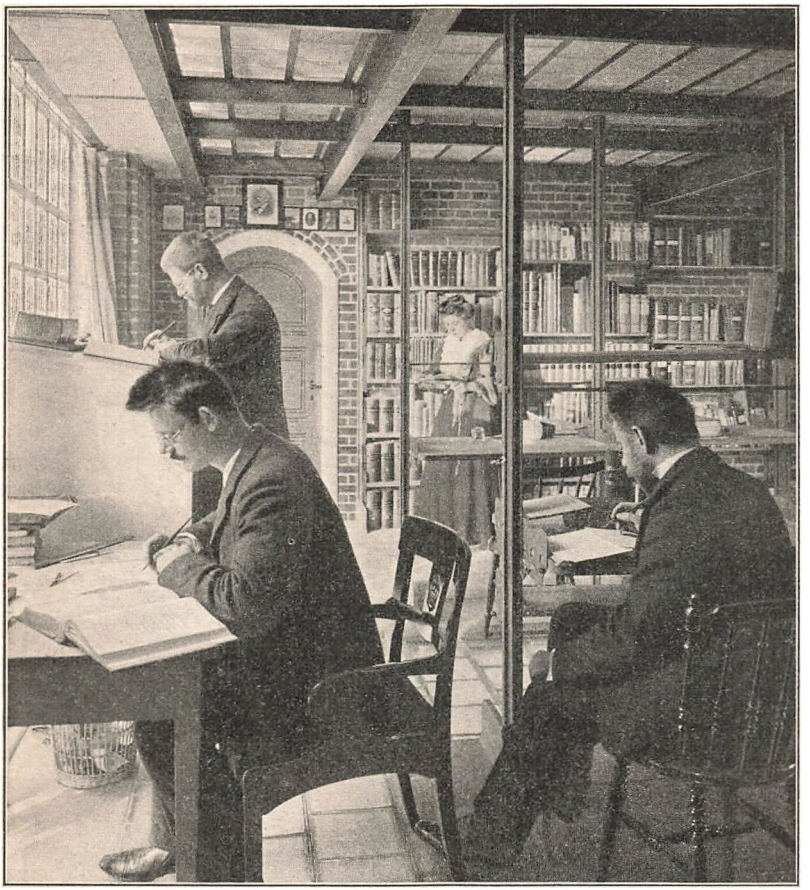

Dansk Folkemindesamling

(i baggrunden den Grundtvigske samling og begyndelsen af den nyere; ved arbejdspladserne: H. Grüner Nielsen, Axel Olrik, Astrid Lund, Georg Christensen).

børn der så karlene kaste brændende tændstikker på pigerne og sige: „Nu er du min kæreste!“ og så prøvede børnene at göre det efter, og desværre gjorde de en ulykke derved. Dag for dag får vi sådanne småtræk, og det ene forklarer det andet. Vi har fra vores nyeste samlinger en ejendommelig række, hvor gårdens vær-

nende vætte bor i den nærliggende sten; og børnenes kasten med tændstikker får sin forklaring f. eks. i et af vores æventyr, hvor pigen kaster brand på sin kæreste. Der gemmer sig gammel ildtrolddom deri.

Man tror at gammel skik er forsvunden; men den er nok snarere forsvindende. Begynder man at spörge ud på et bestemt sted, eller bare at lægge til side når man får tilfældige notitser, bliver der altid nogen høst. Kan her mødes mange hjælpsomme hænder og opmærksomme öjne, vil de endnu kunne gi et stort bidrag til den folkelige kulturs historie.

DFS. 1906. 58. foi. P. Olsen, Hadsten, 1894.

Visesangerske fra Hammerum herred
(Ane Johanne Jensdatter fra Gjellerup).

Vi har her i landet i den sidste menneskealder haft én stor samler, Evald Tang Kristensen; det var ved årets begyndelse 40 år siden, at han tog fat på sin livsgerning blandt Hammerum herreds gamle bindestuekoner. Men hans landsmænd har brugt hans enestående energi som en pude for deres mageligged. „Dær har vel Tang Kristensen nok været", hører man altid, når talen er om at optegne minderne.

Men ingen enkelt mand kan optegne alt, og ingen rejsende mand kan nå det som den fastboende har for öje; man skal færdes ved den höj og den sten for at få besked; man skal lægge mærke til den gamle gårdmand, der ufravigelig kalder ad sin dreng og ikke ad sin pige, for at få porten lukket efter det sidste læs der kører ind. Evald Tang Kristensen, og adskillige andre ligeså, har först og fremmest søgt efter de samlede rækker af ensartet stof, og deri bragt ypperlige resultater, mest for alle arter af folkets digt-

ning; men det gælder tillige at iagttage alt det der kun ses på stedet, og at iagttage det som levende helhed, som del af en vis befolknings liv. Der går gennem nordisk folkeminde-indsamling en interesse for det videnskabelige interiør, fra Asbjørnsens „Huldre-eventyr", og fortsat gennem Fr. Grundtvig og Eva Wigström. Men ved tidernes ugunst har denne retning ikke fået ydet alt hvad den var i stand til, og her er en tabt tråd vi bör tage op. Som prøve vil Fr. Grundtvigs skildring af sydfalstersk bondeliv nu snart komme på tryk, udgivet af Folkemindeforeningen; jeg håber den må mane mange til efterfølgelse[1]. Det er ikke så svært som man tror, selv om man er kortere tid på en egn f. eks. som sommergæst, ad en eller anden vej at vinde ind til oldtidsoverleveringen, og se hvilke træk der er stærkest fremtrædende og hvilke naturforhold mest bestemmende. Hvor meget mere kan da ikke den der er virkelig fortrolig med dens befolkning! Selv nu da minderne er halvvejs uddøde, opdages de hemmeligheder der vilde gået i graven med den gamle slægt. I 1897 granskede jeg de primitive Odinsforestillinger, som vi kalder „den natlige jæger"; men siden da har jeg opdaget, at de sydlige øer, Falster og Låland med småøer, har en type af ham som ingen

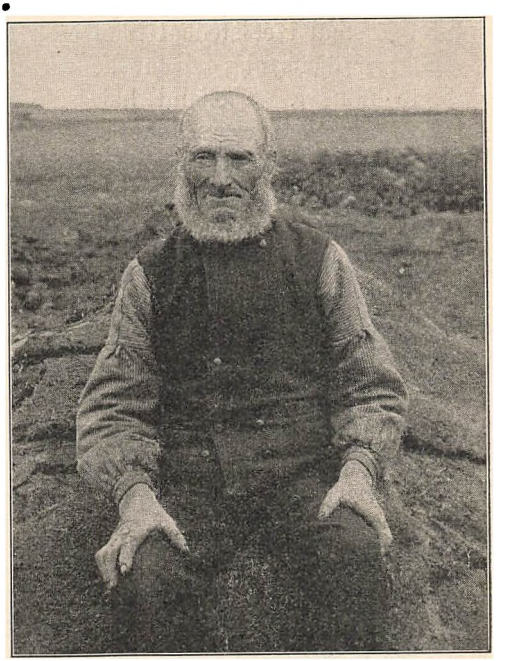

DFS. 1906, 58. fot. P. Olsen, Hadsten, 1894.

Æventyrfortæller fra Hammerum herred
(Jens Jensen Talund, broder til Ane Johanne).

[1] Af foreliggende arbejder fra enkelte egne kan nævnes Jens Skyttes „Hjemstavnsbilleder" (1894, fra Trelde ved Fredericia), hvor det personlige fortidsminde danner en ypperlig ramme om stedets rige sagnoverlevering; And. Christensen, Fynske bønders liv i forrige århundredes midte (1908); o. fl.

af os folkemindesamlere da havde anelse om. Jeg kom tilfældig på sporet, mens jeg talte med en folkemindeinteresseret falstersk bondekone i hendes have (og hun vidste kun meget lidt, fordi denne forestilling altid havde været berørt med en vis religiøs dunkelhed); — men snart kom stoffet mig næsten løbende i møde, som svar på mine spörsmål i et stedligt blad og siden i „Danske Studier".

Det er öjensynlig de danske øer, som har mest af endnu ikke opsøgte minder. Sjælland har således haft sin særlige tro på „ønskehöje", som var så stærk at endnu for ikke mange år siden københavnske tjænestepiger gik på höjen i Tivoli eller i Frederiksberg have, når et eller andet lå dem særlig stærkt på sinde.

For resten er det især de små afslutlede samfund, vi bör holde öje med. Ikke fordi de har været rigere på minder end andre; men fordi de har bevaret særpræget bedst. Jens Kamp slog sig ned på Bogø; vi har meddelelser om Rersøerne i Storebælt og om Frejleverne i skovene ved Guldborgsund. Der må være noget at høste på flere steder. Trods den store æstetiske interesse for fiskerlivet, som har været tilstede i den sidste menneskealder, savner vi endnu adskilligt i en mere ædruelig og videnskabelig skildring. Nu og da får vi glimt af en kraftig overtroens verden med kendeligt særpræg.

Det er ikke blot folkets tro og digtning der bör opbevares, men alt hvad der hører den svindende livsform til: dagligliv og fest, hus og dragt, folkemålet og alle stedlige benævnelser. Her er stoffet så meget rigeligere til stede, i det mindste i de gamles minde. Hvor vi kan, har vi givet stødet til at de ældre, de der nu har god tid, skildrer en enkelt egns daglige livsvilkår som det var i deres ungdom og i deres fars fortællinger. Men tillige gælder det, at bestemte folk — helst med videnskabelig fordannelse — tager enkelte punkter for. Netop i kraft af deres snævrere formål går de ofte på med större energi. På den måde har höjskolelærer Poul Bjerge vandret om for at følge sporene af landsbyernes gamle selvstyre; kand. Fr. Knudsen har undersøgt folkelig idræt og fået höjst mærkelige resultater frem[1]; lærer Miskow har slået ned på de omrejsende gögleres og sliberes flok[2]; og de unge mænd og kvinder i „Foreningen til folkedansens fremme" har med storartet grundighed kastet sig over studiet af folkedans og folkedragter. Kunde disses

[1] Se „Trebold" her-nedenfor, samt Danske Studier 1906. [2] Danske Studier 1904 og 1909.

arbejde anspore andre til at ta sådanne særlige områder for, kunde vi endnu nå en ganske fyldig viden om fortiden.

Men det er ikke bare beskrivelsen af det svundne, vi skal ha; det er også billedet, — hvor det er muligt: helligkilden og ønskekvisten, kludetræet som de syge krøb igennem; desuden den naturverden som har været bestemmende for folkets tro, og de mindesmærker hvorom der mældes i dets sagn. Men vi bör også gemme hele dagliglivets verden i billeder, så godt det lar sig göre: den gamle dragt, den gamle bygning, ethvert udslag af den svindende kultur. Her findes enkelte gode rækker, som den store flok af Evald Tang Kristensens visesangere og fortællere, og folkedansforeningens billeder af gamle dragter (med udførlig beskrivelse til). Men mest skal det vi søger stampes op af jorden. I Kongelige Biblioteks dubletpakker, der er stillede til vor rådighed, kan vi finde prospekter eller kunstværker som giver ikke så lidt af bondelivet i mange egne; selv fra sagnverdenen vil et opmærksomt öje opdage både det ene og det andet: her er Rødstenen, den rødlige kalkklippe på Fur, med den fordybning der ser ud som nedgang til de underjordiskes bolig; her er liden Kirstens gravsten fra Vestervig, eller Snækkerstenen der ved sin sære plads har givet anledning til sagn om en jættekvinde der kastede den hid fra Hven. Men utrolig meget fanges kun ude omkring af det öje og øre der har sans for sådant. Vi har venlige følelser for dem der fra Århus sendte os billedkort af „det hus hvor Molboerne købte gryden", eller som ude i et af fiskerlejerne snappede billedet af en

DFS. 1906, 58. fot. P. Olsen, Hadsten, 1894.

Visesangerske fra Hammerum herred
(Ane Jensdatter, søster til Ane Johanne).

ret stor dreng, der står foran huset og dier sin mor, mens hans far stolt ser til; det er jo æventyrets „pattekarl" om igen i virkeligheden. Men der savnes hundred gange mere end der haves. Vi har endnu ikke haft en mand med et fotografiapparat på Tibirke bakker lige før høsten begynder, så at han kunde afsætte „Arnakkekongens vej" som den visne stribe gennem sæden; eller den 1. maj

DFS. 1906, 54. Tegnet af J. Dahl o. 1870.

Helligkilden ved Vangede i Gentofte sogn
(tegningen foræret til DFS. af Medicinsk-historisk Museum).

hos de „Frejlev skalke" (et mærkeligt lille bondesamfund) for at se hvorledes de i optog fører byens strængt bevogtede brevkiste til den nye oldermand. Hvad der kan udrettes ved samlerflid, viser lærer Miskows billedrække fra de „rejsende". I hans bunke af amatørfotografier og prospektkort med vore landlige cirkusskønheder vil man kunne følge, hvor længe sigøjnertypen kendes igen, ligesom hans optegnelser gir et ganske mærkværdigt billede af, hvad den nogenlunde civiliserede overflade gemmer af utrolig gammelt hindusprog og utrolig forældede skikke. Men jeg tænker vi alle har grund til at se os lidt for blandt de stykker fortid som vi

færdes imellem. Vi kan alle göre noget for at fortidens bygninger og livsformer ikke går sporløst til grunde. Med nutidens lette adgang til fotografi og under samarbejde mellem alle de interesserede kræfter kan der göres et arbejde der får betydning både for mindeforskningen og langt videre omkring.

Men vor Folkemindesamling har desuden sine særlige opgaver. På indsamlingen af gammel folkesang har den taget fat med særlig kraft. Kandidat Grüner Nielsen har i sommer rejst for samlingen sammen med Evald Tang Kristensen for at få melodioptegnerne fuldstændiggjorte, især med fonografiske optegnelser Carlsbergfonden har givet en bevilling til at afstøbe valserne i kobber til opbevaring gennem kommende tider. På samme måde vil kandidat Thurens samling af færøske melodier og kandidat Thalbitzers grönlandske blive afstøbte; ved disse forskeres hjælp er samlingen på veje til at løse denne opgave, vistnok så godt som den under de nuværende forhold kan løses.

DFS. 1936, 63. fot. Ida Falbe-Hansen.

„Pattekarlen"
(fra fiskerleje ved Øresund).

Folkemindesamlingen har også begyndt på en anden sag, den udförlige optegnelse af vore stednavne. Her er en smuk opgave for yngre sprogmænd, der har eller kan skaffe sig lidt fortrolighed med en egns mål. Samlingen har givet dem kort og lidt rejsepenge; og så er de gået i gang med den mængde af stedlige benævnelser, især dem der nu er ved at glemmes eller er ved at fortrænges af den skriftsprogmæssige udtale. Dær ligger et stof af stor kulturhistorisk og sproglig interesse, og det kan være at denne sag en gang vokser sig så stor at den kræver andre og större rammer end der i öjeblikket kan gives den; men i så fald er det godt, at man i tide har gjort det förste skridt. Her som overalt gælder det at ha en lille videnskabelig stab, der kan ofre tiden på dette værk, og at den kan være i berøring og samarbejde med videre krese ud

over landet, der på den ene eller den anden måde kan tilføre den stoffet.

Men Dansk Folkemindesamling og dens nærmeste medarbejdere skal ikke blot være stoffets samlere og opbevarere; de skal tillige være dets rensere, ordnere og forklarere.

I række bagved de spredte og uensartede bidrag udefra gror de ensartede og ordnede afskriftrækker frem. Den Grundtvigske samling kan her give forbilledet. Så den store færøske kvædesamling, som Jörgen Bloch nylig har fuldstændiggjort med endnu et bind, renskrift af de sidste års høst. Men fremfor alt kan vi ikke noksom takke Evald Tang Kristensen for at samlingen så hurtig er blevet mødested for alle de danske overleveringer. Han har afskrevet og ladet afskrive. Vi har i sidste år modtaget slutningen på hans op mod 3000 æventyr (alt hvad han i 40 år har indsamlet på dette område, og det er en digtart han har dyrket med særlig kærlighed). Den hjelmstjerneske stiftelse har ydet et lille tilskud, jeg tror af ialt 2000 kr., — en billig pris for et sådant værk, som Danmarks og udlandets forskere vil søge flittig til igennem århundreder. En lignende afskrift af hans sagn er i gang, og en af hans ordsprog er fuldendt.

Ved fonografvalserne
(Hjalmar Thuren og H. Grüner Nielsen).

Men skal der blive ret videnskab af alt dette indhøstede, skal det plöjes godt igennem, under stadigt hensyn dels til hjemsted, oprindelse og mulig trykt udgave, dels til dets systematiske plads. Derfor opstod vore fagkataloger over de enkelte arter af folkeminder; og samlingen har været så heldig at finde gode

medarbejdere til dem. Først udarbejdedes listerne over viserne fra folkemunde, for de ældre partier af mig, så af kand. Thuren, og siden af kand. Grüner Nielsen, som föjede registre over omkvæd og begyndelseslinjer til. Nu udarbejder kand. Thuren på løse sedler et kritisk katalogværk over folkemelodierne. Hvor nødvendigt et sådant arbejde var, kan man vide deraf, at for mange såkaldte „danske folkemelodier" kunde man slet ikke vide om de var fra Danmark, Færøerne, Norge eller Sverig; og kun til dels kunde man skelne mellem pålidelig og upålidelig udgivelse. Ved nöje undersøgelse af alle notitser og ved studium af stoffets karakter lægges der nu grundlaget for den förste videnskabelige udgave af vore gamle folkevisers melodier.

Med æventyrene er magister Georg Christensen og frk. stud. mag. Astrid Lund i gang. Det bliver en 4000 opskrifter af æventyr, der skal göres udtog af på sedler; og så skal de bestemmes efter deres typer, indbyrdes og i forhold til europæisk literatur. Men når det er gjort, vil den væsenlige del af et kæmpemæssigt udgiverværk over æventyrene være besörget, — ligesom visekatalogerne og melodiarbejderne peger mod afslutningen af „Danmarks gamle Folkeviser" som deres förste mål. Sådan er disse fagkataloger: de strækker sig fra at være vejvisere gennem råstoffet langt ind i den grundlæggende kritiske udgave. Men ikke blot det; de vil også være et bånd mellem vor samling og folkemindesamlingerne omkring i de nordiske lande: den i Helsingfors, som det finske literaturselskab ejer, og som i alder og værd kan tjæne til forbillede for de andre, og de nationale samlinger i Norge og i Sverig der er ved at gro frem netop nu.

Under det forhold ser det ud til at Dansk Folkemindesamling kan blive midtpunkt for et liv, præget af samlerens iver, musæumsmandens omhu, og videnskabsmandens forståelse.

Allerede som den er, har den kunnet række hjælpende hånd med oplysninger og afskrifter til forskere hjemme og ude. Undertiden har den huset fremmede lærde inden sine vægge i længere tid. Her kom f. eks. Catharinus Elling, samleren af de norske folkemelodier, for at afskrive hvad der fandtes af den art i danske biblioteker. „Jeg kan ikke sige Dem, hvor glad jeg er over den vejledning jeg har fundet", sagde han da han gik sidste dag. Det var også et rent held, at vi lige havde fået förste afdeling af fagkatalogen færdig. Jeg gad vidst, hvordan han ellers vilde ha fundet

sig til rette i de Nyerupske papirer, hvor sommetider halvdelen af et blad ligger på Universitetsbiblioteket og den anden halvdel på Kongelige Bibliotek, og hvor det er en øvelse i den höjere regnekunst at udfinde, hvorfra hvert enkelt stykke stammer.

Her kom også professor Kaarle Krohn, en af folkemindeforskningens hövdinger, og gennemgik vor samling, håndskrift for hånd-

fot. Väinö Krohn 1907.

Evald Tang Kristensens væg i Dansk Folkemindesamling

skrift, i løbet af et par uger. Jeg får ha lov at nævne to småting fra hans ophold her. Den ene var, at da han overværede vores optagelse af fonografvalser og den gamle Morten Eskesen sang ind i apparatet, det var visen om hr. Tors tre døtre, fik K. Krohn ideen til at her måtte det förste forbillede søges for Kullervo, en af den finske folkedigtnings mærkeligste skikkelser. Den anden mærkelighed var, at han fik fotograferet den Tang-Kristensenske væg i folkemindesamlingen, for at kunne fortælle de finske studenter og skolelærere hvad en enkelt mands energi kan udrette.

Sådan fik vi det indtryk, at vores værk nogenlunde kunde stå

sin prøve, i alt fald at der var god gænge i den port der førte ud til videnskabelige pårørende. Måske tör vi tage det som varsel om, at vi også en gang får nået det större og fjærnere mål, at kaste lys over de mange sider af fortidens liv, som vi ad denne vej — og kun ad den — kan nå ind til.

Men endnu er vi ved at løse den förste del af opgaven: indsamlingen af fortidsoverleveringerne inden de helt udviskes. Derfor må der et samarbejde; derfor stiftes en forening for „Danmarks Folkeminder". Endnu er stoffet til fremtidig forskning og forståelse til stede, men spredt på mange hænder. Hvem der har fyldigere kendskab til en egns tænkemåde og liv på et eller andet område, kan ved simpel nedskrivning deraf skabe en kilde til kommende slægters kundskab. Men ikke mindre gælder det at fange de hundreder af småoplysninger ind, som kan bidrage dertil.

Det blev i sin tid sagt med stolthed om Svend Grundtvigs udgave af de gamle viser, at et helt folk havde arbejdet med på den. Hvis alle, som dette lille skrift kommer for öje, vil yde hver sit bidrag af lignende art, vil det være en smuk fuldendelse af det danske folks arbejde med at frede om sine minder.

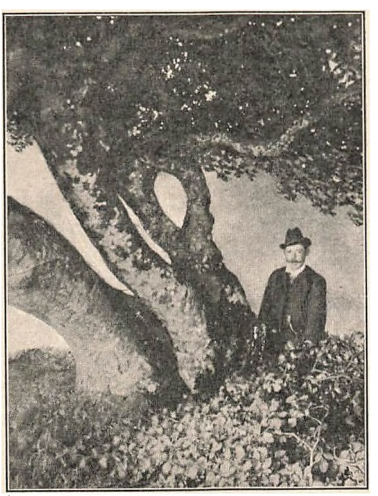

DFS fot. Vald. Friis 1905

Hultræet [æ hwoltre'] i Ormholt skov, Vendsyssel.

(Endnu trækkes syge börn gennem hullet og töjstykker efterlades som offergave.)

BIDRAGYDERE TIL DANSK FOLKEMINDESAMLING

FRA 1904 TIL MARTS 1908

(Hvor ingen bopæl er tilföjet, er bostedet København. For större bidrag er dettes omtrentlige art tilföjet i klammer.)

Stud. mag O. Andrup; höjskolelærer Povl Bjerge (bylav); arkivsekretær J. Bloch; forfatter Fr. Bohn; sognepræst Morten Bredsdorff, Falster; stud. mag. Johs. Bröndum-Nielsen (stednavne); professor Sophus Bugge, Kristiania; professor Alexander Bugge, Kristiania; lærer J. P. Christensen, Gjærup, Ty; höjskolelærer Chr. Jul Christiansen, Ågård; lærer J. Ditlevsen, Elsted, Ty; folketingsmand Lars Dinesen; stud. mag. Åge Axelsen Drejer, Krabbesholm; frk. Drewsen; konduktör F. J. E. Eneström, Gislaved, Sverige; forfatter Morten Eskesen, Kolding; mag. Ida Falbe-Hansen; dr. H. F. Feilberg, Askov; realskolelærer Jean Fischer, Klakring; universitetsboghandler G. E. C. Gad; forfatter Thorkild Gravlund, Rersø; fru Kirstine Grundtvig (Fr. Grundtvigs samlinger); fru Jörgine Hansen; lærerinde Nanna Hansen; landinspektør O. N. Holst, Mors; teol. kand. A. T. Höy; dr. med. K. Isager, Ry; J. Jacobsen; cand. mag. Anker Jensen, Hellerup (stednavne); lærer J. N. Jensen, Stenum; höjskolelærer Åge Jensen, Vrå; læge J. Johnsson, leder af Medicinsk-historisk Musæum; malerinde Kate Kabell; postekspedient C. Klitgård (nordjyske folkeminder); lærer Fr. Knudsen (lege); höjskoleforstander K. C. Knudsen, Karise; boghandler Kovsgård; prof. Kornerup, Roskilde; forfatter Evald Tang Kristensen, Vejle; dr. Marius Kristensen, Askov (stednavne m. m.); lærer P. Kristensen, Mundbjærg; höjskolelærer A. K. Kristiansen-Tårup; professor Kaarle Krohn, Helsingfors; cand. mag. P. Langballe; rektor H. H. Lefolii; boghandler Lynge; overlærer Jens Madsen; lærer J. S. Mark, Øster-Hornum; musæumsassistent, dr. M. Mackeprang; fru borgmesterinde Marie Marstrand; lærer Johan Miskow, Brovst; musæumsdirektør W. Mollerup; professor Moltke Moe, Kristiania; cand. mag. H. Grüner Nielsen; hr. N. J. Nielsen; höjskolelærer Salomon Nielsen, Ubberup; adjunkt F. Ohrt, Sorø; skoleelev Anders Olrik; dr. Axel Olrik; musæumsassistent Jörgen Olrik; professor Magnus Olsen, Kristiania; gymnastiklærer A. Otterström; fru Martha Ottosen (Joh. Ottosens optegnelser om landsbynavne); höjskolelærling Hans S. Pedersen, Askov; sognepræst Richter, Vejen; hr. Einar Salomon; musæumsassistent G. Sarauw; sognepræst P. Severinsen, Tim; lærerinde Ingeborg Simesen; forfatter Jens Skytte, Kolding; klokker Spangenberg (Jens Madsens samlinger); phil. lic. C. W. v. Sydow, Ronneby, Blekinge; fru Marie Benedicte Søltoft, Ålborg; købmand Rasmus Sørensen, Tyrsting; cand. mag. W. Thalbitzer (grönlandske melodier); kand. Hj. Thuren (danske og færøske melodier); gårdejerske Karen Toxværd, Væggerløse (falstersk bondeliv); adjunkt H. Ussing, Sorø (stednavne); lærer Chr. Weiss, Vanløse (folkeliv fra Vestsælland og Bornholm); skovrider E. West, Charlottenlund; hr. Claes Wigström, Vrigstad (af Eva Wigströms samlinger); biblioteksassistent Jens Årsbo.

DANMARKS FOLKEMINDER

HERVED opfordrer vi til at indtræde i en forening, som indenfor det danske folk skal fremme kendskab til de nu svindende levninger af gammel tro, tænkemåde, digtning, skik, sprog og dagligliv.

Foreningens mål søges nået:

1) ved at medlemmerne optegner eller beskriver, hvad der kommer indenfor deres rækkevidde af fortidsoverleveringer. Indsamlingen sker under samvirke med den nu eksisterende „Dansk Folkemindesamling", og således at alt det indsamlede bliver det danske folks ejendom.
2) ved at foreningen udgiver skrifter, hvori det indsamlede stof offenliggöres, dog i overskuelig form og med letlæselig videnskabelig redegörelse for dets oprindelse og sammenhæng.
3) ved igennem blade og foredrag at henlede opmærksomheden på vore folkeminder og hvorledes de bedst kan indsamles.

Vi henvender os derfor til vide krese af vore landsmænd med bön om, at de vil støtte dette arbejde ved indmældelse i foreningen „Danmarks Folkeminder" og ved deltagelse i indsamlingen.

Endnu eksisterer en talløs mængde af nedarvede forestillinger og sædvaner indenfor dagliglivets lidet ænsede områder eller i alt fald i de ældres minde. Hvis enhver der møder sådant vil göre sig til regel at notere det, kan der endnu samles et rigt billede af svundne tiders tanker og levevilkår. Enhver nok så kort optegnelse vil blive modtaget med glæde og udnyttet på sit sted; fyldige fremstillinger af en enkelt egns gammeldags liv og skik vil naturligvis mødes med endnu större påskönnelse.

Vor folkedigtning er allerede bleven ret fyldig optegnet, men vi håber endnu at kunne göre fund af viser, melodier og æventyr. Men især lever der endnu i folkets minde en stor mængde af gammel tro og skik. Navnlig de danske øer har overraskende meget mærkværdigt i gemme. De har ikke været helt gennemsøgte af nogen folkemindesamler, der gjorde dette til sin livsopgave; men endnu bedre end en stor samler er mange mindre, som udnytter deres kendskab til de enkelte egne ved at bringe fortidsoverleveringerne frem så fuldstændig som kun den hjemmefødte er i stand til.

Vi har tænkt, at den nu begyndende indsamling skulde have sit præg ved at rette opmærksomheden allermest på den enkelte egn: på dens særlige skik i fest og i daglig, på hvert punkt i jordsmonnet, som der knytter sig overleverede forestillinger til, på stednavne (gengivne så lydtro som muligt) og folkemål, på befolkningens åndelige og legemlige egenskaber og ytringerne deraf. Støttet til særlige spörgere og samlere vil vi tillige søge overblik over idræt, leg, dans, dragt, landsbystyre o. s. v., men også her vil kun ved mange spredte medlemmers arbejde den rette forståelse nås.

Blandt skrifter forberedes: *„Alfetroen" (H. F. Feilberg); falstersk bondeliv (Fr. Grundtvig); „Sønderjyllands folkesagn" (Carl Ludvigsen); „Julevætter" (Axel Olrik); dansen i de nordiske lande (Hj. Thuren); leg og idræt (Fr. Knudsen)*; *„Mit samlerliv" (Evald Tang Kristensen)*; *Danmarks hellige kilder*; *hellige stene og træer*; *folkedanse*; *folkedragter*; *skildringer af enkelte egnes tro og liv*; *m. m.*

I 1908 vil blive udgivet: *„Fra Dansk Folkemindesamling"* og 1. del af *Fr. Grundtvigs falsterske bondeliv.*

Foreningens medlemsbidrag er 3 kr. årlig eller 50 kr. én gang for alle; som vederlag herfor leveres foreningens skrifter. Indmældelser bedes sendte til Dansk Folkemindesamling (København K.) eller til et af forretningsudvalgets medlemmer: Hj. Thuren (Rathsacksvej 18, Kbh. V.). J. Bloch (Valdemarsgade 20², Kbh. V.), Axel Olrik (Gl. Kongevej 174, Kbh.V.),

Sammesteds modtages bidrag af folkeminder. Stadige indsamlere vil kunne få boggaver, under særlige omstændigheder også pengeunderstøttelse til indsamling.

Juli 1908.

J. BLOCH,
Arkivsekretær,
Foreningens kasserer.

SÖREN HANSEN,
Politilæge, medlem af „Den antropologiske komité".

JAKOB JAKOBSEN,
Dr. phil.,
Foreningens sekretær for Færøerne.

FR. KNUDSEN,
Sekretær for „Udvalget for danske skolebørns fælleslege".

EVALD TANG KRISTENSEN,
Forfatter,
Mindebo ved Vejle.

MARIUS KRISTENSEN,
Dr. phil., højskolelærer, Askov.

CARL LUDVIGSEN,
Teol. kand., højskolelærer, Sorø højskole.

AXEL OLRIK,
Dr., docent ved universitetet, forst. for Dansk Folkemindesaml.
Foreningens formand.

JÖRGEN OLRIK,
Cand. mag., assistent ved Dansk Folkemusæum.

C. V. OTTERSTRÖM,
Mag. scient.,
Medlem af styrelsen for „Foreningen til folkedansens fremme".

HJ. THUREN,
Medarbejder ved Dansk Folkemindesamling,
Foreningens sekretær.

FORENINGENS UDVALG FOR FOLKEMÅL.

DINES ANDERSEN, prof. ved universitetet.
VERNER DAHLERUP, docent ved universitetet.
MARIUS KRISTENSEN, dr., Askov.

FORENINGENS AMTSFORMÆND OG TILLIDSMÆND.

JOHN W. S. JOHNSSON, læge, medlem af komiteen for Medicinsk-hist. Musæum. *København.*
CHR. WEISS, pens. lærer, Vanløse. *Københavns egn* og *Holbæk-egnen.*
FRED. FUGL, havebrugskandidat, Dronninggård, Holte. *Københavns amt.*
L. LARSEN, fhv. folketingsmand, Hillerød. *Frederiksborg amt.*

THORKILD GRAVLUND, forfatter, Reersø. *Holbæk amt.*
CHR. FREDERIKSEN, købmand, Brundby. *Samsø.*
HENRIK USSING, adjunkt, Sorø. *Sorø amt.*
S. P. NIELSEN, cand. mag., seminarielærer, Haslev. *Præstø amt.*
HANS DIDRIKSEN, gårdejer, Borre. *Møn.*
HANS JOHANSEN, klokker, Rönne. *Bornholm.*
J. OLSEN, kustode ved stiftsmusæet, Maribo. *Lolland.*
KAREN TOXVÆRD, fhv. gårdejerske, Væggerløse. *Falster.*
SÖREN ALKÆRSIG, höjskoleforstander, Kerteminde. *Odense amt.*
THØGER DISSING, höjskolelærer, Vejstrup. *Svendborg amt.*
LÖNBORG FRIIS, justitsråd, bestyrer af Vendsyssels hist. Musæum, Hjörring. *Vendsyssel.*
C. KLITGAARD, postekspedient, Ålborg. *Ålborg og Vendsyssel.*
J. S. MARK, förstelærer, Ø. Hornum. *Himmerland.*
S. DITLEVSEN, lærer, Elsted. *Ty.*
J. P. WAMMEN, lærer, Karup. *Viborg amt.*
RAMBUSCH, distriktslæge, Sjørup. *Skiveegnen.*
ENGELBERT DRØHSE, redaktør, formand for Randers Amts hist. Samfund, Randers. *Randers amt.*
P. STORGAARD PEDERSEN, lærer, Hee. *Ringkøbing amt.*
POUL BJERGE, höjskolelærer, Askov. *Ribe amt.*
H. P. CHRISTENSEN, sognepræst, Harlev. *Århus amt.*
SVEND P. JENSEN, husmand, Voel. *Gl. Skanderborg amt.*
H. KAU, sognepræst, medlem af styrelsen for Vejle Amts hist. Samfund, Gadbjerg. *Vejle amt.*
NIKOLAJ ANDERSEN, sekretær for Foren. t. det danske Sprogs Bevarelse i Nordslesvig, Åbenrå. *Sønderjylland.*
JÖRGEN FAUSBØL, fh. møller, Åbenrå. *Sønderjylland.*

Ovenstående opfordring tiltrædes af:

JEPPE AAKJÆR, forfatter, Jenle, Jebjærg.
JENS AARSBO, biblioteksassistent, Kbhvn.
VILH. ANDERSEN, dr., prof. v. univ., Kbhvn.
VILHELM BANG, sognepræst, medlem af styrelsen for Det jydske hist.-topogr. Selskab. Hvalsø.
VALDEMAR BENNIKE, höjskolelærer, Vallekilde.
KLAUS BERNTSEN, direktør, folketingsmand, Kbhvn.
MAREN BONDE, lærerinde, Ringkøbing.
THOMAS BREDSDORFF, höjskoleforstander, Roskilde höjskole.
CHRISTOFFER BÅGØ, cand. theol., Testrup höjskole.
GEORG CHRISTENSEN, mag. art., skoleinspektør, Valby.
J. C. CHRISTENSEN, konseilpresident, Kbhvn.
A. T. DORPH, præst, höjskoleforstander, Krabbesholm ved Skive.
HANS R. EGEBJERG, redaktør, Svendborg.
KR. ERSLEV, dr., prof. v. univ., Hellerup.

MORTEN ESKESEN, forfatter, Kolding.
IDA FALBE-HANSEN, mag. art., Kbhvn.
H. F. FEILBERG, dr. phil., Askov.
H. GRUNER NIELSEN, cand. mag., medarbejder v. Dansk Folkemindesaml.
CHR. HANSEN LARSEN, lærer og kordegn, Skagen.
EBBA A. v. HOLCK, Nykøbing, F.
VIGGO HOLM, kantor, Nykøbing, F.
KRISTEN ISAGER, dr. med., sanatorielæge, Ry.
ANKER JENSEN, cand. mag., gymnasielærer, Hellerup.
CHR. AXEL JENSEN, mag. art., assistent v. Nationalmusæet.
H. JENSEN, redaktør, Slagelse.
P. JENSEN, dyrlæge, Kværndrup.
JENS JØRGENSEN, frimenighedspræst, Skærbæk.
KONRAD JØRGENSEN, udg. af „Højskolebladet", Kolding.
HANS KJÆR, cand. mag., assistent ved Nationalmusæet.
K. A. KNUDSEN, cand. theol., gymnastikinspektør, Charlottenlund.
N. B. KOUSGAARD, boghandler, Kbhvn.
P. KRISTENSEN, lærer, Mundbjerg.
C. M. C. KVOLSGAARD, seminarielærer, Ranum.
H. O. LANGE, overbibliotekar v. Det kgl. Bibliotek.
SOFUS LARSEN, dr., bibliotekar, Holte.
ASTRID LUND, stud. mag., medarbejder ved Dansk Folkemindesamling.
J. L. LYBECKER, forlagsboghandler, Kbhvn.
HERM. LYNGE, boghandler, Kbhvn.
M. MACKEPRANG, dr., assistent ved Nationalmusæet.
MOLLERUP, dr., direktør for Nationalmusæets 2. Afd.
KARL MORTENSEN, dr. phil., adjunkt, Odense.
C. NYROP, professor, formand f. Østifternes hist.-topogr. Selskab, Kbhvn.
A. OLESEN, sagfører, Nørresundby.
BERNH. OLSEN, direktør for Dansk Folkemusæum.
CARL S. PETERSEN, underbibliotekar ved Det kgl. Bibliotek.
P. PETERSEN, fh. viceinspektør, Nykøbing F.
R. P. RANDLØV, gårdejer, Tåning.
N. H. RASMUSSEN, cand. polyt., form. f. Gymnastisk Selskab, Kbhvn.
E. RØRDAM, cand. mag., medl. af styrelsen f. Selsk. f. germansk Filologi.
AUGUSTA SCHIØDTE, stud. mag., medarbejder v. Dansk Folkemindesml.
P. SEVERINSEN, sognepræst, Tiim.
NIELS SKOVGAARD, figurmaler, Hillerød.
P. SKOVRØY, redaktør, Tønder.
JENS SKYTTE, forfatter, Kolding.
W. THALBITZER, cand. mag., Helsingør.
VILH. THOMSEN, dr., prof. v. univ., Kbhvn.
O. THYREGOD, mag. art., Kbhvn.
J. A. TRØSTRUP, musæumsforstander, Herning.

SPÖRSMÅL OM FOLKEMINDER

HEREFTER fremsættes en række spörsmål om enkelte folkeminder. Nogen samlet redegörelse for alt hvorom folkets overlevering drejer sig, er det ikke; men en række enkelte punkter, hvor man i særlig grad kunde ønske nöjere oplysninger med bestemt opgivelse af hjemsted. Ofte vil også spörsmålet om et eller andet forhold medføre, at læseren kommer i tanker om noget andet eller afvigende, som det vil være ikke mindre interessant at få optegnet.

Enhver besvarelse bör indeholde oplysninger om 1) hvem optegneren er, 2) hvem hans hjemmelsmand er, og 3) hvad der ellers er ham kendt om det pågældende forhold. Meddelelser fra forskellige egne bör skrives på hver sit stykke papir; og så vidt muligt de forskellige arter af folkeminder ligeledes hver på sit stykke. De optegnere der ønsker det kan få papir til optegnelserne tilsendt ved henvendelse til „Dansk Folkemindesamling".

Alle meddelelser bedes givne udførlig og nöjagtig, uden fortielse af navn, sted eller særlige omstændigheder. (Hvis noget af dette ikke ønskes omtalt på tryk, bedes optegneren at give udtrykkelig meddelelse derom).

I. SPÖRSMÅL OM FESTER

Jul

1. Skal der stå en plads åben ved bordet juleaften?
2. Sættes der mad udenfor om juleaften? hvor? og til hvem?
3. Sættes der neg ud? og til hvem? Er skikken gammel eller nylig opkommen?
4. Hvilke overnaturlige væsner tros at stå i forbindelse med julen? kommer de ind i menneskers boliger?
5. Kender man til at trampe julen ind eller at trampe julen ud?
6. Hvad arbejde må man ikke göre i juletiden? og hvorfor skal det undgås?
7. Er der særlige julelege? Hvordan leges „julebuk"? Er de endnu i brug, eller huskes der blot noget om dem?
8. Er der noget særligt vedrørende de afdøde i juletiden?
9. Kendes der anden tro om julen?
10. Kender man noget til at trække ploven ved nytårstid? (Denne skik kendes hidtil kun fra Als.)

Fastelavn

11. Bruger man, bunden for öjnene, at slå en potte i stykker på fastelavns mandag?
12. Bruger man at „slå katten af tønden", og hvorledes?
13. Bruges der ringridning?
14. Bruges der at stikke til stråmanden?
15. Er der optog om fastelavnen?

Påske

16. Hvad kaldes de enkelte dage i den stille uge? og hvad tro eller skik knytter sig til dem?
17. Rises der op langfredag eller fastelavn eller slet ikke? er der nogen særlig fremgangsmåde derved? hvad ris bruges?
18. Kender man noget til væddeløb mellem karle og piger eller mellem piger indbyrdes om påske eller fastelavn?
19. Brændes der blus om påsken?
20. Hvad göres der mod heksene?
21. Hører der dans eller leg til påskedag?
22. Har man henlagt småting ved dysser eller på andre usædvanlige steder?

Pinse, Valborgsaften, S. Hans aften

23. Når brændes der blus? hvorfor? danses der ved blusset? springer nogen gennem ilden?
24. Hvor danses der ved disse fester? ved majtræet? ved kilder? ved dysser? på særlige dansetofter?
25. Henlægges der penge eller smågenstande på disse steder?
26. Bader man da i vandet?
27. Når og hvor skal der majes med løv eller plantes grönne grene, og hvorfor? skal kvæget smykkes med blomster? skal visse stene pyntes med løv?

II. SPÖRSMÅL OM LANDBRUG M. M.

28. Hvad skal iagttages 1ste plöjedag med plovdyr, plov og mand?
29. Hvad skal iagttages når den förste håndfuld sæd udstrøs?
30. Hvordan skal man undgå, at fugle kommer til kornet? Skal noget göres derimod i lade eller på mark?
31. Kender man noget til at lægge hjul på marken? og hvorledes sker det?
32. Kender man til at kaste stål på marken? hvornår og hvorledes?
33. Kender man til at gemme eller nedgrave noget i jorden, for at den skal være frugtbar?
34. Hvad råd bruger man ved kalvedød, ved kalvekastning, ved sygdom blandt kvæget? Graves dyr (kalve, hundehvalpe, katte, kattekillinger, höns eller andre) levende eller døde i jorden, i kalvebås, under

dörtrin eller andre steder? graves hele dyr eller dele af dyr, f. eks. hovedet? Lægges døde dyr i træer eller på tag?

35. Ved hvilke lejligheder har man brugt at smykke kvæget med blomster (S. Hansdag, ell. når det slagtedes)?

Høst

36. Skal „haren" eller andet dyr fanges, når det sidste skår hugges?
37. Vil høstpigen nødig binde sidste neg?
38. Hvad kaldes det sidste neg? hvad göres der med det under høsten? hvad bliver der siden af det?
39. Lader man nogle strå (et lille neg?) stå uhøstede eller ligge efter på marken? til fuglene? eller til hvem?
40. Lader man det sidste æble uplukket? til hvem?
41. Hvad kaldes det sidste læs der køres ind? kvædelæsset eller andet navn? Hvad skik knyttes dertil?
42. Hvad truer høstfolkene med, når de har ophøstet og kommer hjem? at hugge kålen? at sælge kvædelæsset, om de ikke får høstgilde?
43. Hvorledes foregår høstgildet? når? hvem bydes med til det?

III. SPÖRSMÅL OM DAGLIGLIV

44. Knytter der sig nogen skik til, når man taber brød på gulvet?
45. På hvad sted har man sat mad til nisse eller hjærgmand?
46. Findes der nogen sten som ikke må flyttes, eller træ som ikke må fældes? hvad ulykke sker da?
47. Kendes noget sted eller tryllemiddel, hvorved barnløse kvinder kunde få afkom?
48. Kendes noget bestemt sted (sten, mose, træ, kilde), hvorfra børnene troedes at stamme?
49. Kender man „ønskehöje"?
50. Er der stendynger hvortil hver forbigående skal kaste en sten? eller grendynger, hvortil kvist lægges?
51. Hvad mandsarbejde er der uheld ved, når en kvinde kommer i nærheden af det? fiskerens udfart? smedens svejsning? sidste læs?
52. Hvem er man i gilde- eller bydelav med? er lavet arveligt for visse gårde uafhængig af personernes slægtskab? hvorledes skete af- og tilgang i tidligere tid?
53. Var landsbyen ét bydelav el. delt i flere? Udflytterne beholdt de den oprindelige hjemstavns bydelav eller indgik de nyt? Var der dobbelte bydelav, så gårdmændene havde deres, husmændene deres?
54. Må man ikke tage blomster eller andet bort fra kirkegårde? hvorfor?
55. Lægger man penge på sine afdødes grave? hvornår og hvorledes?
56. Er plovjærn, leer eller andre skærende redskaber blevne hvæssede f. eks. på kirkens syldsten?
57. Er der en „kirkevare", en „hel" knyttet til kirken, lam, får, kalv, hest? som varsler død, når man sér den?

IV. SPØRSMÅL OM NATUREN

58. Forfølger tordenen troldene?
59. Hvordan ser „tordenstene" ud, og hvad tror man om deres kraft?
60. Hvad kalder man den flimren i luften der ses på varme dage om forår og sommer?
61. Hvad er „Lokke Lejemand"? (Oplysninger herom fra Sjælland og småøerne ønskes særlig.)
62. Kender nogen ellers udtryk eller talemåder hvori et væsen af navnet „Lokke" forekommer?
63. Kender man noget til Nattejæger, U'nsjæger, Goen, kong Volmer eller andet jagende væsen? når kommer han?
64. Hvilke stjærner og stjærnebilleder kendes der danske navne på (Aftenstjærne, Karlsvogn osv.)?

H. F. Feilberg og *Axel Olrik*

V. SPØRSMÅL OM LEGE

Til Boldspil har man tidligere hele Landet over anvendt en hjemmelavet Bold, sædvanlig syet af farvet Uldgarn i forskellige Mønstre over en paa forskellige Maader lavet Kærne. Da denne Bold nu er ved at fortrænges af Gummibolden, og Kendskabet til dens Spring og øvrige Indretning saaledes i den kommende Tid bliver mindre og mindre og tilsidst helt vil forsvinde, anmodes man om at indsende saadanne Bolde og Boldtræ, om saadant har været brugt, med Oplysning om Boldens Forfærdigelse, Stedet, Tiden og Aarstiden for dens Anvendelse, en Beskrivelse eller Angivelse af Boldspillet, hvortil Boldene har været brugt samt andre Oplysninger, der i dette Tilfælde kunde have Interesse, f. Ex. om man forbandt bestemte Forestillinger med Boldens syede eller Boldtræets udskaarne eller malede Figurer eller med Spillets Udøvelse, om Spillet øvedes ved bestemte Højtider eller lign. *Fr. Knudsen*

VI. SPØRSMÅL OM MELODIER

Der vil næppe kunne indsamles ret mange melodier til Danmarks gamle folkeviser. Derimod lever stadig i folkemunde en stor mængde melodier til skæmteviser og yngre viser. Det vilde være glædeligt, om en del af dette melodistof kunde blive optegnet gennem „Danmarks Folkeminders" medlemmer. Tillige er det af betydning at få optegnet melodierne til de opsange, som især håndværkere og søfolk synger under arbejdet, samt melodier til börnesange, lege og gaderåb.

Medens der i de sidste halvhundrede år er indsamlet et meget stort antal tekster til danske börnerim, remser og lege, foreligger der kun et forholdsvis lille antal herhen hørende melodier. Antagelig har

man hos os — som i de fleste evropæiske lande — ikke anset det for umagen værd at optegne de simple börnemelodier, der ofte kun frembyder ringe afveksling i toner og rytme. Det må imidlertid paa det bestemteste hævdes, at dette melodistof — og da navnlig de mest enkelt formede melodier — er af den allerstörste betydning for studiet af musikens primitive udtryksformer.

Da börnesangen stadig fører en frodig tilværelse herhjemme, er der endnu mulighed for at skaffe værdifuldt melodistof til veje. Jeg drister mig til at henvende mig til læserne med en anmodning om at indsende sådanne melodier til „D. Folkeminde-Samling". Selv melodier, der kun består af to eller tre — atter og atter gentagne — takter, vil være i höjeste grad velkomne.

En undersøgelse af det hidtil optegnede materiale, som jeg for tiden foretager med en fuldstændig udgave af vort börnemelodistof for öje, har foreløbig vist, at melodier til følgende remser og lege enten ikke er optegnede eller findes i former, der næppe er helt tilfredsstillende.

I. „Visselulle, mit lille barn", „Ride ranke", „Ro til fiskeskær", „Dikke due", „Storke steje" og andre lignende börnerim er ganske vist repræsenterede blandt melodioptegnelserne; men da det navnlig for denne gruppes vedkommende er af betydning at have mange varianter, vil herhen hørende melodistof blive modtaget med taknemlighed.

II. Melodier til følgende remser ønskes: „Hører, piger alle, nu vil skoven falde", „Der kommer et skib fra Amsterdam", remser som „Hvad skal fruen til føden ha?"

III. Melodier ønskes til disse sanglege: „Kongelegen", „Kæpperyggedans", „Søster Sølge", „Bære blod", „Danse om dammen", „De kække nonner", „Sælge potter", „Gås og svane", „Mads på stol", „Bytte gårde", „Bære død mand til grav", „Lænke trolle", „Skaden sidder paa taget", „Bonden på tronen", „Kling klang, fugl i fang", „Der er kommet et underdyr", „Klavs fisker han havde en liden grå gås".

Det er da navnlig melodier til de ovennævnte tekster, der ønskes tilsendte; dog er også andet melodistof velkomment, da der for tiden ingenlunde er stor rigdom paa varianter.

For et par år siden blev der i Holland foretaget en systematisk indsamling af gadesælgernes råb. Disse toneformler, der ofte støder det musikalske øre, har en ikke ringe interesse for musikvidenskaben, idet de hjælper til at kaste lys over de recitativiske melodidannelser, et ämne, der i de sidste år i særlig grad har beskæftiget musikforskningen.

Det vilde ikke være uden betydning, om en indsamling af gaderåb blev foretaget herhjemme. Uden tvivl afgiver flere af vore provinsbyer et godt arbejdsfelt. Hvad København angår, er jeg i færd med at foretage optegnelser.

Til vejledning for de læsere, der vil interessere sig for denne sag og skaffe materiale tilveje, anfører jeg følgende gaderåb fra Frederiksberg, der er meddelt mig af lærer O. Køster:

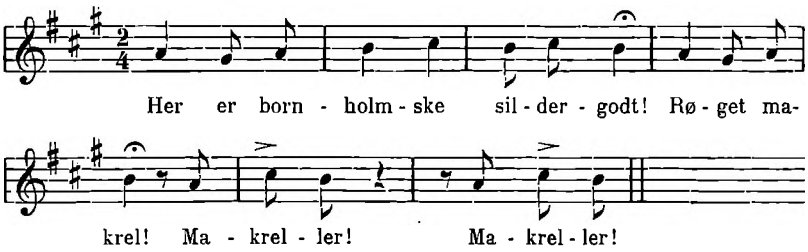

Hjalmar Thuren

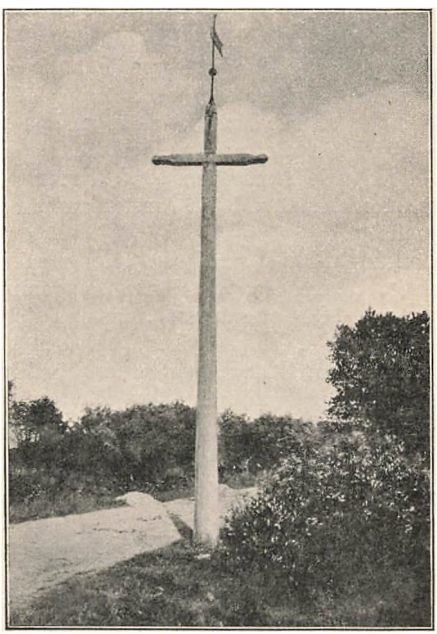

DFS 1906, 57. Top. 798. Billedbrevkort.

„Skalkekorset" ved Frejlev,
rejst til bod på det sted, hvor bønderne dræbte lensmandens foged o.1530, og siden stadig fornyet af Frejlevs bylav.

FOLKEMINDER

TYGE NOLD OG HANS TOLV SÖNNER

I visen om Svend Vonved (DgF 18) drager helten ud i verden og møder dær „en mand, heder Tyge Nold, oc hand haffuer Sönner de ere Tolff." Allerede da de ser ungersvenden komme, deler de hans våben imellem sig; men udfaldet bliver et andet:

Oc saa vog hand Herr Tyge Nold,
der til hans unge Sönner Tolff.

En anden opskrift har „Tulle Vang", hvad der ikke nær så godt rimer på „sönner tolv".

Svend Grundtvig lagde mærke til, at scenen mindede om et optrin i Didrik af Berns saga, hvor de tolv røvere deler Vidriks våben imellem sig, da de ser ham komme. Men om Tyge Nold kendte han kun et gammelt rim, der skal have stået indhugget på Stenild bro (nær ved Hobro):

Tyge Nold og Sivert Bo
bygte Glenstrup kirke og Stenild bro.

Men da andre overleveringer af verset har et andet navn (DgF I 237; Thiele, Danm. folkesagn, I 225), er oplysningen om Tyge Nold ret ringe; og om de tolv sönner vides slet intet.

Der kunde da være god grund til at overveje, om vi ikke skulde kunne finde forklaringen i nogle hidtil utrykte folkeoverleveringer. Jeg giver ordet til Evald Tang Kristensen.

„Jeg har en gang truffet navnet i en gammel gåde, der ellers lader til at have haft stor udbredelse. Jeg hørte den förste gang i Nes ved Lemvig, og den lød således:

A gik hen ad æ vej, så kom a til tolv karle i røde tröjer. Så gik a et stød, der kom a til tolv andre karle, de var i blå tröjer. A gik lidt længere hen, så kom a til tolv, der var i hvide tröjer. Endelig kom a til en vogn, og den sad der en kone og kørte på. Så spörger a hende, om hun vidste ingen redelighed på deher mange karle, a var kommen imod. „Jo," siger hun, „de förste tolv i de røde tröjer, det er mine morbrødre, de andre tolv er mine farbrødre, og de næste tolv, det er mine sönner, og min mand, der ligger her æbåg i æ rålld, han er fåer te dem ålld. Så kan du selv regne ud, hvordan mit familieskab står sig."

En anden form af gåden, som jeg i sin tid optegnede i Ådum ved Tarm, lyder sådan:

De havde ikke noget nyt at snakke om ved hoffet, og så sendte de nogle karle ud efter nyt, og de skulde spörge enhver ud, de kom til. Den förste kom imod tolv karle i blå klæder, men de vidste ikke noget nyt. „Men der kommer nogle bag efter os, kanske de ved noget." Dernæst kom han imod tolv i grönne klæder, og han fik det samme svar. Saa kom han imod tolv i gule klæder, og de gav et lignende svar. Endelig kommer han imod en gammel kone, der kommer kørende med en mand, som ligger i bagkurven, for han kunde ikke tåle at sidde op. Han spörger, om hun kunde sige dem noget. Jo, han var vel kommen imod nogle. Jo, han var, og saa fortæller han det. „De förste tolv var min faders brödre, de andre tolv var min moders brödre, og de sidste tolv var mine egne sönner, og ham der ligger her bag omme, han er fader til dem allesammen, og så er de endda ikke i for nært slægtskab. Nu kan I gå hjem og fortælle det, så har I noget at grunde over."

Som man ser, findes navnet ikke i disse to varianter, men så har vi det i en form af gåden, der er optegnet 1812 af Nis Jensen Christiansen i Tornum, Sønderjylland. Jeg har hans egenhændige opskrift for mig, og den lyder således:

Der siges, at kong Valdemars bryllup stod udi syv år, og der fejledes intet indtil på det sidste; da fejledes dem snak, ti da var alt nyt bleven gammel. Derfor blev udsendt tvende gesandter, som skulde erfare udi landet, om der var intet nyt. Da nu disse tvende udskikkede vare kommen på rejsen, kom dem tolv røde ryttere udi møde. Da sagde disse tvende udskikkede til hinanden: „Her må vist være noget nyt på færde," og derpå tilspurgte de rytterne, hvad nyt de förte. Dertil svarede rytterne, at de förte intet nyt, men der kom endnu tolv blaa ryttere efter dem, „som ere vores brödre, disse vide nok noget nyt." Der nu de tvende udskikkede kom til disse tolv blå ryttere, spurgte de og dem, hvad nyt de förte, hvortil de svarede, at de vidste intet nyt, „men der kommer endnu tolv hvide ryttere efter os, som er både de tolv røde rytteres så og vores brödre, de vide nok noget nyt." Der nu disse tvende udskikkede så de tolv hvide ryttere, da tænkte de ved dem selv så og sagde til hverandre: „Her kommer endelig noget nyt, men de ere alle så hvide," og da de kom til dem, spurgte de dem straks til, om de vidste intet nyt, hvortil de alle svarede nej. „Men her kommer endnu en gammel mand med sin kone efter os, de vide vist noget nyt." Da sagde disse tvende udskikkede: „Vide tre gange tolv ryttere intet nyt, hvad skulde da den gamle mand og hans kone vide." Hvorpå de da rejste længere frem på vejen, og da kom de den gamle mand med sin kone udi møde, som gesandterne og straks tilspurgte, om de vidste intet nyt. Da tog konen svaret og spurgte gesandterne först til, om de ej kom i møde med tolv ryttere udi røde og tolv udi blå og tolv udi hvide klæder. Hvortil gesandterne svare jo. Da sagde hun: „De förste udi røde klæder vare min faders brödre. De andre tolv udi blå klæder de vare min moders brödre, og de sidste tolv udi de hvide klæder, de ere

mine sönner. Og her staar min mand, Tyge Nold, han er fader til dem olld." Nu spörges, hvorledes det kunde ske, og ikke imod Guds eller verdslig lov at have forset sig.

Svar. Tyge Nold havde den Tid sin tredie gift. Hans förste kone var enke, da han blev gift med hende, og da havde hun en sön efter hendes forrige mand, og så avlede han med hende tolv sönner, og så døde hun. Så giftede Tyge Nold sig anden gang, og med en enke, og havde en datter, för hun fik ham, og med den enke avlede han tolv sönner, og så døde hun. Derefter tog den förste enkes sön den sidste enkes datter til hustru, og disse tvende enkers börn, som og var Tyge Nold sine stifbörn, de avlede en datter tilsammen. Da den blev mandvoksen, tog Tyge Nold sig den til hustru og avlede så med hende tolv sönner. Altså kunde hun jo med sandhed sige, at de förste tolv var hendes faders brödre, de andre tolv hendes moders brödre, og de sidste tolv var hendes sönner, og så kunde hun jo med sandhed sige, at Tyge Nold var fader til dem alle.

Nis Jensen Christiansen var, da han optegnede gåden i sin bog sammen med en hel del andre gåder og forskellige minder fra egnen, et helt ungt menneske, der holdt vinterskole i Tornum og senere blev optagen på seminariet i Borris. Han har sikkert ikke læst sig til gåden, der vist aldrig har været trykt." —

Der kan næppe være nogen tvivl om gådens samhørighed med visen. I begge optræder en „Tyge Nold" og en flok af tolv sönner; i begge træffer den vejfarende dem tilfældig for sig. Men der kan være spörsmål om, hvilken der er kilde og hvilken der er afledt. Her turde det måske dog være, at visen har det oprindelige. Her er rimet bygget over selve tanken: „Tyge Nold" og de „sönner tolv"; gåden har det mere ubestemte:

Her står min mand Tyge Nold,
han er far til dem olld,

eller:

Min mand ligger æbag æ rålld,
han er får te dem ålld.

Visen har også netop faderen og de tolv sönner i handling (neml. at overfalde den vejfarende Svend Vonved). Gåden må fordoble tallet 12 tre gange for at få sin sammenhæng frem. Også det tyder på, at den er afledt.

Jeg ser heller intet i vejen for, at et sådant gådesagn skulde have lånt fra Svend Vonveds vise, der selv er rig nok på gåder: visens blotte ord om de tolv sönner af Tyge Nold har tiltrukket gådens fortællere som det navn, der lettest lod sig knytte til de mange (3×12) sönner.

Men hvor kommer da Tyge Nold fra til visen?

Der synes ikke at være tvivl om, at Nold er et ganske menneskeligt tilnavn. Et stednavn Noldgård findes i Limfjordsegnene (Sal sogn ved Holstebro); det vil ikke være urimeligt, om det forekommer oftere. Nold vil efter almindelig jysk brug være det dertil svarende tilnavn; i 16de

årh. optræder det som familienavn. Navnet synes også opstået i en ikke helt fjærn tid; opnævning efter steder er ret fremtrædende i middelalderen, men sjælden i oldtid. Det er under disse forhold langtfra udelukket, at Tyge Nold og hans sönner 12 kan være historiske personer.

Deres rolle i visen er blot at være hovedpersoner i et typisk røversagn. Det er almindeligt, at røversagn drejer sig om enten tolv fæller eller om en fader med tolv sönner. Når Vedels tekst af visen betegner ham som „værre end en trold", er det blot hans rolle som ærkerøver, der udmales. En i sin hjemstavn berömt Tyge Nold med 12 krigerske sönner vil let blive gjort lig med sagnenes sædvanlige røverflok.

Når rimet lader ham være med at bygge „Glenstrup kirke og Stenild bro", må vi ikke i første række tænke på en overordentlig fromhed. Sognenes kirkebyggere er de store og stærke kæmper fra gamle dage, hvem man tiltroede ævnen til at føre disse stenmasser (hele denne sagngruppe synes at være opstået, da de store kvadere var afløste af små teglsten). Det strider ingenlunde mod, at han i visen er en slåskæmpe „værre end en trold".

Både stedrimet om Tyge Nold og selve stednavnet Noldegård forekommer i de nordlige egne af Jylland, op mod Limfjorden. Det er da ret rimeligt, at mindet om ham har haft hjemme et steds i disse egne, og at de siden er førte videre om i Nörre- og Sønderjylland af visen og gåden. —

Visen om Svend Vonved er bygget på en egen løs eller vilkårlig måde. I dens handling dukker snart det ene, snart det andet ret barokke optrin frem og forsvinder igen. Et af dem er Tyge-Nold-afsnittet, der synes sammensat af to elementer: på den ene side et middelalderligt heltemotiv, røverne, der på forhånd deler heltens rustning, men snart efter alle bliver dræbte; på den anden side navnet på en stridbar eller mægtig gammel jysk herremand med hans tolv sönner. Optrinets delte oprindelse vil godt svare til visens sære, urolige og uklare handling.

Evald Tang Kristensen og *Axel Olrik.*

DEN NATLIGE JÆGER

[De efterstående bidrag til „Odinsjægerens" historie er nylig indkomne og meddeles her som ret mærkelige. Det første, fra Vendsyssel, fordi det viser, at almuen har ret tydelig forestilling om at Odinsjægeren er et naturfænomen; det andet, fra Fejø, fordi det er en udvidelse af vor knappe viden om den lollandske „Goen" (DSt. 1904, 36); i sagnets indhold danner det et mellemtrin mellem lollandsk og sællandsk tro på nattejægeren. *A. O.*]

Juwns jægere. En gammel fisker i Vestvendsyssel har meddelt mig, at „de gamle" (ɔ: folk fra årene o. 1800) brugte følgende talemåde: „Juwns jægere og rævens skræben er dæwlen besætte mig en fæl lyd."

Udtalelsen er mig meddelt af fisker Chr. Spillemand i Blokhus og senere af flere andre af egnens folk. Heri karakteriseres fænomenet „Odins jægere" altså som en lyd. *C. Klitgaard.*

Goen. Sagnet om Goen findes også på Fejø. Hvem han er, véd ingen. Han rider hver helligtrekongers-aften på alle korsveje, og hvor han ser en gård eller et hus med tre döre ligeoverfor hinanden, rider han derigennem. Han rider på en hvid hest, og er en gang set med en ung pige (eller ellefrue?) liggende tværs over hesten. En gang kom han til en bondegård i Østerby, hvor der blev brygget. Han bad om en tår øl; men da han vilde betale, erklærede konen ikke at ville modtage noget. Han tog dog hendes hånd, lagde pengene deri, og idet han sagde: „Lad mig nu se, at du aldrig mere brygger helligtrekongers-aften!" trykkede han hendes hånd så fast i, at hun aldrig mere kunde åbne den.

Nogen forbindelse mellem Goen og det sidste neg kendes ikke dær.

J. Jacobsen.

På Bornholm siger man ret almindeligt som et forundringsudråb: „Ih min gon". „Jo min gon er det sandt", bruges som en bekræftelse.

Afdøde gårdejer N. N. i Nørre Eskildstrup, Soderup sogn [Holbækegnen] sagde meget ofte: „Ja gon er det så", „Det er gon sandt!" Afdøde gårdejer N. N. i Tingerup, Soderup sogn, sagde ofte om noget, på hvis pålidelighed han ikke troede: „Det skal gen være . . . eller have været". (Grundtvig bruger også ordet gen flere steder i oversættelsen af Sakse). *Chr. Weiss.*

HELLIGSTENE PÅ SYDFALSTER

Omkring ved 1850 besøgte min fader en dag en slægtning på Hasselø og var med ham ude at se sig om i markerne. Dær så han en stor sten af en ejendommelig form, nærmest som en stor kalv. Den lå uheldigt for markarbejdet, og fader mente, de skulde hellere flytte den hjem ved gården og stille den op til stads, men manden sagde, den skulde ligge, hvor den lå, og föjede til: „Den ligger for noget." Så blev fader nysgerrig og vilde vide for hvad; men manden böjede af og talte om andre ting. — Nu for få år siden hørte jeg, at den omtalte mands fader „kunde mere end andre", da han levede; de var f. eks. sikre på, at deres gård aldrig skulde brænde. Om stenen har nogen forbindelse dermed eller ej har jeg ikke kunnet få at vide.

På en husmands mark i Marrebæk lå en stor sten, som heller ikke måtte flyttes. Så blev der en ung og oplyst mand giftet ind i den familie, og han vilde have stenen sprængt og „stedet til nytte"; men konen og svigerfaderen sagde nej, det måtte han ikke, ellers vilde der ske en ulykke. Det agtede han dog ikke på; han fik en lige så fordomsfri stenhugger til at hjælpe sig, og de sprængte stenen; det var omkring ved 1850. Men ganske rigtig skete der en ulykke; for stenhuggerens venstre hånd blev sprængt i stykker, så den måtte sættes af i håndleddet.

Til Dyrløvs i Sønder-Alslev ligger udenfor bryggersdören en stor, flad sten, som hedder Tro. Den nuværende ejers forældre købte gården mellem 1820 og 30; de kendte ikke stenens historie. En dag var

der en gammel mand i et eller andet ærende, og da han gik forbi bryggersdören, sagde han: „Nå, Tro ligger der da endnu.“ De vilde så have at vide, hvad der var ved den; men han vidste ikke andet end navnet — eller vilde i alt fald ikke sige andet. *Karen Toxværd.*

DEN KLOGE KONE I SKOVSHOVED

[Følgende trolddomssag findes i Sokkelunds herreds tingbog for 4. og 17. April 1622. Dens ejendommelighed er hovedfigurens lighed med moderne „kloge koner“ og i det hele de mere primitive landlige forhold, der ret stærkt afviger fra de samtidige hekseprocesser i byerne. Denne forskel mellem by og land mærkes stærkest i datiden ved den næsten fuldstændige mangel på hekseprocesser ude på landet, medens de samtidig vrimler i byerne: under en gennemgang af en hel del tingbøger fra herrederne i kulturhistorisk öjemed var denne sag den eneste hekseproces, jeg stødte på. — Konens ildkur med den sindssyge må sammenstilles med andre ildkure i moderne overtro (Feilberg, Jydsk ordbog, under „glød“ og „ild“). *Jørgen Olrik.*]

4. Apr. 1622. Knud Jørrensøn, Kgl. Maj.s ridefoged, i rette førte en fangen kvinde ved navn Sidse Tues i Skovshoved og tilspurgte hende, om hun ikke haver brugt nogen signeri eller målen eller trolddoms konster, hvortil hun svaredc og sagde nej. Og fremkalde lod forn. K. J. efterskrevne vidnesbyrd, som er Peder Nielsøn i Nærum, han vandt, at hans hustru ved navn Kirstine Peders haver for hannem berettet, at hun var ilde tilpas engang, og da var forn. Sidse Tues hos hende og målte hende, og hun fik bedre. Oluf Jonsøn i Væbek vandt inden tinge, at engang hans 2 börn var siuge af den kolde siuge, da sendte de bud efter forn. Sidse Tues, og hun signede dennem, og de finge bedre, hvilket hans hustru og bekender v. n. Karine; og bekender Sidse, at hun læste over börnene, men hun benægtede, hun målte ikke Peder Nielsøns kvinde.

11. April. Rasmus Pedersøn på Hvens land boendes vandt inden tinge, at hans hustru var noget ilde tilpas og var noget afsindig, da søgte han om råd alle vegne og kom på det sidste til Sidse Tues i Skovshoved og spurgte om hun kunde hende ingen rede, da følgede hun hannem hjem og sagde hun vilde forfare, om hun var ellevild, og den tid hun kom i hans gård, da var hans hustru slet afsindig, da sagde forn. Sidse Tues: „I får at skaffe mig hende i stuen!“ og da hun kom i stuen, da tog Sidse en gløde og kaste på gulvet og vilde, hun skulde skræve over den, og det vilde hun ikke göre, og så tog hun en potte og lagde over gløden og vilde, hun skulde endda skræve over den, hvilket hun ikke vilde göre. Da tog hun fra hende og vilde intet have med hende at göre og sagde: „Hun vil intet lyde mig ad, jeg vil intet have med hende at skaffe.“ Og gav han hende en skæppe byg, et stk. flæsk, og hans hustrus broder gav hende en skp. byg.

Forn. Sidse Tues stod til vedermålsting og bekendte, hun følgede hannem over, og det han haver givet hende, bekendte hun også, men hun benægtede, hun vidste ikke at sige af den gløde og den potte, han vandt om. — Knud Jørgensen ridefoged på Kgl. M.s og hr. kanslers vegne satte i rette, om hun ikke bör for sådan hendes begående at straffe efter Kgl. Maj.s forordn. Blev afsagt, at hun skal undvige alle K. M.s lande og fyrstendömme inden 3 dage under sin halses fortabelse. Og gjorde hun sin forpligt at undvige inden 3 dage under sit livs fortabelse.

SMÅTRÆK AF TRO OG TÆNKEMÅDE I FREDERICIA-EGNEN

1. H. T. var en fattig skovhugger og en af mine venlige kendinger fra barnedagene, da han tjente for karl i mit fødehjem. Han havde været med i treårskrigen, og det var vistnok dèr, han havde fået „smag for brændevinet", så han ved hver god lejlighed senere hen stundom tog rigeligere til sig af drikken, end han strengt taget havde godt af.

Så da han gik op ad hans aldrede dage, sad han en gang og talte fortroligt med èn, han vidste mente ham det godt, og som foreholdt ham i venlighed endelig at sætte efter at lade brændevinen fare.

„Det har a nu netop tænkt på, a vil," svarede han alvorligt, „for nu har a vistnok også fået mit mål."

2. To husmænd, fader og sön, fiskede nu og da med langsnöre ude på fjorden. Fik de större fangst end til eget brug, lagde de ind til nærmeste bred og samlede fiskene i småknipper på tynde pilevöger, og så gik faderen op og solgte dem i de nærmeste udflyttergårde og huse.

Så godt som hver gang hændte det da, at den gamle vendte tilbage til båden med blussende kinder og vedholdende anfald af nysen. Og i det mindste et par gange gentog sig da følgende samtale, ind imellem som faderen sad og nøs og nøs.

„A kan aldrig rigtig forstå, sön — hvordan det da kan være, sön — te når a får en lille dram eller to — så kommer det altid på mig med den grumme nysen, sön."

„Tak I Gud for det, far. Det kan I kun være glad ved."

„Hvad mener du med det, sön?"

„Jo, I nyser det onde fra jer, far."

Så tav den gamle lidt; men nøs.

„Du snakker med en god forstand, sön."

3. Hvordan det kan være kommet, fatter jeg ikke; men endnu helt op til treserne stod den stille og yderst skikkelige landsby Erisø med et gammelt ilde ry på sig blandt ikke få folk i min hjemegn: der havde, hed det sig, lige fra arilds tid været så græsseligt med hekse i den by. Ikke kloge koner, men mægtige hekse, sorte Erisø hekse. Og det var jo især heste og kvæg, de øvede deres trolddom og Helvedes kunster på.

J. stammede fra Erisø. Og sagtens var det derfor, at manden blandt somme folk gik om med den uhyggelige mistanke på sig, at han kunde hekse. I virkeligheden var han nærmest et hyggeligt menneske, og en stærk mand, höj og bred af vækst, noget fremtalende, driftig og

bjærgsom, så han stundom tog noget af natten til hjælp for at få en dont fra hånden. Det eneste sære ved hans ansigt var öjelågenes mærkelige skrå fold: i hast så det ud, som hans öjne var trekantede. Jeg kan dog ikke sige for vist, at folk havde lagt mærke til denne sære ting ved ham.

Min gamle ven smeden yndede aldrig rigtig at se J. komme og læne sig ind over smedjens halvdör for at slå en prat af. J. havde nemlig for vane, når han gik ledig hen ad en vej, at tage et skud eller en kvist eller en anden tynd ting imellem fingrene, stundom op mellem tænderne; men under praten over halvdören drattede tingen gerne fra ham ned på smedjegulvet. Når han så var gået fra dören igen, lurede smeden först alvorlig efter ham over hornbrillerne, så tog han den tabte ting op fra gulvet med en af sine længste tænger og kylte den ud af dören med et kast af stor foragt, idet han knurrede halv forbitret: „Hö, her skal han altid komme stjavende og smide hans skidt pinde og kram indenfor min dör."

Det var jo gammel kendt, hvor „slemt" det er at tage slige henkastede ting op med de bare hænder. Ingen kunde vide, hvad de var smidt for, og hvad for „skarn" (benedder og anden pestilens), der kunde hæfte ved dem og smitte.

Og der var flere andre, det huede såre ilde at høre J. rose noget af deres dyr. At rose en ting stærkt skulde man altid vogte sig for og se at hindre, hvem så siden det var, der tog til at rose den. Men kom rosen fra folk af J.s art, så var faren for vanheld med dyret både særdeles stor og overhængende. Da var der intet bedre råd, end straks at tage sig mandigt sammen og bande djærvt imod. Så havde det onde kogleri, der lå bag den store ros, tabt sin kraft for den gang.

Et år havde min ven skrædderen, som tillige var min frænde, to udmærket dejlige grise, ret to stoppede pølser med munter krølhale og fire ben, en hel velbehagelighed at skue — nu de længst er borte, kan jeg jo så frit rose min frændes smukke grise.

Så en dag skrædderen stod og syslede i sin have, kom J. forbi og standsede og gav sig i snak med ham.

„Lad mig se dine grise," sagde han, „de siger, du har sådan et par allerkraftens könne grise i år."

Da stod min frænde i en klemme. Han tøvede. Det var vanskelig sag at vægre sig ved at föje manden i hans rimelige ønske, og det var vovelig sag at give ham adgang til grisene på stien. Men omsider gav skrædderen efter og lukkede op. Og straks J. fik öje på grisene, brød han ud i ros og store lovord.

„Hov, hov; ja det er F— flöjte mæ da et par svær grumme grise; de könneste grise i hele byen!"

„Men du kan F— knage mæ ikke forhekse dem!" bandede skrædderen ham lige op i öjnene og hug næven i bejslingbjælken.

Tåbeligt sludder og vrövl: kunde han hekse! mumlede J. og gik sin vej. *Jens Skytte.*

FRA FISKERLIVET

1. Under et besøg hos en ældre fisker i et sællandsk fiskerleje kom talen på en farlig sørejse han engang som ganske ung havde gjort i Kattegat. Det blæste op til storm og de havde skær på læsiden, og der var tilsidst ingen anden udsigt til at bjærge livet end at styre ind gennem bråddet. De var kun to ombord, og så sagde den ældre til den yngre: „tag du roret!“ Da så faren var overstået, spurgte så den unge, fortælleren, som ej begreb dette: „hvorfor skulde jeg tage roret?“ — „Du er uskyldigere end jeg,“ var svaret.

2. I et sællandsk fiskerleje indtraf under en svær pålands storm en ulykke, en yngre mand mistede livet lige udenfor bådehavnen. Liget fandtes ikke, og der var stor sorg allevegne, ej blot hos de nærmeste, men blandt hele folket. Der gik nogen tid, så opdagedes den døde, næsten skjult af tang, tæt ved indsejlingen til havnen. Liget blev bragt i land og begravet sömmeligt i kristen jord. Dermed hørte den store, offentlige sorg op.

3. For nogle år siden strandede et skib udenfor Nordsællands kyst på et stenrev. Folkene stod i vand til livet og råbte om hjælp. Under forhørene bagefter kom det op, da de skibbrudne var blevet reddede i meget forkommen tilstand, at en småmand havde hørt råbene, men var ikke gået efter hjælp, han undskyldte sig med, at hans so var ved at lægge grise, den kunde han da ikke gå fra. *H. F. Feilberg.*

4. Frygten for at nævne visse ord, når man er på søen, synes ikke at være kendt i Gilleleje; jeg har talt med flere af de ældre fiskere, uden at de erindre noget.

5. De gamle kunde ikke lide en barbenet dreng i båden. „Skrub a', din rad! det kan blive barbenet nok endda“ — var tiltalen.

6. En yngre fisker, Valdemar Hansen, fortæller, at han selv har fået adskillige „øretæver“, fordi han som en glad ung gut undertiden gav sig til at flöjte ombord. *V. Feilberg.* 1896.

ØNSKEHÖJE

„Er det en ønskehöj?“ spörger pigerne på Sælland; ti dær tror man, at vil man göre et ønske, skal man gå op på en höj og fremføre det stille for sig selv, så skal det gå i opfyldelse.

Denne folketro er også kendt i København, ti jeg har hørt piger sige, de skulde på höjen i Tivoli og göre et ønske.

I Frederiksberg have ved København er der en höj, som af den københavnske almue kaldes „Ønskehöjen“ eller „Djævlehöjen“. Når en pige går herop og gör et ønske stille for sig selv, går det i opfyldelse.

(DFS. Af *Jens Kamp's* samlinger).

FRA DRØSSELBJÆRG VED SLAGELSE

På Drøsselbjærg mark oppe på bakken ligger der en höj, der hedder Vættehöj; dær bor vættemanden. I Niels Nielsens gård brugte de tidligere (i hans fars tid) hver juleaften at sætte et fad veltillavet grød i forstuen til vættemanden for åben dör; næste morgen var fadet alletider tomt. (Gården ligger tæt nordøst for Vættehöj).

„Marie Niels Anders", moderen til den nuværende ejer af Vættegården, skal have oplevet meget trolderi, og har fortalt mange historier derom. Når hun gik med barn, har hun ofte mødt varulve, og kunde siden skildre hvor det gik til og hvordan de så ud. Hendes sön har fortalt om, at engang gik hans mor og en karl, der hed Sören Buk, ud i stalden, for at se om koen havde kælvet; jo den var da kommen. Så hjalp han hende kalven op i en kurv og de bar den ind i foderloen; men med et fór den op på høstænget og gloede ned, og sad og lo. For det havde jo ikke været en rigtig kalv. — Min mor har så tidt fortalt det og Sören har sagt, at det var lige så sandt som at der er en gud i himmelen.

Med hestene hændte det ofte dær på Vættegården, at de stod i det hvide skum om morgenen når man kom ud i stalden; der havde jo været nogen og redet dem.

Den „Marie Niels Anders" var ellers også klog kone; hun kurerede dyr. Vilde der ikke komme smör, gav hun køerne noget ind. Hendes mor var „mor Ebberup" i Slagelse, der også levede som dyrlæge og havde mange sære skikke: På juleaften havde hun huset oplyst hele natten igennem og havde et lille voksbarn, et Jesusbarn, med lys omkring.

Jens Kragevig levede her i Drøsselbjærg. Han var kendt for at alle låse sprang op for ham, når han blæste på dem; og for at han var krybskytte. Han sagde også, at han kunde lave pengesedler, lige så godt med benene som med hænderne. Alle folk var bange for hans kunster. — Skolelæreren Brøns ude fra Rersø red en nat hjemefter; han var en meget stærk mand. Ved Dalby mødte han Jens Kragevig, der kom hen imod ham: „God aften, Brøns," sagde han, „vil du ikke have noget at drikke?" „Tak," sagde Brøns og tog imod det; men han drak ikke, han slog det bag ud over hesten. Og i det samme holdt han fast på Jens's hånd og nødte ham til at følge hesten hele vejen til Rersø. Han havde jo ikke turdet drikke for det var jo nok noget forgift. —

En gammel kone i Drøsselbjerg hørte om nogle, der tre gange i ett år havde haft det uheld at miste en ko. Hun sagde, at det var deres egen skyld, de skulde bare have slået en synål i dörtrinnet til stalden; så skete det jo ikke. *Axel Olrik* 1903.

NÅR MAN RISER OP

En henved firsårig mand fortæller, at i hans barndom kaldtes i København de börn, der løb om og risede op fastelavnsmandag, „Hyttevækkere", hvad der opfattedes som „dem der vækker hytterne d. v. s.

deres beboere". En halvhundredårig mand mindes, at han og andre börn på Als fastelavnsmandag risede op under råbet: „Hedvig, Hedvig, boller i mælk!" Han undrede sig over, at man ved den lejlighed kaldte alle mennesker „Hedvig", men slog sig til ro med, at man sigtede til en kvindelig bekendt, som var særlig yndet af börnene. Den fælles oprindelse til benævnelsen „hyttevækker" og tiltaleformen „Hedvig" finder vi vist i et par samstemmende vidnesbyrd fra Flensborg og Rendsborg; efter dem råbte børnene under risningen enten „hete wecken" eller: „Klap op, klap op for en hete-wick". Forklaringen er helt enkel: „hete wecken" er plattysk = heisse wecken, varme boller. *Henrik Ussing.*

SANKT-HANS-KO I VENDSYSSEL

I Vendsyssel er det skik, at hyrdedrengene på S. Hans aften pynter den forreste ko i deres kobbel med blomster og trækker den omkring til de gårde hvor de er kendt, og får et pår skilling i gave, navnlig den i byen der har den könneste pynt; selv er drengene undertiden pyntede på samme måde, for en menneskealder siden bar de dog ikke anden udsmykning end den hvide skjorte. Skikken har været hendøende, men med det opsving som de folkelige S. Hans-fester har taget i de sidste år — især ved justitsråd Lönborg-Friis's og „Vendsyssels historiske Musæums" virksomhed — er også S. Hans-køerne igen blevne talrigere. De sås nylig både på Hjörrings gader og i Lönstrup. *A. O.*

FOLKELIV I BJERRE HERRED[1]

Bjerre herred er vistnok en af Jyllands frugtbareste og tættest befolkede egne, og eftersom naturen jo præger menneskelivet en hel del, er forholdene her i mange henseender meget lig dem på de frugtbare

[1] Det følgende er indsamlet væsentligst for de deri forekommende ords skyld (forf. arbejder på et större værk om sproget her); alt er dels meddelt af, delt godkendt af fire af de mennesker, hos hvem jeg hentede mit bedste stof til sprogarbejdet. For den nöjagtige stedfæstnings skyld meddeles nogle data om disse:

1. Christiane Christensen, f. 1827 i Horsens; fra 2 års alderen har hun tilbragt sin ungdomstid i Rårup sogn, med undtagelse af et 2 års ophold i Hostrup, indtil sit 35te år, da hun og hendes mand og börn flyttede til en gård i Klakring tæt ved grænsen til Rårup; der har hun levet fra 1860 og til dato.

2. Niels Bolbro, f. 1828 i Rårup sogn; i en alder af 6½ år kom han til Hosby i As-sogn, hvor han blev til året efter konfirmationen, og derefter tjente han i Klakring sogn 2—3 år, derpå på gården Kalsbøl i Rårup sogn, så i Stourup i Skjold sogn 1 år, i Sønderby i Glud sogn 1½ år, atter på Kalsbøl ½ år. Han kom ind som rekrut under den 1ste slesvigske krig, men var ikke med i krigen; han lå i garnison dels i Kbhv. (7 måneder), dels på Femern, 10 måneder, dels i byen Slesvig, 5 måneder; efter soldatertjenesten var han atter i As sogn, senere i Barrit og Bjerre, hvor han først boede som gift, og derpå flyttede han 1862 til Klakring, hvor han har boet indtil dato. Han har ikke mærket nogen synderlig forskel på skikkene el. sproget i disse forskellige sogne; med hensyn til sproget dog, at As-sogn havde særegenheder fremfor alle de andre sogne.

egne af øerne, og der er en betydelig forskel på hele agerdyrkningsmetoden og livssættet, når man kommer blot en 4—5 mil vest for kystlinjen; og denne forskel er f. eks. ikke så stor, når man kommer nord for Horsens fjord.

Ikke få slægter har mørkt hår og mørke öjne, så man kunde gætte på nedstamning fra en fremmed folkestamme. Befolkningen, som jeg nu snart har været knyttet til 1/4 århundrede, er i det hele flittig, alvorlig, sparsommelig og støt, i de senere år også gennemgående ædruelig og det både i egentlig og uegentlig forstand. De uheldige undtagelser er forholdsvis få. Den mistænksomhed overfor de dannede, som man for endnu kun 20—30 år siden kunde træffe på, er ved at forsvinde, måske de senere års politiske udvikling har bidraget dertil. Man træffer hos de fleste et beskedent, höfligt, venligt, noget tilbageholdende væsen; udtryksmåden er ofte næsten diplomatisk. De allerfleste er særdeles energiske og dygtige landmænd, enkelte undtagelser gives dog: sparsommeligheden nærmer sig kun hos enkelte til påholdenhed eller gerrighed; velstand er jo gennemgående, da jorden lönner arbejdet rigelig. Der kan endog udfoldes en vis luksus, når det gælder om at vise sig blandt sine egne.

Medens gildelagene var (og er) fast bestemte og knyttede til familjer og gårde, er omgangen om vinteren meget fri og temmelig livlig, mange småselskaber (ofte kaldet „visitter").

Gårdmandsklassen og husmandsklassen holder sig vel i det hele hver for sig, men der er f. eks. intet i vejen for, at småhåndværkerne og lignende stillede kan komme med til de stores selskaber.

Der er ikke så lidt vedholden ved sæder og skikke og etikette.

Selskaberne og samtalen ved disse er jo hovedfornöjelsen, kortspil findes ikke meget af.

De fleste gårde her på egnen var indtil för midten af forrige århundrede fæstegårde, men for 70—80 år siden var det sagtens bedre at være fæster end selvejer, og det anses det endnu for at være; her er nemlig endnu både större og mindre ejendomme som fæstegods under de store herregårde.

De störste bøndergårde her har lidt under eller over 100 tdr. lands

3. Trine Bolbro (Niels B.s hustru) f. i Barrit sogn 1833; kom 1 år gl til Klakring, 6 år gl. til Breth i Barrit sogn; hele ungdomstiden tilbragte hun forsk. steder i Barrit sogn samt 2 år i Vejle; der blev hun viet i en alder af omtr. 27 år; boede så i Barrit indtil 1862, se ovenfor.

4 Sophie Frederiksen, f. 1840 i Klakring, er ugift og har med få afbrydelser tilbragt hele sit liv i Klakring. Medens hun ikke selv taler dialekten aldeles sikkert og ikke kan give pålidelige oplysninger, har hun gjort mig uvurderlige tjenester ved at anvise mig de ting både med hensyn til sprog og skikke, som jeg skulde søge oplysning om.

At hun er for ung (65 år) til at kunne give oplysning om den sprogform, jeg behandler, det vil sige dialekten uden senere påhæng, viser bedst, at det er i den 11. time at indsamlingen sker; også oplysningerne om f. eks. dyrkning af hamp er mangelfulde, fordi det selv for de ældste nulevende ligger tilbage i deres første barndomstid.

Af denne kystegns ejendommelige og storslåede karakter har jeg givet en skildring i „Naturen og Mennesket", 1895 II, s. 139—141.

tilliggende, ager, eng og ofte lidt skov; de fleste af gårdene er dog nu kun halve ell. fjerdedelsgårde med 25—30 tdr. lands tilliggende. Udstykningen er foregået fortrinsvis i første halvdel af forrige århundrede.

Det var altså tidligere i almindelighed store gårde med mange tjenestefolk, og hvad der skal fortælles om arbejdet og livet, gælder da især disse.

Man lavede så vidt muligt selv alt, hvad man skulde bruge, og søgte at indskrænke pengeudgifterne til det mindst mulige.

Længst tilbage ligger det, at manden selv var smed, havde en smedje med tilbehør i nærheden af gården. Niels Bolbro, en af de ældste af mine meddelere, mindes endnu enkelte sådanne tilfælde. I de sidste 30 år har man de fleste steder også ophørt med selv at lave smör og ost, og i de allersidste år er der en del, som end ikke selv brygger og bager, men dette er dog endnu ikke almindeligt. Imellem disse yderpunkter ligger min følgende skildring.

Om brændevinsbrændingen som hjemmearbejde har jeg ikke kunnet skaffe fyldige oplysninger, idet mine ældste meddelere kun akkurat kan huske, at de har set det: kedelen med hat og kølerör (såkaldte piber), svaletønde o. s. v.; hjemmebrændingen blev forbudt; når det skete, må vel kunne oplyses fra samlinger af love og anordninger; men der fortælles endnu om, hvorledes man, når det rygtedes, at øvrigheden var ude for at påse, at forbudet ikke blev overtrådt, da skjulte apparaterne i skove, törvegrave eller andetsteds.

Der var og er tildels endnu hos befolkningen ikke få af de egenskaber, der præger naturfolkene. Medens min erfaring går i retning af at börnene gennemgående er tungnemme i skolen, så udvikles der tidlig hos dem egenskaber, som gör dem til de dygtige og udholdende agerbrugere, som her findes så mange af. Kendskabet til kreaturerne, især til hestene, er aldeles forbavsende, og interessen derfor udvikles tidlig. Börnene kender alle sognets heste og kan på lang afstand se, hvis heste det er, der er forspændt en vogn; har en mand fået en ny hest (eller et par nye), da lægges straks mærke til den; deres udseende og egenskaber diskuteres; kendskabet til hestenes af veterinærer såkaldte „yderlære" er overordentligt; men det er også nødvendigt, ti de må forstå at handle med dem, idet de fleste køber heste i 2—4 års alderen, og så sælger dem igen i 5—7 års alderen, når de har störst værdi; de har da stadig god hestekraft og får i regelen flere hundrede kroner mere ved salget end ved købet. De opdrætter dog også mange heste, især på de större gårde; så tager man jo fortjenesten ind ved at sælge føl eller plage.

Også kendskabet til køerne er stærkt udviklet; beboerne her kan, som en udlænding, der boede her for nogle år siden, udtrykte sig — i hundrede alens afstand se, hvilke ben der er i en ko. Det var en fint dannet mand, hvis omdömme om befolkningen ganske faldt sammen med mit. Svin holdes af enhver, der har køer, og meget få har ingen får.

Af mennesker, der ikke kan skrive og meget vanskelig læse, findes endnu nogle, og af folk, der bogstavelig ikke kan tælle længere end til

fem, findes også enkelte. Om en sådan, en røgter, fortælles, at når han skulde tælle får eller svin ved hjemdragningen til gården, begyndte han: „en, to, tre, fire — å! hvad, de er der vel nok allesammen."

Til slutning skal omtales en egenskab, der er i höj grad påskönnelsesværd, og det er en aldrig svigtende tjenstvillighed, i mange tilfælde beredvillighed til ligefrem opofrelse for andre; i forbindelse med denne står også den store gæstfrihed, som man træffer alle vegne.

Også i det daglige er man altid parat til en lille passiar, når man mødes, selv til vogns; så holder man stille så længe. Mange heste er så vante dertil, at de af sig selv gör holdt, når de møder nogen; jeg mødte således en dag en mand med et enspænderkøretöj; da der hilsedes: god dag! stod hesten stille; nu var det ikke hans mening, at vi skulde tale sammen; han gav derfor hesten en lille opstrammer og sagde lidt ærgerlig til den: *dO mœt gåt ha bløw'ən ve å gaw'ən, Lå.də.*

Der er ikke megen interesse eller agtelse for det, der ellers af de dannede sættes en forfængelig ære i (navn og rang, offentlig fortjeneste o. s. v.), men derimod nok nogen seen op til rigdom indenfor egne kredse.

Sognene langs Vejle fjord, især netop As og Klakring, var indtil Juelsmindebanens åbning en afkrog; både sprog og meget andet tyder på, at As-sogn (tidligere officielt kaldet Assens) er det mest gammeldags.

Siden banens åbning, og med den udvikling, som de unges ophold på höjskolerne, andelsmejerierne og det i det hele livligere samkvem med bybefolkningen, har medført, er der foregået store forandringer i snart sagt alle livets forhold, og i henseende til sproget er forholdet nu således, at meget få under 70 år taler egnens mål i sin renhed; men herom andetsteds.

At sæder og skikke, og tillige sproget, dog har holdt sig så længe, som det har, kan måske bl. a. netop tilskrives den omstændighed, at meget få af de unge fra disse egne søgte til höjskoler eller i det hele ud fra fædreneegnen; derfor er endnu en ganske overordentlig stor del af beboerne knyttede til hverandre ved slægtskab eller svogerforhold.

1. Folketroen.

Af mange grunde, bl. a. fordi jeg vil overlade den smule, jeg har fået indsamlet, til bearbejdelse af en kyndigere hånd, bliver det følgende kun nogle få og spredte bemærkninger.

Skönt jeg stadig har haft min opmærksomhed henvendt på dette punkt, har jeg ikke kunnet opdrive noget af værdi i forhold til, hvad der findes fra andre egne, så denne egn må betegnes som yderst fattig på egentlige folkeminder.

Her hår været stor ærbødighed for kirken, og dette har vistnok bidraget til at nedmane alt, hvad der kunde synes at stå i forbindelse med hedenskabet, og det er et stort spörgsmål, om dette ikke har været et gode, selv om folkemindesamlere må beklage det.

Det var endnu i midten af forrige århundrede ikke ualmindeligt, at man i tilfælde af formentlig forhekselse (af køerne f. eks., når man ikke kunde få smör) lod hente en klog mand el. klog kone; her på egnen

„praktiserede" i så henseende en klog kone fra Höjen syd for Vejle og en mand fra Bjerre, kaldet „Jørgen Bi lidt".

En for få år siden afdød hæderlig kone led endnu til det sidste ikke så lidt under, at hun blev betragtet som heks.

Når personer, som man mente kunde forhekse el. forgöre noget, kom i en gård, traf man små forsigtighedsregler; dersom en sådan f. eks. fik en krukke eller spand mælk, kom man nogle (grove) saltkærner i mælken.

Troen på varsel, her kaldet „advarsel" [*'aw,warsəl*], var og er endnu meget udbredt. Som eksempel på formerne anføres:

En gammel kone sidder ved et åbent skøde og ser pludselig noget, der „spiller" (snor sig el. flimrer) på gulvet, og siger til de omværende: „Der kan I se min advarsel". Kort efter døde hun.

En hørte ved höj lys dag en lyd, som om en havde kastet et stort stykke favntræ hårdt ned på stenbroen udenfor vinduet. En tid efter døde hun.

At *sgu' hjn'ɹ* (betragte hænderne) anses for ildevarslende; når det finder sted, vil man snart *spö'ɹ liq'*, ɔ: høre om at en af de pågældende er død.

At slæbe et halmstrå (hængende ved strömperne f. eks.) med sig ind i stuen, betragtes som et forvarsel for ens egen død, så skal *en snå't kœm te œ leq'*.

2. Fest og gilde.

Til nytårslöjer (nytårsaften og nytårsdag) brugtes her den også i Feilbergs Ordbog omtalte „buddipotte", en krukke overbunden med en blære, i hvis midte der er fastsnøret en pennepose af en gåsefjer; skaftet rager omtrent 6 tommer over blæren; ved at gnide skaftet med fugtige fingre frembringes en mærkelig brummende lyd („buddi buddi"); navnet er altså vistnok dannet efter lyden.

Forøvrigt går det til på samme måde som ved nytårsskydningen, at den el. de, der „buddier" udenfor et hus' dör el. vinduer, bliver eftersøgt og indbudt samt trakteret.

Jeg gik netop sidste nytårsaften og tænkte på denne gamle skik, da jeg mødte to småpiger hver med sin buddipotte i armen; skikken er altså ikke helt forsvunden endnu.

Fastelavnsoptog til hest er så almindelig kendte, at jeg ikke behøver nærmere at skildre disse; jeg skal kun bemærke, at de har fundet sted af og til med nogle års mellemrum indtil den nyeste tid; ingen véd, om det ikke en kommende fastelavn optages igen. Niels Bolbro har som yngre i Barrit været „kommandør" for fastelavnsrytterne i flere år.

Valborgaften [*Ul'bår'ə aw'dən*] brændes hvert år blus til fornöjelse for ungdommen og beskuelse af de ældre. Dette syn har genboerne på Fyn altså, ligesom Jyderne ser Fynboernes blus St. Hans aften.

Spillegilde. Når småkårsfolk enten ved uheld (tabet af en ko el. lign.) el. på grund af fattigdom i almindelighed var komne i trang, var det indtil omtrent midten af forrige århundrede skik, at de gjorde et

såkaldet „*sbel·gil*·". Det holdtes i reglen i en gårdmands lade og bestod væsentlig i dans. Ved denne lejlighed blev der spillet om en större søsterkage; derfra menes navnet at stamme.

Ikke alene byens befolkning, men endog folk fra nabosognene var med og betalte så lidt for lystigheden, og indtægten tilfaldt altså den fattige familje, som havde haft ulejligheden af arrangementet.

Det anføres ofte om folk, som tidligere har haft det meget smått: de har været så fattige, at de har holdt spillegilde.

(I store dele af landet — også her — var det indtil omtr. 1870 almindeligt, at enligt stående fattige sendtes „på omgang" blandt sognets beboere, og således, at hver havde dem på kost og logi et vist antal dage i forhold til skatteevnen (hartkornet); det kaldtes her, at vedkommende gik om „*i lɛq*'".

Forøvrigt var tiggeriet meget udbredt; især ved juletid kom til gårdene daglig 5—6 el. flere og fik så lidt flæsk og brød, gryn el. mel o. s. v., ofte havde sådanne i poser og kurve inden aften så meget, som de kunde slæbe hjem.)

Bryllup. Skikkene var her, som de fleste steder i Jylland (i Ty og andre steder vistnok endnu), men for fuldstændigheds skyld anføres det vigtigste:

Et stort bryllup varede tre dage, lørdag, søndag og mandag. 1ste dag kom gæsterne, brudens forældres gildeslag om formiddagen kl. 10 til frokost. (Ved hver vogns ankomst blæstes el. spilledes en kort melodi; og dette fandt begge dage sted, både för og efter, at bryllupstoget var i kirke, og der blæstes ligeledes for hver vogn, når den kørte ud af gården.)

Brudgommens gildeslag spiste frokost i brudgommens hjem, men kom så til bryllupsgården, kom ind og nød en forfriskning, indtil så alle kl. 12 el. $12^1/_2$ drog til kirke; efter at være vendt tilbage fra kirke, indtog man bryllupsmåltidet: suppe, kød, sødsuppe, steg, kage. Om eftermiddagen og aftenen dansedes, men i regelen ikke hele natten.

2den dag kom alle til frokost i bryllupsgården, og hele gildeslaget fulgte med til kirke, derpå indtoges igen måltid: suppe, kød, sødsuppe, berge-fisk, kage. Nu dansedes i regelen hele natten.

3dje dag. Medens alle gæsterne de foregående dage kom kørende, kom de den 3dje dag gående til frokost; denne dag kom også alle unge, der måske ikke havde været med de foregående dage, og der blev måske atter danset. De, som boede længere borte, var i reglen ikke med 3dje dag. Måltiderne bestod væsentligst af levninger fra de foregående dage.

Forloverne kaldtes *bru·ðmjŋ*'; bruden havde for det meste 4, sjældnere 6 brudepiger.

Begravelsesgilderne varede i reglen 2 dage. 1ste dag kom gæsterne til frokost, og var derpå med i kirken, derefter det store måltid med samme retter som ved brylluppet 1ste dag; gæsterne blev til sent om aftenen el. ud på natten (men der dansedes ikke). 2den dag frokost og middag som ved bryllup, dog i reglen ingen sødsuppe og fisk (fisk faldt i det hele senere bort). Også den 2den dag blev gæsterne ofte til langt ud på natten.

Gildeslag. Hvem (hvilke gårde) der var i gildeslag sammen var aldeles bestemt og nedarvet fra fortiden, sandsynligvis efter familje- og svoger-forhold; dem, man var i gildeslag med, de blev indbudne, andre ikke; ofte kom disse familjer ellers ikke sammen.

3. Hjemmet og dets arbejder.

Beboelseshusenes indretning var de fleste steder omtrent følgende: gennem indgangsdören mod syd trådte man ind i forstuen, lige for indgangsdören sædvanlig uden skillerum foran stod loftstrappen; fra forstuen førte en dör til höjre til [*ɛ fram'əs*] bryggerset, som gik gennem hele huset (på tværs); her fandtes bagerovn og gruekedel og foran ovnsmundingen en meget stor og vid, åben skorsten.

Fra forstuen førte til venstre en dör ind til den såkaldte yderstue [*ɛ uð'ərsdɔ.w*], både køkken og spisestue og soveværelse for tjenestepigerne, hvis seng stod lige til venstre for indgangsdören (mod syd); også her i yderstuen var en åben skorsten med skøde; skødet var en muret stensætning under den åbne skorsten, af höjde og omfang som et komfur; det bemærkes dog, at man også senere kaldte (og endnu kalder) den fremspringende plade under indfyringslågen på en gammeldags jærnkakkelovn *ɛ sgø'ð*. Hyppig fandtes træskodder, så den åbne skorsten kunde lukkes af.

Fra yderstuen førte en dör til venstre ind til den egentlige dagligstue [*ɛ məl sdɔ.w, ɛ kakəl sdɔ.w, ɛ ˈli sdɔ.w*].

Både yderstue og dagligstue kunde ligesom bryggerset gå helt gennem huset på tværs, eller, og det var det sædvanlige, der kunde mod nord være enten en större såkaldet sidestue eller et el. to mindre værelser bagved enten yderstuen alene el. både yderstuen og dagligstuen. Når der var en större sidestue, benyttedes denne stundom til opholdssted for mandens eller konens forældre.

I dagligstuen fandtes i reglen ægtefolkenes og börnenes senge, samt den murede kakkelovn, enten alene eller ved siden af et mindre skøde.

Fra dagligstuen førte dör ind til storstuen, „overstuen“ [*ɛ ɔw'ər sdɔ.w*], som kun benyttedes til gilder.

Mælkestuen [*ɛ ˈmjœlk kam.ər*] var bag loftstrappen, i reglen gravet et par fod ned under jordoverfladen; fra yderstuen førte dören ind til mælkestuen, som var afgrænset fra loftstrappen ved et skillerum[1].

I småfolks huse manglede for det meste bryggers og storstue; bagerovnen var da lige for indgangsdören men med munding til den modsatte side; opgangen til loftet skete ved en stige udvendig. Ofte var, og er endnu, i disse mindre huse kostalden i den ene ende af beboelseshuset.

Indgangsdören til stuehuset er endnu i enkelte små og gamle gårde og i mange småhuse, ligesom oftest i alle udhusene, to vandret adskilte låger [*ˈɵwəˌdaˈr, ˈnɛjəˌdaˈr*].

I et af udhusene fandtes både heste- og kostald, og mellem disse

[1] På omstående grundplan er det hele noget modificeret, indrettet som det endnu findes nogle få steder.

et större åbent rum, hvor der blev skåret hakkelse, og hvor karlenes og drengens seng el. senge stod; dette rum kaldtes *ɛ hɛr·əbœr.ə* (herberget); benævnelsen er endnu den samme, men nu er sengekamret vel omtrent alle vegne adskilt fra stalden ved murede skillerum.

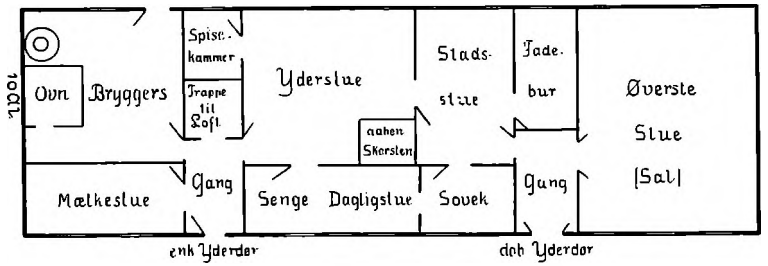

Grundplan af et stuehus i ældre tid (12 fag hus)

Kakkelovn. Den murede kakkelovn havde for enden en indfyringslåge; oversiden var muret på nogle få liggende jærnskinner; hele ovnslængden var omtrent $1^1/_2$ alen, og højden kun som to el. tre sten på kant. Kakkelovnen var muret af rå sten.

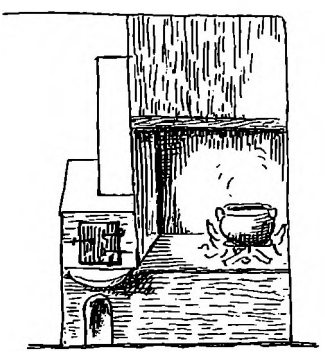

Niels Bolbro beretter, at i hans hjem stod kakkelovnen på den ene side af det store åbne skøde under skorstenen; foruden kakkelovnen var der plads til et åbent ildbål med røghætte over; og over dette åbne bål lavedes maden; men så, når man ikke lavede mad, lagdes ild i kakkelovnen og dette holdt jo så bedre varmen.

I C. C.'s hjem stod kakkelovnen i stadsstuen (det vil i dette tilfælde sige „listuen"; der fandtes jo ingen storstue), der var nu ingen åben skorsten; den var mindst 3 sten höj, havde 2 murede rör (el. piller), hvoraf det ene vistnok kun var til stads, og flere forsiringer; den pyntede godt i en stue.

Kakkelovnen blev pudset blank sort, „akkurat som en træsko".

Bindingsværk og klinede vægge. Endnu den dag i dag er langt de fleste udhuse bindingsværksbygninger, men også om et meget stort antal stuehuse og beboelseshuse for småfolk gælder det samme; tømmeret var og er i reglen egetræ, og konstruktionen har vistnok i 400—500 år i sine hovedtræk været den samme.

Væggene selv er dog her de fleste steder murede af brændte sten med „kalkbankerot", men der findes endnu mange murede af rå, soltörrede sten og med ler til bindemiddel; bagerovnene er også de fleste steder endnu murede af rå sten; man opförte også i ældre tid bagerovne af ler alene, altså formede; man måtte i dette tilfælde lade arbejdet stå

på i adskillige dage, for at det efterhånden ved törring kunde få lidt sammenhængskraft; en sådan ovn var efter sigende så stærk, at den næsten ikke var til at brække ned, når vedkommende hus skulde nedrives.

Men — for at komme tilbage til væggene — i ældre tid bestod væggene af fletværk udfyldt med ler; disse såkaldte „vindrede vægge" findes der endnu nogle af, her i Klakring i det mindste én gård og flere huse; men det er da også de sidste rester og minder om en svunden tids byggemåde.

Fremgangsmåden ved væggenes opførelse var da følgende:

I rummene mellem bindingsværkstømmeret var fæstet (tre) stokke på tykkelse som stoleben og imellem disse flettedes da tynde hasselkæppe så tæt som muligt. Dagen för der skulde klines, kørtes et el. flere læs ler i en dynge ved gården; under påhældning af vand og iblanding med grus æltedes det af heste, og når det var tilstrækkeligt æltet, skovledes det op og glattedes af i en dynge („af form omtrent som en roekule nu"). Arbejdet med kliningen (især da de årlige reparationer) udførtes af tjenestepigerne. Leret kørtes på trillebøre hen til de steder, hvor det skulde bruges, det blev „smidt på" med de bare hænder, men bagefter afglattet med en sammenfoldet ulden klud, en gammel strömpefod f. eks. Ved de årlige reparationer var det skik, at tjenestepigerne fra flere nærliggende gårde kom sammen til arbejdet, for at det hvert sted kunde endes på én dag; hvad der var smidt på om formiddagen, revnede nemlig i middagsstunden (arbejdet udførtes altid om sommeren), og disse smårevner blev da udfyldte [*ræw.øt*] om eftermiddagen. Når nu væggenes behandling med leret var tilendebragt, skulde de hvidtes; og dette skete i reglen både udvendig og mange steder også inde i stuehuset, ved hjælp af hvidler. Her i Klakring, og hvor man kunde få denne hvide ler, hentede man da selv leret og lavede deraf en vælling, som så blev smurt på med en „kalkbørste" (kalkekost); det man ikke brugte, blev formet i såkaldte *hvilə(.ɐ)s sOtə*[1], lave sukkertopsformede kager, som så i reglen opbevaredes på loftet henstillede ved remmen under taget. Hvor man ikke kunde få leret, købte man disse „*sOtə*".

De årlige sammenkomster til reparationerne kaldtes „klinegilder", og Trine Bolbro, som selv i mange år har været med dertil, fortæller derom: „vi levede godt i disse dage, men så skulde vi også bestille noget, og det gjorde vi også; om formiddagen fik vi tykmælk, om eftermiddagen pandekager og sigtesmörrebrød". De fik også grød; men da man skulde spare på ris (som på alt hvad der skulde gives penge ud til), så brugte man til grøden perlegryn, som lavedes af byg.

Tranlamper og lysestøbning. Brugen af tranlamper her på egnen ligger så langt tilbage i tiden, at de ældste kun lige netop kan huske det; tranlampen var en dobbeltskål af jern, omtrent som en fladbundet sauceskål; i den øverste lå vægen ud af tuden, det var et stykke marv af lysesiv (Juncus effusus L.); den underste, største, skål op-

[1] En forvanskning af *hviləs hOtə*; „*hOt*" betyder en knold, og bruges også om et kreatur, der ikke trives; se Feilbergs ordbog I, 651 b 44.

tog da den tran, som uundgåeligt flød ned fra den øverste; af og til heldtes da indholdet af den nederste skål op i den øverste.

Lysestøbningen fandt sted almindelig indtil omtr. 1860, og mange steder indtil for en halv snes år siden; den foregik for det meste sent om efteråret, og fremgangsmåden derved var vist den samme som over hele landet: nedsænkning af vægerne (ophængte på pinde) i det höje smalle kar smeltet talg, lysebøtten; de tykkere lys støbtes i former, som hældtes fulde af den smeltede talg.

Tilberedning af hör. Hörrens dyrkning her på egnen var almindelig indtil omtrent 1890—1895; i de sidste 10 år har jeg ikke set et eneste stykke hör.

Behandlingen af hörren krævede megen omhyggelighed og lang øvelse; arbejdets udförelse var overalt den samme og kan derfor angives nöjagtig (ligesom Eskimoernes forarbejdning af kajakker): befolkningens gennemgående dygtighed i så henseende var beundringsværdig, så man næsten med et suk tænker på, at denne smukke hjemmeindustri nu så ganske er ophørt.

Brødeovnene, af udseende som små lave, hvide tårne, lå, for brandfarens skyld, langt fra gårdene, især ved markskel el. hegn, og tog sig helt godt ud. Nu er også de forsvundne.

Om enkelthederne ved behandlingen hidsættes da følgende:

1. Rødningen. Når hörren var i frø og frøene modne, når det var *i knev'əl*, blev den rusket op, vejret ligesom korn og tærsket; derpå blev den „*rǫ·ðət*", enten *laŋ·rǫðət* el. „*waŋ·rǫðət*". Det første og almindeligste skete ved at den udbredtes i et temmelig tykt lag på jorden, for at de hårde og ubrugelige barkvæv kunde rådne el. skörnes; den lå i reglen ude omtrent 14 dage. Ved vandrødningen blev hörren i knipper lagt ned i en mergelgrav el. et vandhul, hvor den lå 8—9 dage. Ved vandrødningen siges den at blive hvidere. I begge tilfælde blev den derefter stillet op i „*smo' stuqə*", ɔ: i små hobe som indvendig åbne ubundne neg, det var for at törres; når den var törret, blev den med halmbånd bundet i store knipper og opbevaredes i laden indtil brødningen.

2. Ved brødningen skulde nu stængelstykkerne yderligere skörnes, så de let lod sig brække og skille fra taverne. Havde man ikke ret meget hör, lagdes den i en ovn efter bagningen og lå så der til næste dag. I de fleste tilfælde udförtes brødningen imidlertid over en rask ild, enten i de omtalte tårne, hvor det stilledes på enden, eller over en *brǫ·ðgra'u*, et omtrent 4 al. langt, 2 al. bredt, $2^1/_2$ al. dybt gravet hul, på bunden af hvilket bålet antændtes; hörren udbredtes (portionsvis) på stænger over bålet; det var ikke noget let arbejde i den stærke hede at passe hörren nöjagtig, så at den blev tilstrækkelig skør, og dog ikke fik for meget.

Ved siden af opstilledes nu *ɛ brǫ·ð*, brødemaskinen, af form som en gammeldags hakkelsemaskine, og efterhånden som det var törret over ilden, blev det nu bearbejdet, så de skörnede dele blev brækkede overalt; der var mange hænder i arbejde og travl virksomhed; dette arbejde i fri mark har jeg set hvert år i de første 10—15 år, jeg boede her.

3. Skagningen udførtes senere inde af kvinderne; dertil brugtes en *ska·qfu'ð* og en *ska·qhåŋ'*. Foden, omtrent $1^1/_2$ al. höj, var et bræt med et krumt håndtag, en kant derunder, hvorover hörbundterne lagdes, så hörren hang frit ned; den bearbejdedes da med skaghånden, et tyndt fladt bræt med håndtag ved, så stængelstykkerne [*ɛ skiw·(ə)r*] ligesom

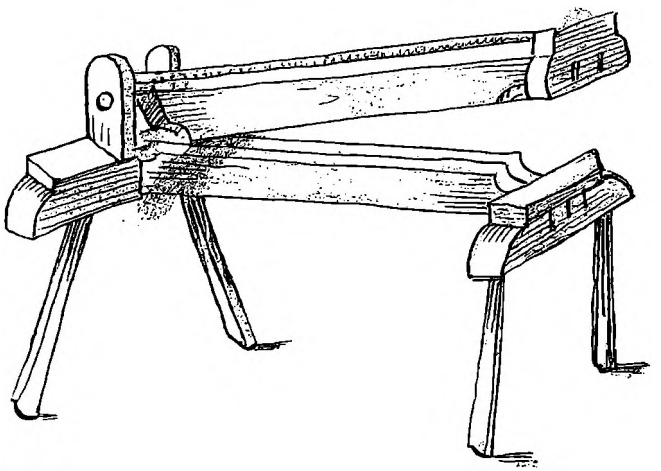

piskedes af. (Den blår, som derved faldt fra, kaldtes „*ska·q,blo'r*“, den blev spunden og brugt til at væve sækkelærred af.) I et rum forneden på skagefoden satte man sin ene fod for at holde apparatet i den stilling, man ønskede. Skagningen foregik i to hold, först blev hörren „*skiðən ska·qət*“, derpå „*re·n,skaq·t*“; ved første behandling faldt altså de groveste *skiw·ər* fra, ved sidste behandling blev det renset mere fuldkomment.

4. Heglingen. Forskellen på hör og blår er den, at det første er de udredte, parallelt liggende fine taver, blåren er det, der er bleven urede, og altså spindes på lignende måde som uld, ɔ: snoes ud af massen. For at skille blåren ud fra hörren, foretages heglingen; en hegle er et smalt bræt, hvorover igen er fastgjort et kort stykke bræt; i denne øverste stump bræt er fastgjort en del c. to tommer lange jærnpigge, og derigennem drages den skagede hör nu således, at blåren redes eller kæmmes fra.

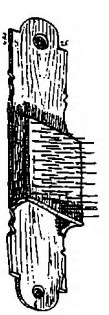

Slutningsbemærkninger: Dels för, dels efter heglingen bandtes hörren i bundter el. „*låkə*“, der blev „*slaw·ən hœuəðər o'ət*“, som så senere løstes op; først hegledes det, som ikke var bundet, derefter løstes knuden op og hegledes. Der regnedes 24 lokker til en „*li·m*“; de blev senere ordnede, så der gik 12 til en „*krå'ŋs*“.

5. Spinding. Når hörren nu skuldes spindes, løstes „*ɛ krå'ŋs*“ op, og lok for lok blev lagt på et bord, taverne førte med hånden frem

og tilbage, og derefter vikledes det om *ɛ hör¦hœu'əð*, et fint drejet apparat, som så sattes på rokken. Når lokkerne var små, kunde der godt være en hel krans ad gangen på hörhovedet. Hörren blev ombundet med et hörbind, et omtr. 4" bredt stykke grovt, på den ene side oljemalet, töj, forsynet med bændelstykker til fastbinding. Blåren blev samlet op fra gulvet, rulledes om armene eller om en *blårsta·q* (el. *blårsu·l*) i *viḷ·ə(r)*, og disse sammentrimlede blårtotter lagdes da op i „*ɛ ˈblårhœu'əð*", en rund træplade med 7 opstående træpinde (en i midten, 6 udenom), der kunde sættes på rokken på samme måde som hörhovedet. — Efter at være spundet, blev hörgarnet kogt; man sagde, det skulde *œx·əs*. I gruekedlen heldtes først lidt vand, derpå nedlagdes et hold garn, derover lagdes et lag aske [*å·sk*] og så igen garn og aske-lag, indtil kedlen var fuld, så hældtes vand på, og det kogtes 2—3 timer. Derefter blev garnet vundet og var nu færdigt til vævning.

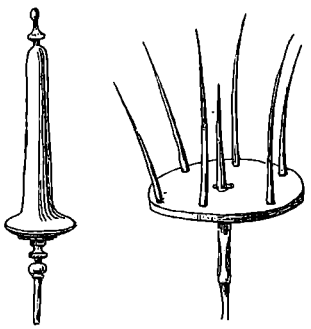

Tidligere dyrkedes også hamp. Det sidste sted, man ved af at sige, var gården Sønderhåb i As sogn. Hampen behandledes i alt væsentligt ganske som hörren, blev *rǫ̊ðət* og *bröðət* og *skaq·t*. Den anvendtes til reb til kotöjr, som man selv spandt. Den kone, som jeg har mange af mine bedste meddelelser fra, Trine Bolbro, har selv været med dertil. Hun kalder det, at de spandt *få ty·wr* (for töjr); det foregik som på en reberbane.

Man lavede også såkaldte uldne töjr af *ˈswin¦ho²r* el. *ˈku²¦ho²r*, som blandedes med hestehår for at kunne spindes; disse töjr anvendtes til køer, der vilde æde reb.

Vævning. Kartning og spinding, til dels farvning, af uld er endnu så frisk i minde og bruges endnu så meget, at det formentlig ikke behøver nærmere omtale her; det skal kun bemærkes, at man for ca. 50 år siden endnu almindelig brugte at valke de strikkede sager (strömper, vanter osv.), inden de toges i brug. I ældre tid hjalp karlene til med kartningen i vinteraftnerne, til gengæld var det almindeligt, at pigerne rensede korn. Væven i hjemmet kaldtes: *ɛ vew·lə* (et flertalsord).

Hjemmevævningen, så vel af vadmel som lærred, gik af brug omtrent ved år 1840, og vævningen forrettedes da af landsbyvævere; men også disses virksomhed er snart ved at falde bort. Her i Klakring lever for tiden vistnok kun tre vævere; den ene har for kort tid siden ophørt med professionen, den anden truer dermed, og kun den tredje, den yngste, har större virksomhed. Der er slet ingen lærlinge i væverlære, og når de nulevende er døde, vil landsbyvævningen være „en saga blot", det er udenfor al tvivl.

Jean Fischer.

SJÆLLANDSK KARAKTERSTUDIE

ET OVERBLIK

AF

THORKILD GRAVLUND

LIGESAAMANGE Byer der er i Danmark, ligesaamange Folk. Opad en Banke — ned i en Dal, og straks er Husenes Ejere her lidt anderledes i Væsen og Udtryksmaade end de paa den anden Side Banken. Og hvor meget skal der vel til i Afvigelse fra Naboer for at danne et Folk?

Enddog er vi alle først Danske. For hvad er sjællandsk: der er hundrede Slags — og jysk: tusende, selvom Enkelttyper fra Landene opstilles. Dansken er Fællestypen. Udenvælts Dom falder den gærne haardt. Nu er Dansken absolut ikke omringet af de skarpeste Iagttagere — vi er muligt selv de bedste i det Kapitel. Men Uhæderlighed bebrejdes os, Dovenskab og flere slemme Ting. Kanske det passer altsammen.

For den danske Nationalkarakter er saare sammensat, selvfølgelig ikke især af Dyder. Og som enhver sammensat Aandsform har den sine grelle Skær.

Dansken er Typen, hvori det bryder: Lollikens Kynisme og knortne Retssands, Fynboens klare Vemod, Jydens lidenskabelige Driftighed og Sjællænderens dunkle Ro.

Dansken er et stridigt Blandingsprodukt, og mon ikke i langt højere Grad end Norsk og Svensk.

— Naar jeg nu forsøger at danne et Overblik af den sjællandske Type, saa ved jeg, at dette ingenlunde kan blive udtømmende.

Hvad er vel Type? En Undtagelsesform samlet gennem spredte Træk fra fælles Urgrund. At forske hvor vidt og hvor dybt disse Fællestræk gaar, det er et Arbejde som at finde Vandaarer i Jor-

den ved Hjælp af en Pilevaand. Det er ikke Videnskab, jeg kan intet bevise, men efter Indtryk og Iagttagelser opstille en Type.

— Jeg ser hos Sjællænderen al Danskens Daarligdom, jeg mener de Træk, som bebrejdes os. Thi som sagt, vi er ikke omringede af de bedste Iagttagere, det der ses, er ikke alt.

Sjællænderen var aldrig stærk i Æresfølelse. Han er mest glad for sin egen Dom og lader sig nødig standse af andres, naar der er noget han lyster. Hans Ærlighed er bred og storslaaet, men ikke pillen og næppe helt indordnet under Love (som den jyske Handelsmands, der har en uskreven Lov). Hertil kommer, at Sjællænderen ikke forarges. Betegnende betyder Ordet i Dialekt afmagres: „Ded er dov faale, hvor han forares."

Forargelse og Foragt er Typen fjærnt. Om det kunde bedst en rigtig gammel Vagabond give Besked. Den sjællandske Bonde har sin Hovro af at høre paa saadan en omvankende Stymper og sludre skælmsk og fredeligt med ham.

En vestsjællandsk Gaardmandskone havde været en Sommertur i Hillerød og set Slottet. Det var den længste Udflugt, hun havde gjort, og hun ejede ikke Ord for at beskrive al den Pragt, hun havde set. Men idet hun kom ud fra Slottet — der møder hun „Klapkarl", en Vagabond med sort Læderklap for det ene Øje. Ham kendte hun jo saa forfærdelig godt fra alle de Gange, han havde været derhjemme i Gaarde. Og hun fortalte mig sjæleglad om dette Møde som en særlig Tilvækst til Fornøjelsen ved Frederiksborg: At hun ogsaa skulde træffe Klapkarl saa langt borte!

Det er af stærkeste sjællandsk Præg dette, at Bondekonen fra den gode Gaard i ham ikke ser Stymperen, men Kendingen, Mennesket.

Sjællænderen er altid sært læns for Begrebssans. Hvad der giver Hovro, tager han glat imod uden Moral. Her har han sin egentlige Intelligens: hans Syn er uhildet, frit, selv naar Omraadet er snævert. Heraf vel ogsaa Syndernes Mangfoldighed. Moral staar sikkert meget højere hos Jyderne — i det hele taget Sans for Aandsliv. En jævn jysk Bondekarl er aldrig helt uvidende om Tidens Aandsliv. Det er Sjællænderen tit — ja vist som oftest. Interesse for Bøger — som Jyden — har han sjælden. Man finder sommetider Sjællænderen dum, dog er han nok Danmarks bedste Iagttager af Livet. Deraf kan vel komme den ringe Sans for Bøgernes Visdom.

Sjællænderen ser bedre end han hører — omvendt med Jyden. Det er karakteristisk, at Indre Mission fødtes paa Sjælland — som et naturligt Tryk mod Trægheden, men lever bedst i Jylland. Paa Sjælland saa man Faren i Trægheden, og jysk blev Kampen ført. Men sjællandsk er følgende lille Historie:

Fiskerne havde sat Bundgarn ud, og Per vilde ikke røgte sit Garn om Søndagen, for han var „hellig". De andre røgtede saa deres Garn og havde „stort Tag" Sild Søndag Aften. Per biede til om Mandagen, og da han kom, var Fisken gaaet af Garnet. Men Per sa blot: Herren gav, Herren tog . . .

Jamen du sku fannemæ hå tået føst! svarede Hans.

— Sjællænderens Religion er den dybe, dunkle Ro, hans Tilværelsesform tillige. Denne vege Bøjen for Skæbnen, ret set den stejleste Haardhed.

En stakkels Mand, som i flere Dage hjemløs har ligget syg oppe paa et Staldloft, uden at nogen vidste, hvor han var, ytrer: Nu har jeg ikke fejlet noget i tredve Aar. Saa kan vel Omgangen være kommen til mig!

Og man kan gærne le ad Povl, der laa paa sit Dødsleje og absolut vilde ha Soen solgt, førend han slap. For hans Kone „hun handler som en Tosse". Men Povl kunde møde Skæbnen.

Denne sjællandske Sindsro hedder sommetider „Slavemærket fra Ridefogedens Pisk". Den er dog nok ældre end Hoveriet.

Sjællænderen tog imod Trældommen — hvad Vendelboen aldrig havde gjort — tog den, fordi han kunde bære den, bar den og bevarede sig, som han var. Det er den sjællandske Maade.

Paavirkning fra Trældommen skulde søges i, at Slægten selv tog sig Trælle, naar den frigjordes. Den der blev pisket finder ofte Lejlighed til at piske igen senere. Men Forholdet mellem Husbond og Tyende er ikke mærket af Forholdet til den afdøde Ridefoged.

Mindre patriarkalsk end lunt kameratligt er det, stemmende med Typens øvrige Træk. Der siges Du, det findes rædsomt om andet forlanges af den jævne Bonde. Karlen er her Mandens betroede. Pigen har sin Stads hængende i Konens Skab. Hendes ny Kommode bliver staaende som Pragtstykke hos de gamle Husbondfolk, efter at hun selv er rejst til andre Egne. Drengen er Gamlingens Ven. Naar de havde fodret Kvæget, sa Gamlingen: Gaa nu ind og faa stoppet din Pibe, Dreng. Og saa satte Gam-

lingen og Drengen sig paa en Fjælebænk udenfor Længen og saa Livet røre sig i Byen og snakkede fortroligt med hinanden derom.

Disse smaa Eksempler fra særlig gammeldags Folk, hvis Skik var nærmest Hoveritidens, er der hvertfald intet Slavemærke i.

Der er — som overfor Vagabonden — den sjællandske Karakters Dybde, det ureflekterede varme Blik for Mennesket allevegne.

Og mægtigere Enfold end i dette sjællandske Syn paa Mennesker, mindes jeg ingensinde, jeg har mødt.

Her er Sjællænderens Styrke.

For ellers: Jyden fik Dyden, Alvoren, Arbejdskraften, Sjælsstyrken. Nationens Smaaskavanker og Skødesynder blev Sjællænderen til Del.

Jeg ser ikke rettere, end at Jeppe paa Bjærget ejer flere af Typens bestemmende Træk. Er han ogsaa skabt over den gamle Komedieopskrift, der maa ligge mere bag. Lad ham tale jysk: hvor usand vil han ikke blive. Som Jyde skal han føre over i Tragedien. Som Sjællænder er han Komedie fra først til sidst.

Og som Jeppe viser Typen sig klarest i Billeder: i Modsætningers Spil. I Rytmers Liv har den aldrig været skabt. Og „æ Bindstou" bliver aldrig skrevet paa sjællandsk, hvor Sproget har svært ved at udtrykke Følelser direkte og ikke som det jyske Maal kan gøre det ved Tonefaldet. Billedet, Scenen, det dramatiske Optrin er sjællandsk Udtryksmaade baade i Kunst og i Hverdag.

Vildøv kaldes den, som ikke vil høre. Atter en lille Skavank. Man hører ikke mer, end man lyster her, og det er sommetider lidt nok.

Vildøv er Sjællænderens absolute Upaavirkelighed: Rædslen for at blive andet end — Sjællænder. Heri bunder baade det moderate og det radikale Element. Sjællænderen er ikke Revolutionsmand, men han er sær. Han er stædig og ikke sej udholdende. Egentlig radikal er han blot, naar han roligt skræver over de Bomme, der skiller for ham. Han haaner ikke, han spotter ikke, men han griner grusomt respektløst.

Ræd for alskens Paavirkning, især for Højtidelighed og højspændt Alvor.

Derfor elsker han heller ikke de højhellige Dage, men de halvhellige. Lovet være Fastelavn. Den Uge har elleve Dage at drive i.

Jeg har set Folk „holde helligt" fjerde femte Juledag og Nytaarsdage, Helligtrekonger, St. Knud, St. Hans, St. Mikkel, St. Morten — og det saadan ganske jævnt hjemme ved Dørene med Søndagshue og blanke Træsko, en Pibe Tobak, lidt Prat og kanske en Sjervendsel. Det passer Humøret. Der stilles ingen Fordringer. Man kan grine eller tvære, som man lyster, for man har jo ikke „Gaatilaltersklæderne" paa.

Halvhelligdag er ret at drive.

Her er vi saa ved den velkendte „sjællandske Syge", Dovenskaben.

„Per Nilen kommer!" siger de paa Slagelseegnen. Saa ved man Besked. Arbejdslysten gaar nu væk. Den var maaske aldrig overvættes stor. Ryktag med Pusterum det er altid Arbejdsgangen. Og et Pusterum mer eller mindre er ikke noget at forarges over, og at være en „hidsig Krik" ved sit Arbejde er ingen herlig Ting.

Hellere end slide haardt „stikke en Fedtstumpe imellem", undvære Sulet altsaa.

— Je hår nu gied mæ te ded væste! sa den gamle Pundtærsker, og han strakte sig ud over Halvdøren.

Hvad er det? spurgte jeg.

Å slæve!

Men Dovenskab er et vidtspændende Ord. Kan være legemlig Ugidelighed — har dog ofte anden Grund. Hvor Særtilbøjeligheder holder til, findes gærne nogen Arbejdsulyst.

Og Sjælland er Originalernes Land. Man vil her træffe menneskelige Løjerlighedslyster langt tiere end andetsteds. Folk som er sære, med eller uden Aarsag, og har en Passion (hvor Jyden har Lidenskab).

Der er Manden, som engang fandt et Gravkammer paa sin Mark og siden samler Sten — mer end Korn i Lade. Og Manden, som hitter paa at hugge sig selv en Bavtasten med Navn og Fødselsaar. Den staar udenfor hans Gaard ved Kirkehelsinge.

Rundt om paa Sjælland hænger der Violiner, hvor ingen i Huset kan spille. Men der kommer sommetider Bekendte, som kan, og de faar ikke undskylde sig med at de mangler Instrumentet. Gramofonen har holdt sit Indtog saadanne Steder. En Sjæl-

lænder, som til daglig Brug er stærkt sparsommelig, forbavser en Dag sine Omgivelser, han tager af surt sparte Skillinger to Hundrede Kroner og køber i overdaadig Begejstring en Gramofon med de nyeste Viser.

Den sjællandske Landsby har Snese af — just ikke kloge — men kløgtige Mænd og Koner. De har ingenting lært og kan dog noget alligevel. En kan mure lidt, en tømre, en tække. Hun dér kan sætte Klyster — og har god Søgning. Hende hist henne formaar virkelig at slikke (med sin Tunge) Sandskorn og Avner ud af Folks Øjne. Slagtning er enkeltes Sag. Til Kastrering behandler een Mand Grise, men en anden Katte. Den gamle Smed stikker Køer for Trommesyge.

Og saa var der den gamle Hans Jensen, som der ellers ikke var noget mærkeligt ved, han var bare en gemyttelig Mand. Han fyldte Aar sammen med Pers vestre Længe. Og hver Gang han holdt Fødselsdag, gik han hen til Længen og nikkede til den og bød Goddag — og havde en indvendig Morskab deraf.

Under denne sjællandske Særtilbøjelighedstrang maa den sjællandske Syge ses.

— „A skald!" siger Jyden og er glad til. „Je ska" yttrer Sjællænderen — og gad helst lade være. Jeg er nødt til at koste denne ny Landbrugsmaskine, Tiden tvinger mig dertil.

Jyden skaffede sig Maskinen saasnart han øjnede Lettelsen og Besparelsen derved.

Saaledes er Jyden overalt Tidens Mand og forstaar at udnytte sin Tid. For den gløder han, den elektriserer ham. Han imponeres af den. Men Sjællænderen vil ikke imponeres — han vil helst — i al Hemmelighed — begejstres for et eller andet eget for ham. Tit bare for det tilvante: Gaarden, Huset, Byen — en køn Udsigt, en lille Passion, det ligger som en stille tindrende Begejstringsglød i hans Sind. Han skjuler det gærne og giver det aldrig højlydt Udbrud.

Men hans Lyst er nu engang ikke Vekslen.

En jysk Pranger forklarede mig Forskellen mellem Sjællændere og Jyder saaledes: En Sjællander siger: „Hvorfor skulde jeg sælge min Ko?" Jyden siger: „Hvorfor skulde jeg ikke sælge den?"

Det samme viser sig i den jyske Skovplantning. Vi har vist Jord nok paa Sjælland, hvor der med Held kunde plantes. Men hvorfor skulde vi „sælge vor Ko", forandre vore Forhold?

Og rejser man gennem Danmark — man behøver ikke at spørge, man kan jo se.

Sjællænderen kalker sine fire Længer, de straaler stænkende i Solen og dukker sig i Drøm i Maanelys. Fynboen maler Husets mange Stolper, det syner let og venligt, Sprinkelværket. Men Jyden murer op af dystre røde Sten, den store mørke Gaard, imponerende stærk, men aldrig skøn.

Nu ved jeg jo, at der allevegne bygges praktisk og efter moderne Fordringer. De Fordringer kan være strænge nok at faa ned. Gule Sten bruger Sjællænderne. Men en hvidkalket Gaard ved Pinsetid, det hægede ligegodt svært. Det varmer Hjærtet bestandigt. Ligesaa med de gamle Bondefarver. Den moderne Bonde, som er vant til matte Farver i sine Stuer, faar et Stød, naar han pludselig stilles overfor et gammelt rødt-blaat Bondeskab.

Det var kønt — dengang!

— De gamle Bønder plantede Bukketorn om Haverne. Nu hades grumt disse uudryddelige Bukketorn, og istedetfor plantes Liguster. Men begge Vækster har de samme stive, helrandede „stiliserede" Blade. — Nissen flytter med! —

Typen — i snævrest Begreb — er sikkert konstant. Ikke Tid og ej heller fremmed Blods Indblanding har omskabt den sjællandske Type. Tiltrods for at Sjællænderen ifølge sin Natur gladeligt giver sig af med hvilkensomhelst Omstrejfer. Jyden har nok bedre vogtet sig for „uærlig Indblanding".

Den jyske Gæstfrihed var altid kun god for Folk, som var stemplet ærlige. Afsides Folk er gerne paa sin Vis gæstfri, men Jydens Natur er det ikke. Han er mistroisk overfor den tilfældige Gæst og for stiv til at bøje sig ind i Gæstens Væremaade og gøre det fremmede Indtryk let. Det kan Sjællænderen. Derimod tror jeg nok, at samme Sjællænder kun byder paa Halvhelligdag, glemmer at slagte Fedekalven og gøre Fest. Det vil Jyden kunne.

Men Betingelser for at optage alle mulige Elementer i sig har den sjællandske Karakter — ligesom Landets Natur, der bøjeligt skifter Lød efter Vejret.

Derfor har baade Kulsviere, Spaniere og alskens Slags Folk — kanske Rakkere med, de Jyderne ikke fik gemt i Viborghus, fundet Asyl paa Sjælland. Og i den sjællandske hvide Bondegaard, Danmarks smukkeste Hus, har saare mærkelige og forskellige Elementer dannet Livet.

— Zigøjnernaturen, den upaavirkede, og upaavirkelige finder sit Sted netop her — hvor utroligt det kanske lyder. I sorgfri Lethed gør den sine Rejser, naar det skal være, indenfor den mangfoldige Gaards Grænse. Virker da ikke nyt eller stort, men ser alt, kender hver Revne i Stolperne, hver Sten paa Marken og dyrker som altid sine smaa Passioner. Før Kedelflikkere, Hægtemagere, Spillemænd — nu Lapsalvere, Griseskærere og Musikgale. Frydende sig i Sol og stærke Farver, findende sig i Modgang holder de Folk Dagen halvhellig og bliver sig selv lig alle Tider.

Der er sort Blod i de Sjællændere, livligt Blod og dorsk Blod. Men fremmed Blod udhæver Typen. De nye Træk bliver dybe Slagskygger. Billedet træder tydeligt frem: paa sjællandsk.

Jyden derimod vil bryde den fremmede Type og tvinge den ind i sig, indtil den forsvinder. Hvis ikke bliver den altid „uærlig". —

Der er tilbage for det fulde Syn paa Blandingsproduktet Danskens mest blandede Type, den sjællandske, at se den i Forhold til Egnens Lokaltyper og endelig i Forhold til Norsk og Svensk.

TREBOLD

AF

FR. KNUDSEN

BLANDT danske Boldspil indtager „Trebold“ eller „Stikbold“ nu en saare beskeden Plads, skøndt Spillet er udbredt over hele Landet og muligvis har Rod i den graa Oldtid, men ligesom andre mere eller mindre primitive Lege (Langbold, So i Hul) fortrænges det fra de voxnes Kreds af de højt udviklede engelske Spil og findes nu næppe udenfor Barnekredsen, og medens Langbold har været saa heldig for en Tid og tildels endnu at blive tildelt Prædikatet national og blive fremhævet og berømmet som det særlig hjemlige og nordiske Boldspil i Modsætning til de indvandrede, har Trebold ført en beskeden og tilbagetrukken Tilværelse og har hidtil ikke været nævnt i den danske Litteratur[1]. Først ved egne Henvendelser, dels ved Spørgsmaal i „Danske Studier“ (1906, Omslagene), dels til Deltagere i Statens Idrætskursus og til andre, har jeg kunnet faa et tydeligt Billede af Spillet i dets forskellige Former. Jeg skal her fremsætte nogle Beskrivelser af Spillet og knytte nogle Bemærkninger dertil.

1. **Trebold**, fra Løng ved Sorø o. 1870; 3 Deltagere. (Optegnet af Fr. K. efter Meddelelse af Chr. Jensen, Løng, 1906).

De tre Deltagere stiller sig op i en Række med en indbyrdes Afstand (o. 15 Al.), der varierer noget efter Deltagernes Alder og Evne til

[1] I Reinhardts Fælleslege for Skoler 1882, oversat fra Svensk, er Stikbold blot en Form for Balderone, Staabold; og i min tidl. Afh. „Den gamle islandske Boldleg“ (DSt 1906) er den regnet for en Gribe- og Stikkeøvelse. I Guts Muths Spiele, Hof 1893, S. 94 nævnes Dreiball og Vierball „Guldbold“, men disse Lege er ikke det danske Trebold, kun Former af Langbold, der med nogen Forskel kendes fra Sjælland under Navn af „Tre Mands“ og „Fire Mands“.

at kaste en Bold. De to yderste har Front mod den mellemste, der har Ansigtet vendt mod den, der har Bolden i Hænde. Legen bestaar i, at de to yderste skiftevis stikker efter den mellemste, der søger at undgaa Bolden ved at bukke sig, bøje sig til Siden, springe o. s. v., men ikke ved at løbe til Side. Bliver den mellemste ramt, bytter han Plads med den, der sidst kastede Bolden. Kom Midtermanden for langt til Siden, gjaldt det ikke, selv om han blev ramt. Kom Bolden paa Jorden først, gjaldt Stikket ikke. Det var en Heltegærning, at staa længe i Midten uden at blive ramt.

2. **Trebold,** fra Krøjerup ved Sorø 1848, 3 eller 4 Delt. (Opt. af Fr. K. efter Medd. fra Boelsmand Chr. Sørensen, Lille Ebberup ved Sorø, 1906).

Trebold blev spillet i Krøjerup ved Sorø omkring 1848 og var da meget udbredt blandt Ungdommen. Det øvedes baade af Karle og Piger. Som Regel var man kun 3 Deltagere, der stod paa en lige Linje, og de to yderste skulde da med en Bold ramme den mellemste, idet de skiftevis stak efter ham. Han maatte bøje sig eller flytte sig et lille Skridt til Siden, men ikke mere. Var man 4 Deltagere, var der to i Midten. Bolden var undertiden saa haard, at den gjorde ondt, naar den ramte, og var den vaad, kunde man blive blaa paa Kroppen. Den var da lavet af sammenpresset Tagmos oversyet med Uldgarn, saaledes at der dannedes 8 forskellig farvede Felter. Meddelerens Fader spillede som Barn Trebold i Tersløse (nord for Sorø) ved forrige Hundredaars Begyndelse.

3. **Stikbold,** fra Søby paa Taasinge o. 1885, 3 Delt. (Opt. af Lærer J. M. Kristensen, Bogø, 1906).

Denne Leg øvedes om Foraaret, naar Vejret var mildt og Føret godt. Kun tre deltog ad Gangen eller i eet Parti. Bolden var en alm. Langbold. De tre Spillere stillede sig op paa en lige Linje med en indbyrdes Afstand af en Snes Alen. De to Fløjmænd stod med Front mod Midtermanden, og denne med Front mod den Fløj, hvorfra der skulde kastes. Der kastedes da skiftevis fra begge Fløje, og Afstanden mellem Fløj og Midte forøgedes med Dygtighed i at ramme. Det gjaldt om at ramme Midtermanden paa Kroppen, ikke Arme, Ben eller Hoved, han maatte kun bevæge Overkroppen, nok bøje men ikke flytte Benene. Man maatte narres med ham for desto lettere at ramme. Naar han blev ramt, byttede han Plads med den, der havde ramt ham. Den bedste Spiller var den, der tiest kunde ramme.

Princippet i disse tre Spil er meget simpelt: Der er tre Deltagere, et Sted fire, der staar paa en Linje, de to yderste stikker skiftevis efter den midterste, der ved Bevægelser paa Stedet skal

undgaa Bolden. Rammes han, skal han bytte Plads med den, der traf ham.

Denne Spillemaade kan med Ændringer følges i de følgende Former, og Forandringerne, der baade er væsenlige og uvæsenlige, skyldes dels Trangen til at beskæftige et forøget Antal Deltagere, dels at Legen er sunket ned til blot og bar Barnemorskab.

4. **Svide i Midten,** Aalborgegnen; mange Delt. i Række. (Opt. af Lærer S. Detlevsen, Elsted Skole pr. Snedsted, 1906).

Dette Boldspil var i min Drengetid for omtrent 50 Aar siden kendt i min Hjemstavn, Aalborgegnen, under Navn *svi i metten.* Spillet spilledes paa den Maade, at Børnene, Antallet ligegyldigt, stilledes op i en Række, og i lige lang Afstand fra begge Sider stilledes der et Barn, der skiftevis skulde ramme en af Rækken, og den, der blev ramt, var saa død og maatte gaa ud af Spillet. Man maatte undgaa Bolden ved Bevægelser paa Stedet, Bøjninger med Overkroppen frem og tilbage og til Siderne, men ikke flytte sig af Stedet.

Bolden bestod almindelig af een eller to Propper, hvorom der var viklet Klude og Uldgarn saa haardt som muligt. Derefter blev den baldyret med Uldgarn; jo mere spraglet den var, des kønnere og mere værdifuld var den. Propperne var for at den bedre kunde springe.

Legen leges endnu paa samme Maade af Børnene i min Skole (Ty), men kaldes *stiv Soldat.* Bolden er nu oftest en Gummibold.

5. **Stik-Bold,** Bornholm; mange Delt. i Række. (Opt. af Lærer H. M. Thamdrup 1906 efter Erindr. fra Barndommen o. 1890, Sognene omkr. Aakirkeby).

Antallet af Delt. var ubegrænset, men som Regel deltog 10—20 Drenge. To af Drengene — A og B — stiller sig op i en bestemt Afstand fra hinanden; og midt imellem dem tager saa alle de andre Opstilling paa Række og med saa stor indbyrdes Afstand, at der er Plads til alle mulige Bevægelser paa Stedet.

Efter endt Opstilling søger saa A og B ved Stikning med en alm. Bold at ramme en af Drengene i Rækken; de stikker skiftevis, og der holdes Regnskab med, hvor mange der falder for hvers Skud. Den, der har skudt flest, er „Skyttekonge".

Enhver af Drengene i Rækken har Lov til at foretage alle mulige Bevægelser, springe i Vejret, bøje til Siden, kaste sig ned, o. s. v. for at undgaa at blive ramt af Bolden, og den, der sidst bliver ramt, er „Fuglekonge" og har Ret til at stikke først ved den næste Omgang.

Den, der baade er Skyttekonge og Fuglekonge, faar Titlen „Overkonge", og har Ret til i den følgende Omgang af Legen at bestemme, hvem der skal stikke, og har desuden Ret til at være Tilskuer fra Begyndelsen af.

6. **Stikke Svaner,** Storring Skole vest for Aarhus o. 1870. Mange Delt. i Række. (Opt. af Lærer S. M. Sørensen, Dalby, Fyn).

Ved denne Leg stilles Børnene, „Svanerne", midt paa Legepladsen i en lige Linje eller i en kileformet Linje tvers over Legepladsen, og de maa blive paa den anviste Plads. Ved hver Ende af Legepladsen staar en Skytte, og disse skyder med en syet Bold skiftevis paa Svanerne, som, hvis de er i Fare for at blive skudte, maa tage et Skridt til hver Side (men ikke mere) og ogsaa bukke sig. Bliver de skudte, skal de hjælpe den Skytte, der har skudt dem, men maa ikke skyde uden hans Tilladelse. Naar alle Svanerne er skudte, tæller hver Skytte sine for at se, hvem der skød bedst.

Disse tre Former er gamle og ligner meget de tre første, men adskiller sig fra dem, ved at der er mange Deltagere, som staar paa Række. Aalborgspillet har endnu bevaret den gamle baade her og i Tyskland kendte Forestilling, at Bolden er gloende; man „svides" af den[1]. Bornholmerspillet derimod har helt lagt sin gamle Dragt og optræder i moderne Forklædning, i Skytteforeningens Klædebon, med Regnskab og Navne som Skyttekonge, Fuglekonge og Overkonge.

7. **Stikkebold,** Sydfalster, Væggerløse Sogn; 3 Delt. eller flere i Flok. (Opt. af fh. Gaardejerske Karen Toxværd i Nykøbing, 1906).

Stikkebold kan man lege, saa snart man er tre, men der kan være saa mange Deltagere, man vil. De to, som har Uleg, staar ved hver sin Ende af Legepladsen og søger med Bolden at stikke een af dem, som har Leg og løber inde paa Midten. Naar een bliver ramt, faar han Uleg og bytter Plads med den, der ramte ham. Der bruges en alm. Bold, som laves saaledes: En god Korkprop svøbes ind i en strikket Lap saa stor, at den godt dækker Proppen; der uden om vindes saa fast og glat som muligt et Nøgle af Linnedgarn saa stort, som man vil have Bolden. Derefter deler man den ved Kryds af Garn i otte Felter, som udfyldes med forskelligfarvet Uldgarn ved en Slags Knaphulssyning. En god Bold skal være fast at tage paa og skal kunne springe til Loftet, naar man kaster den mod Gulvet.

Denne Leg ligner meget den rigtige Trebold; det bemærkes saaledes, at man kan lege den, naar man er tre, og de to Stikkere bytter Plads med den ramte. Men ved at de mange i Midten maa løbe omkring som de vil, har den mistet sin gamle Karakter, og er blevet til en simpel Børneleg ligesom den følgende „at skyde imellem", der blot adskiller sig fra Stikkebold ved Cirklen i Midten.

[1] A. Olrik, Drengene paa Legevolden [DSt. 1906] S. 101.

8. **At skyde imellem,** Spentrup Skole ved Randers 1880; mange Delt. (Opt. af Lærer Peder M. Trap).

To af Flokken tages ud til at være „Skydere", de skal ramme de andre med en Bold (Gummibold). Midt imellem de to Skydere tegnes en Cirkel, hvis Centrum ligger i de tos Forbindelseslinje. I denne Kreds skal alle de andre staa og saa for Resten undgaa at blive „skudt". Bliver een ramt, bytter han Plads med den Skyder, som ramte ham. Det er tilladt at løbe omkring i den tegnede Kreds men ikke ud af den.

9. **At stikke i Midten,** spillet i Vaarst Skole ved Aalborg o. 1877; mange Delt. i Flok. (Opt. af Lærer H. Georgsen 1906).

Spillet spilles af et ubestemt Antal Deltagere og med en lille Bold. Alle Spillere paa to nær stiller sig midt paa Pladsen. De to, der i Forvejen er udtagne, gaar hver til sin Ende af Pladsen, den ene med Bolden. Der stikkes nu skiftevis efter dem paa Midten, og rammes een, skal denne tage Bolden og bringe den ud til den, der kastede, og denne stikker igen, men hvis ingen af dem paa Midten rammes, skal den anden Stikker stoppe Bolden saa hurtig som muligt, og griber han den, før den har rørt Jorden, maa han løbe tre Skridt frem og kaste. Midten maa bevæge sig frem og tilbage for at undgaa at blive ramt, men ingen maa komme bagved Fløjene. De ramte Spillere faar samme Ret til Bolden som Stikkerne; den, der faar fat i den, maa kaste. Spillet er endt, naar sidste Mand i Midten er ramt, og største Parti har saa vundet. Den sidste og næstsidste begynder næste Spil som Stikkere.

Her er alle gamle Kendingsmærker forsvundne. Legen er ligesom Falsterspillet en simpel Børneleg. Det nye Træk, der her træffes, at den ramte skal bringe Bolden til den, der stak, hører saaledes hjemme blandt Børn, og at der er Præmie for at gribe Bolden, før den rører Jorden, er formodenlig laant fra Langboldspillet, hvor der er god Mening i Bestemmelsen, da det staar i Slaaerens Magt at slaa Bolden saa højt eller langt, saa at Gribningen vanskeliggøres, men da det her slet ikke er den ene Stikkers Opgave at vanskeliggøre Gribningen for sin Medstikker, snarere det omvendte for at Spillet kan gaa raskt — synes Bestemmelsen her ganske umotiveret.

10. **At skyde Soldater,** mange Delt. paa to Rækker. (Opt. af Lærer P. Jacobsen, Lyngs i Ty, 1902).

To Anførere vælges iblandt Deltagerne, og begge Partier opstilles med faa Skridts Afstand lige overfor og med Front mod hinanden. Den indbyrdes Afstand mellem Deltagerne er 2—3 Skridt, og ved „Plat eller Krone" afgøres det, hvem af Partiets Førere der med en Gummibold

skal stikke efter den af Modpartiet, han ønsker. Vedkommende maa ikke røre sig under Kastet, og rammes han, stiller han sig nederst i Modpartiets Række. Derefter er det den anden Anførers Tur at „skyde", saa den først valgtes Tur; og saa fremdeles, indtil alle har kastet. Derefter begynder man forfra, og Legen fortsættes, indtil alle befinder sig i den ene Række. Det Parti, i hvis Række alle befinder sig, har da vundet.

I ovenstaaende jyske Barneform er Spillets Princip ændret til en Kamp mellem to Rækker og Navnet forandret til „at skyde Soldater", hvorved Legen af Barnefantasien er bleven tillæmpet til at danne et Billede af et Slag. At man ikke maa søge at undgaa Kastet, men skal staa stille som en Skydeskive, kunde tyde paa, at Skytteforeningernes Indflydelse her har gjort sig gældende. I Nr. 4, Svide i Midten, findes ligeledes Navnet forandret, her til *Stiv Soldat*, og det bemærkes, at Navneforandringen har fundet Sted siden Opskriverens Barndom for omtr. 50 Aar siden. Mon ikke de to slesvigske Krige med deres Soldater i Jylland i Midten af forrige Hundredaar skulde være Grunden til, at Spillet netop i denne Landsdel har forandret sit gamle Navn til et med krigersk Klang, ligesom de fredelige Skytteforeninger paa Bornholm dær har paatrykt Spillet sit Regnskab og sine Hædersnavne.

11. **Fulle,** Als; 3 eller 4 Delt. (Opt. af Lærer C. Eskildsen og Seminarielærer Dethlefsen, Tønder 1906, efter Erindring fra sidstnævntes Barndom 1864—71 i Ulkebøl Sogn paa Als).

A og C har Opgaven at træffe B med Bolden. De maa nok forbi B spille hinanden Bolden til for at faa B bedre for Skud, og denne maa løbe hvorhen han vil paa den afstukne Plads. B har eet eller to Slagtræer. I Tiden fra 1864—71 blev Træet altid bredere, fra gammel Tid af var det smalt. Med Slagtræerne søgte B at beskytte sig for Bolden og tillige at slaa den langt bort, da ikke blot A og C saa fik megen Løben efter den, men da han derved ogsaa skyttede sig selv, thi Bolden skulde igen kastes fra det Sted, hvor den faldt hen. Faldt den ned uden for Pladsen, blev den kastet fra Grænselinjen, men faldt den ned i Nærheden af B, saa tog han fat paa den med begge Slagtræer (han maatte ikke røre ved den!) kastede den i Luften og slog den langt bort. Blev B truffet, saa samlede han rask Bolden op og søgte at træffe A eller C; lykkedes det ham, saa blev han i Midten, ellers blev der vekslet Plads. Somme Tider legede ogsaa fire Drenge, saa var der to i Midten, og det var ligegyldigt, hvem man traf, begge vekslede Plads. — Bolden bestod af en Korkprop i Midten, omviklet med gamle Pjalter og desl., de blev fast sammensnøret og udsyet i brogede Felter med „Knappehulssting".

Trods sin ydre Lighed med Trebold er dette Spil formodenlig kun en særlig Form for Langbold, tillæmpet efter et ringe Antal, 3 eller 4, Deltagere. Herpaa tyder følgende: 1) at de to Stikkere maa kaste Bolden til hinanden for at faa Midtermanden (-mændene) bedre for Skud, 2) at denne maa løbe, hvorhen han vil paa Pladsen, 3) at man anvender Boldtræer, 4) at Midtermanden kan faa Leg igen ved „rask at samle Bolden op og ramme A eller B", og endelig 5) ved at begge Midtermændene maa bytte Plads med Stikkerne (faar Uleg), naar een af dem rammes, og naar Midtermanden, saalænge han har Leg, under ingen Omstændighed maa røre Bolden, er det formodenlig fordi denne tillægges samme „svidende" Egenskab som Langbolden, et Træk, der dog ogsaa findes hos to af hosstaaende Former af Trebold, Nr. 4 og Nr. 12. Men ny og ganske besynderlig er Anvendelsen af Boldtræer eller de to Boldtræer som Værn mod at blive ramt af Bolden, og der kan ikke anføres nogen Parallel hertil i noget andet Boldspil.

Endnu meddeler jeg en svensk Boldleg fra Finland, der staar nær ved de tre første af vore danske.

12. **Tre mans boll eller fiskning,** Helsingfors 1900, og de andre svensktalende Kystbyer; 3 Deltagere. (Opt. af Student Viking Hulldén).

Utföres af trenne deltagare, af hvilka två stå med ansiktet vändt mot hvarandra och i ett afstånd af c. 12—25 meter från hvarandra och den tredje midt emellan dessa med sidan mot dem. De två förstnämnda skola med en boll söka att bränna den, som står i midten, och denne skall uteslutande genom rörelser af kroppen undgå att blifva bränd. Blifver han däremot träffad af bollen, skall den, som sist kastade, träda i midten, og den förra midtelmannen i stället intaga dennas plats, hvarpå spelet fortsättes som förut.

Leken bör gå mycket snabbt, så att bollen hela tiden är i rörelse mellan de båda yttersta. Kastet skall vara så beräknadt, at bollen, om den ej råker midtelmannen, endast en gång rör jorden och sedan studsar direkt i händerna på mottageren.

Den Bold, der anvendes til disse Spil, er, hvor den ikke er afløst af Gummibolden som i Nr. 8 og 10, den almindelige danske Langbold, der bestaar af Propper og Klude omviklet med Garn og oversyet med Uldgarn, saaledes at der dannes otte, undertiden kun fire forskelligfarvede Felter. (Fra Ribeegnen kendes dog en Bold, hvor Syningen danner forskelligfarvede, smalle, koncentriske Ringe om to Poler. Den har været brugt af Piger). Det anføres ud-

trykkelig i Nr. 2, 4, 7 og 11, at man har benyttet en saadan Bold, og det kan være af Interesse at se, at Bolden er væsenlig ens fra Sorø til Als og fra Falster til Aalborg, og naar der i Nr. 3 tales om en almindelig Langbold, i Nr. 5 om en alm. Bold, i Nr. 9 om en lille Bold, da formoder jeg, at der menes den Bold, der ovenfor er beskrevet. I Nr. 2 anføres det, at Bolden er udstoppet med Tagmos, som formodenlig er et gammelt og fortrinligt Udfyldningsmateriale, men bliver Bolden vaad, slaar den saa haardt, at der fremkommer blaa Pletter.

En Guldbold nævnes vistnok i den danske Folkevise i venlige og fredelige Omgivelser først i Elverskud (DgF. 47) som det kosteligste Klenodie Ellekongens Datter kender, da hun frister Hr. Oluf, idet hun først byder ham Bukkeskinds Støvler, saa Silkeskjorte, og da dette ikke hjælper tilsidst som det dyreste et Hoved af Guld ɔ: en Guldbold; hun har nu intet bedre at byde, thi da Hr. Oluf stadig vægrer sig, følger Forbandelsen:

10. „Hør du Hr. Oluf, træd Dansen med mig
Et Hoved af Guld saa giver jeg dig."

11. „Et Hoved af Guld kan jeg vel faa
Men danse med dig tør jeg ej saa."

12. Og vil du ikke danse med mig,
Sot og Sygdom skal følge dig."

Ogsaa som dyrebar Skat omtales „Guldhoved" i „Iver Jarlens Søn" (DgF. 478), hvor Moderen viser Sønnen Arven efter den dræbte Fader:

15. Hun togh op ett røde guld-hoffue,
hun var altt med guld om-glemet:
„Dett førde Arlid, fader din,
thill iarsallen hiemb med ere."

16. Hun toeg op ett silcke-skiorte,
— — — — — — — — —

(Her nævnes Guldhoved atter i Forbindelse med Silkeskjorte ligesom i Elverskud.)

I den norske Vise Ivar Elison (Bugge: Gamle norske Folkeviser), hvis Handling for en Del falder sammen med „Iver Jarlens Søn", nævnes i samme Forbindelse en Sølvbold:

8. Saa tók hó upp den sylvesoppen,
hó gjórest i kinni bleike:
„Denni akta dín sæle faire
deg til baaneleikur."

10. Skjurta henge paa steiveggje
— — — — — — — —

Fremdeles nævnes Guldbold i Visen om Ung Svejdal (DgF 70) som et Redskab til virkeligt Boldspil, der af Ridderen bruges i Leg med Jomfruen:

1. Det var ungen Svejdal,
han skulde Bolden lege;
Bolden drev han i Jomfruens Bur,
det gjorde hendes Kinder blege.

2. Bolden drev i Jomfruens Bur,
og Svenden efter gik;
før han kom derud igen,
stor Sorg i Hjertet fik.

3. Hør Du ungen Svejdal,
hvi driver Du Bolden til mig?
Du driver den til den stolte Jomfru,
derom saa beder jeg Dig.

Guld- eller Sølvbolden har saaledes været en kostbar Bold, formodenlig baldyret af Guld- og Sølvtraad, og har været brugt til smaa Boldlege i Riddersalen eller i Borggaarden (ikke paa Legevolden). Rimeligvis har den været i samme Mønster som de Bolde, der brugtes til Boldspil udendørs, og dette Mønster har vi endnu den Dag i Dag i de tidligere omtalte Bolde med otte trekantede Felter.

Fra Tyskland kendes ogsaa Bolde af Guld[1]. Ungdommen synger udenfor de nygiftes Hus, hvor de venter to Bolde, een til Pigerne af Træ og een til Karlene af Læder:

„Un is der Ball von Asche,
So will'n wi uns wol waschen,
Un is der Ball von Golde,
Denn will'n wi'n wol beholden."

Naar jeg antager, at de tre førstnævnte Spil, „Trebold" i

[1] Mannhardt: Baumkultus der Germanen S. 472.

Krøjerup og i Løng samt „Stikbold" fra Taasinge, er de oprindelige Spil, og de andre afledede Former, er Grunden følgende:

Spillets oprindelige Navn er vistnok Trebold, formodenlig fordi tre bedst kan spille det. Er man fire, fem eller flere, da er der een, to eller flere overflødige Deltagere, og alle kan da ikke beskæftiges saa intensivt som hvis der kun er tre, og for Voksne, der kaster haardt, er denne Form (3 eller 4 Deltagere) den eneste brugelige. Legen med mange Deltagere paa Række eller i Flok vil nemlig ikke kunne tilfredsstille, da den, der skal stoppe den kastede Bold ikke i Forvejen kan vide, hvor den kommer, da han ikke ved, hvem den anden stikker efter, og han kan saaledes ikke vælge det rette Sted til at stille sig paa for at stoppe Bolden, der da altfor ofte vil løbe forbi ham, saa at han maa hente den, hvorved nogen Tid gaar til Spilde uden egentlig Spil.

At Spillet paa denne Maade dog kan trives som Børneleg, er lettere at forstaa, ti dels kaster Børn ikke saa langt som Voksne, og dels vil Børn lettere kunne spille Spillet paa en lille Plads, i en Gaard med Mure el. lign., der kan stoppe Bolden.

Spillet gør Indtryk af at være af gammel Oprindelse, dels ved sin Simpelhed, dels ved den Bestemmelse, at man paa Stedet skal undgaa Bolden ved Bevægelser med Legemet; den synes som skabt til Opøvelse i at undgaa Lansekast, Haandpile og Bueskud. De islandske Sagaer lærer os, hvilken stor Rolle de undgaaende Bevægelser paa Stedet spillede overfor Oldtidens Brug af Skudvaaben. — Denne Regel findes i alle de simple Former af Trebold.

Lige saa fast er Reglen i en anden Gruppe, hvor en hel Flok staar i Midten og kun maa undgaa Bolden ved Bevægelser paa Stedet: de jyske „svide i Midten" og „stikke Svaner" og den bornholmske „Stikbold" (4, 6, 5). Naar vi tænker paa, at for den gamle Tids Vaabenbrug spillede det endnu større Rolle, at man indenfor den samlede Flok kunde undgaa Fjendens Skud ved smaa Bevægelser, hvorved man ikke traadte i Vejen for sine Kampfællers Vaaben, eller udsatte sig selv for andre Skudvaaben, man ikke forud havde iagttaget — saa tør vi vel betegne den som i ganske særlig Grad egnet til at opøve Ungdommen i krigerske Idrætter. Og hvis den simple Trebold fra først af er Krigeridræt, maa det i endnu højere Grad gælde denne.

Med Hensyn til dens Karakter af mandig Idræt kan jeg minde

om, at den engelske Boksers Opøvelse gaar ud paa med saa lille Bevægelse som muligt at undgaa Modstanderens Stød.

En nærbeslægtet Gruppe udgøres af den falsterske „Stikkebold" og de jyske „Skyde imellem" og „Stikke i Midten" (7, 8, 9). Forskellen er, at Flokken maa bevæge sig indenfor et vist Omraade, og at denne Form kun optræder som Børneleg. Vi tør derfor betegne den som afsvækket Form af den mere krigerske Idræt med smaa Bevægelser paa Stedet.

Det er muligt, at vi ved ydre Vidnesbyrd kan følge Trebold tilbage til fjærne Tider[1]. Paa det længste af Guldhornene, fra Møgeltønder i Sønderjylland fra det 5te Aarh., findes i øverste Ring en Scene, hvor tre Personer har at gøre med en Bold eller Kugle. En har Ansigtet vendt mod de to andre, og hans fremstrakte Hænder maa vist opfattes som havende udslynget Kuglen, der ses i Luften lidt fra ham. Den næste, med Ansigtet mod ham, halvt i dyrisk Skikkelse, med fremstrakte Labber, behøver ikke at opfattes som gribende Bolden[2]; hvorimod den tredje, ligeledes med modvendt Stilling, strækker Haanden ud mod Bolden. Personernes væsenlige Stilling er altsaa ganske som under Trebold: to vendte med Ansigtet mod den kastende; og hvis vi har Ret i at opfatte den midterste som ikke-gribende, men derimod den sidste, — saa er dette den ældste danske Fremstilling af Trebold.

Forud for den ordnede „Trebold", hvor man med forbavsende Hurtighed faar nyt Kast i Gang efter hvert forgæves Forsøg paa at ramme, maa der have gaaet en ganske enkel Tomandsøvelse, hvor én kastede og den anden stræbte at undgaa. Som planmæssig Leg eksisterer saa simpel en Øvelse ikke nu; men den opstaar af sig selv, naar Drenge færdes et Sted, hvor der er let Adgang til Sten: paa en Gaardsplads, ved Stranden osv., og den ene kaster Sten efter den anden for at faa ham til at hoppe af Vejen.

En islandsk Saga fortæller om to Drenge, der standser undervejs i Skov for at „skyde med Vaande" paa hinanden.

En anden islandsk Saga (Eyrbyggja) fortæller, at Mændene ved Tingboderne legede „Tørveleg" *(torfleikr)* og at en forbigaaende fik en Græstørv i Hovedet. Formodenlig har det været en saadan Leg skabt af Øjeblikkets Forhold: man har kastet efter hinanden med de Græstørv, hvoraf Tingbodernes Vægge var byggede.

[1] Axel Olrik, Drengene paa Legevolden (DSt. 1906, 102).

[2] Jf. Billedrækken nedenunder, hvor Dyret atter ses i samme Stilling.

I samme Stil, men dog fæstnet som selskabelig Underholdning er det gamle Nordens Benkast i Gildehallen. Hos Sakse beskrives Benkastningen i Hallen saaledes: „Da under Gildet de kaade Kæmper rundt omkring fra kastede knoglede Kødben efter en, der hed Hjalte, hændte det, at hans Sidemand Bjarke ved et Fejlkast blev ramt i Hovedet. Harmfuld over Smerten og Haanen sendte han Benet tilbage paa den, der havde kastet det, saa Panden kom paa Nakkens Plads, og Nakken paa Forhovedets, og straffede hans Ondskab med saadan Skævhovedhed. Dette dæmpede Kæmpernes tøjlesløse Skæmt og fik dem til at fortrække fra Kongehallen". Den islandske Rolf Krakes Saga (og de islandske Bjarkarímur) beretter det samme i en mere fyldig Fremstilling: Bødvar Bjarke kommer ridende ad Lejre til (for at søge Tjeneste hos Kong Rolf) i Regn og ad opblødte Veje, indtil Hesten standses af en Skrænt, der viser sig at være et Smaafolkshus, hvor to gamle Husmandsfolk tager vel imod ham og til Tak betinger sig, at Bjarke kun skal kaste Smaaben efter deres Søn Høtt, der lever i Kongehallen som Genstand for Kæmpernes raa Skæmt. — Næste Dag kommer Bødvar til Lejrekongens Hal; han hører det rumle i Bendyngen i Stuens Hjørne og ser en sort Haand komme frem, han gaar derhen og haler Drengen Høtt ud af Dyngen, og tvinger ham til at sidde ved Siden af sig. Kæmperne begynder at kaste Ben efter dem, og Bødvar griber en svær Knokkel i Luften og sender den tilbage paa den, der havde kastet den, og lige i Panden paa ham, med saadant Eftertryk at han fik sin Død. Kong Rolf kaldes til og afgør Sagen saaledes, at Bødvar og Drengen indtager den dræbtes Plads i Hirden. (A. Olrik, Danmarks Heltedigtning I 115).

At det virkelig har gaaet til i den danske Kongehal, saaledes som især den islandske Tekst fremstiller det, ses af en Bestemmelse i den danske Hirds „Vederlov" (overleveret hos Svend Aggesøn): „Dersom Nogen haardnakket havde været ulydig tre Gange og ikke vilde komme til Fornuft, bestemtes det, at han skulde sidde paa den allernederste Plads, og det fastsattes, at enhver af Bordfolkene efter Behag kunde kaste Ben paa ham uden derfor at beskyldes for Frækhed og Overmod."

En Beretning fra Suderø paa Færøerne[1] nævner samme Idræt til Gildesbrug saa sent som 1820: „selv den frivole danske Skik at

[1] Brev fra Præsten J. H. Schrøter til P. E. Müller 6—1—1820 (A. M. 972 A); velvillig meddelt af Kand. H. Grüner Nielsen.

kaste afpillede Ben og Knokler paa hinanden er endnu ej ganske uddød her i Øen, dog mere i Skæmt og for at vise Færdighed end til Skade".

Islandske æventyrlige Sagaer fra Middelalderen, ikke mindre end tre i Tal, har lignende Benkast-Optrin som Rolf Krakes Saga. Men da Handlingen stadig henlægges til Jætteverdenen, og Ligheden med Rolfs Saga er saa fremtrædende, er de næppe laante fra Virkeligheden, men kun Genklang af Bjarkes Benkast i den danske Kongehal: Jætterne overtager Rollen som de udæskende overfor de fremmede i Stedet for de raa Bersærker.

I Optrinnet i den danske Kongehal, saaledes som Sakse og Sagaen giver det, vil man genkende Stammen til det mere udviklede Trebold: Kastning, den behændige Undgaaen af Kastet og Gribning. I Danmark eller maaske over hele Norden har der været en Leg, som man i Modsætning til den mere kunstige Trebold kunde kalde for Tvebold.

Ud af den vil Trebold opstaa, naar man fordeler Rollerne saaledes, at én kun skal undgaa, og en anden kun gribe; og ved straks at bytte om, saa at den undgaaende maa vende sig mod den nu kastende, skaber man en spændende og opøvende Idræt, der i Danmark har fortrængt den ældre Tvebold.

Allerede den gamle Hirdskik, som den skildres i Vederloven og Rolfs Saga, synes at have udformet Legen paa en særlig Maade, idet man kaster efter en enkelt, den, der sidder yderst i Hallen. Der er en vis Lighed mellem ham og Treboldspillets Midtermand, der er udsat for Kast fra forskellige Sider; — men om Legen var saaledes, at han ikke maatte kaste igen, derom hører vi ikke noget.

Endnu nærmere i Slægt med den gamle Benkastning i Hallen end Trebolden er, er den Leg med gloende (ɔ: ophedet) Bold, „Guldbold", i Jættekongen Geirøds Hal[1], der skildres paa fantastisk Vis i Torstein Bøjarmagns Saga, og hvor det gælder om enten at

[1] Den tunge, brændende, dræbende Guldbold her er formodenlig blot en fantastisk Forherligelse af den tidligere omtalte Guldbolds Egenskaber, med de af Sagaerne omtalte voldsomme Kastelege i Hallen til Baggrund. Bolden er af Guld, fordi den ejes af en Konge, og der er ikke sparet paa Guldet, dels fordi Kongen er rig, dels fordi han som Kæmpe kan bruge tungere Bolde end andre; der maa da to Mænd til at bære den ind. Den har samme Evne til at brænde som Bolde i Almindelighed, men da det er Jættehallens Kongebold, brænder den værre end alle de andre.

undgaa Bolden eller at gribe den og hurtig kaste den til en anden (DSt. 1906, 100).

I Danmarks og Norges Middelalderslitteratur, navnlig i Folkeviserne, hører vi ogsaa om Boldlege, hvor simple Kaste-, Behændigheds- og Gribe-Øvelser var det egentlige Indhold. I Danmark bruges til de voldsomme Øvelser Stang, Stok, Stav, Kæp og Sten; Bolden nævnes aldrig i denne Forbindelse. Der er mange Deltagere; men det er uvist, om de har optraadt paa samme Tid i samme Spil. Maaske har man spillet i flere Partier. Eller man har afløst hinanden i Tomands- eller Tremandslege, efterhaanden som den ene af de spillende — ved at rammes eller ved ikke at gribe Bolden — gik ud af Legen. Naar Helten optræder alene eller mod alle de andre, kan det i alt Fald opfattes som at han besejrer de andre Svende, en efter en ved sin overlegne Kastning:

De Svende gaa paa Volden,
de kaster med Stok og Sten;
frem tren unge hr. Villian,
han kaste dem til alle Men[1].

I Norge erstattes den danske Kastning med Stok og Sten med Kastning med en haard Bold, maaske af Træ. Legen kaldes Sopleg[2], og dær som i Danmark sejrer Helten og skamslaar sine Modstandere en efter en ved sin Dygtighed i at kaste; formodenlig er Soplegen i Princippet ganske den samme Øvelse som den danske Idræt at skyde med Stok eller Sten — en Slags Tve- eller Trebold. Besynderligt er det dog, at man i Norge til Øvelsen an-

[1] „Svend af Voldersløv". — To Tekster giver en noget ændret Fremstilling af Legen (DSt. 1906, 98), idet Beskadigelserne og de blodige Optrin, der er en Følge af selve Spillets Natur, her opfattes som en Følge af Uenighed og Splid under Spillet, formodenlig fordi den Tid, i hvilken disse Tekster er blevet til, ikke helt har kendt Legen eller dens Voldsomhed i tidligere Tid: „De Kongens Mænd ganger at skyde, | med Stav og saa mea Sten, | der kom Splid i deres Leg, | saa mangen Mand til Men!" | „Valian og den Bondebarn, | de legte under grønnen Lide; | der kom Splid i deres Leg, | saa mangen Mand til Kvide." — Andre Folkeviser, „Ung Svejdal" og „Venderkongens Jomfrurov", omtaler Boldspillet i helt fredelige og venlige Omgivelser, saa man maa formode, at der af den voldsomme Kasteøvelse med Sten i en tidlig Tid har dannet sig en Form af Spillet, der er blevet øvet med en blød, ufarlig Bold. Disse to Former har maaske en Tid holdt sig ved Siden af hinanden, indtil den blødere Form med den voxende Kultur har fortrængt den gamle Spillemaade.

[2] Danske Studier 1906, 94.

vendte en haard Bold, medens man i Danmark brugte Stok eller Sten. Grunden hertil er maaske, at man i Danmark bedre end i Norge de fleste Steder havde den letteste Adgang til Rullestensdannelsens gode afrundede Kastesten. (Jf. hermed Tørvelegen i Eyrbyggjasaga).

For Islands Vedkommende kendes fra 18de Hundredaar Kaste- og Gribeøvelser under Navn af Sopleg[1]. Der nævnes fem Former[2], hvoraf de fire første er simple Enkeltmands Kaste- og Gribeøvelser, Enebold. Først i femte Variant optræder der to eller flere — dog et lige Antal — Deltagere, der spiller parvis, og Legen bliver til Tvebold. Bolden, Soppen, er et Sted en afrundet Sten, et andet Sted derimod en ganske let Bold lavet af bløde Stoffer oversyet med Skind[3] eller en udstoppet Vædderpung eller Blære. „Að henda sopp" er at kaste Sten eller enhver afrundet Genstand op i Luften med den ene Haand og gribe den igen, førend den naar Jorden.

At Bolde af saa forskelligt Materiale benævnes med Fællesnavnet Sop giver mig Anledning til her at fremsætte nogle Bemærkninger om Sop og Soplegen, som tidligere er blevet betragtet som et særligt Boldspil.

I nyislandsk er Sop altsaa en afrundet Sten, en blød Skindbold, en udstoppet Vædderpung eller en Blære. I Norge er det formodenlig en Trækugle, i Karlamagnussagaen en Fodbold fra det 13de Hundredaar, omfangsrig og blød, og i Bósasagaen er det det samme som Knat (knǫttr). Og Spillene, der gaar under Navn af Sopleg, er i nyislandsk simple Gribe- og Kasteøvelser, Enkeltmandsøvelser eller Samøvelse mellem to, i den norske Folkevise Trebold (?), i Karlamagnussagaen Fodbold og i Bósasagaen Knatleg. Men naar Navnet Sop bruges om Bolde af saa forskellig Slags, og Sopleg om saa forskellige Boldspil, maa Sop betyde Bold i al Al-

[1] Knatlegen, som tidligere er omtalt udførligt i Danske Studier, 1906, 70, er ikke nogen Kaste- eller Gribeleg. De Optrin, der dær handler om voldsom og blodig Kastning, er Udslag af Hidsighed og Vrede, men at man i Stedet for at bruge Boldtræet som Vaaben hellere angriber sin Modstander med den haarde Bold, viser, hvor højt man vurderede Øvelsen i at kaste sikkert og haardt, og det synes som om Sagaerne med Tilfredshed dvæler ved denne Kampmaade (og Brydning) og anfører den til Heltens Hæder.

[2] Islenzkar skemtanir af Ó. Daviðsson, 137 og 138.

[3] Den gotlandske Pærkbold, den bornholmske og tyske Langbold er lavet ganske paa samme Maade.

mindelighed, og Sopleg er ikke noget bestemt Boldspil, men Boldspil i al Almindelighed. Det er øjensynlig ikke Navnet paa Bolden, der indeholder den væsenlige Karakteristik enten af Boldens Art eller af Legenes Slægtskab. Men ved Hjælp af selve Spillets Gang har vi set hvorledes det simple Tvebold-Princip forgrener sig og i „Trebold" finder sin mest idrætsmæssige Form.

Trebold er da for de nordiske Folk et mægtigt Minde om svundne Tiders Idræt og Hærfærd, der hæget og udviklet af Ungdommen i lige Linje forbinder Dagens Idræt med de Øvelser, der dreves af Lejregaards Kæmper. Glimtvis kan Spillet eller de Idrætter, hvoraf det er dannet, følges fra Oldtiden gennem Middelalderen til Nutiden, først som simple, voldsomme og livsfarlige Lege i Hallen, senere som blodige Kasteøvelser i det fri baade med Spydskaft, Sten og med haard Bold. I den danske Middelalder tvedeles Idrætten, idet den bløde Bold her optræder i Ridderlegen ved Siden af Skaft og Sten. Idet de blodige Kasteøvelser forsvinder, ser vi i Nutiden Legen med den bløde Bold under forskellige Former udbredt over hele Danmark, dels som en døende Ungdomsidræt, i Færd med at fortrænges af de indvandrede britiske Spil, dels som en livskraftig og frodig Barneleg.

OPTEGNELSE AF STEDNAVNE

AF

MARIUS KRISTENSEN

I den levende overlevering af de danske stednavne ejer vi en skat, som det gælder om at varetage, inden den går tabt. Jeg har tidligere (Danske Studier 1905, 177 ff.) givet en kort fremstilling af stednavnegranskningens historie i Norden[1], som jeg kan henvise til, men jeg skal her nævne nogle eksempler på, hvor stor betydning det kan have at varetage det levende navneforråd, ikke blot de navne, der allerede er kommet ind i skrift ved at indføres på generalstabens målebordsblade (i det følgende betegnet GSM.), men også de mange, der endnu kan opspores: navne på marklodder, vandhuller, höjninger, broer og vejstykker.

For det første har dette navnestof den største betydning for vort sprogs historie. Vi kender så lidt til det olddanske ordforråd, at vi kan sige, at enhver, selv den mindste, nyfundne sprogstump kan udvide vor kundskab. Lad mig oplyse dette ved et par eksempler. Fiskenavnet fjærsing (fersing) kender Kalkar (till. til I) ikke för efter reformationstiden, men ordet forekommer som øgenavn allerede midt i det 12te årh. i Lundedomkapitlets mindebog (Anund fiersong). Råling 'stuehus' nævner Kalkar (III, 548) først fra 1521, men i fru Gro Gunnesdatters testamente fra 1268 finder vi midt inde i latinen det danske rathelang. I disse to tilfælde drejer det sig dog om ord, der kendes i senere dansk, men også ganske ukendte ord kan findes endnu. I kapitlet om senop i Harpestrængs første urtebog får man først at vide, at senop „gør man hwast wit" (skærper forstanden), men lidt senere

[1] Prof. Johannes Steenstrup gör mig opmærksom på, at prof. Noreen har husket fejl, når han gentagne gange henfører nedsættelsen af den anf. st. s. 192 nævnte komité til filologmødet 1898 i stedet for til det første nord. akademiske møde i Kristiania 1896. Fra Noreen er fejlen kommen ind i min fremstilling.

meddeler alle de fire (fem) håndskrifter i det kgl. bibliotek og en af de svenske oversættelser, at senop brænder mands hud „oc gør man dul" (fordummer). At dette ikke kan være rigtigt, har en anden af de svenske oversættere set, og retter derfor „dul" til „wiis". Men det allerældste og oprindeligste håndskrift, som nu er i Stockholm, har det utvivlsomt rigtige, at senop brænder mands hud „oc gør dil". Dette sidste ord, som aldrig ellers er fundet på dansk, svarer omtrent til isl. díli, som betyder 'hårløs el. hudløs plet'. Ordet må allerede ved år 1300 have været uforståeligt for mange.

Er det således, at vor kundskab om vort gamle ordforråd er i höj grad ufuldstændig, så vil man indse, at det er af den störste vigtighed at finde nye kilder til at øge den. Og af disse vil næppe nogen kunne måle sig med stednavnene. Et par prøver af det stof, som senere skal blive fremlagt her, vil vise, at dette er rigtigt.

Tæt sydvest for Brudager by (kort 4, n) ligger *[ta'ma·ən]*. Sidste sammensætningsled er vel kendt fra mange kanter i landet (sål. Blegind, Kort 3, 27 *[bømå·ən]*), mad eller made 'eng, græsgang'. Men første led er helt ukendt. Nærmest ligger den formodning, at vi her har et olddansk tā, der ellers kun er bevaret som det svækkede eller forhutlede andet led i spiltov og fortov (forte, se senere), men som kendes fra gammel svensk. Ordet betyder vist oprindelig 'indhegning, fold', senere 'faststampet jord', og fra betydningens side passer det udmærket her, da *[ta'ma·ən]* netop ligger på et passende sted for byens kvægfold, tæt ved den ene af vejene fra byen og lige udenfor tofterne. Også fra formens side kan sammenstillingen forsvares; vel bliver olddansk ā i nydansk gennemgående *å*, men selvlyd foran medlyd i andet leds begyndelse er oftere forkortet (og begyndelsesmedlyden i andet led fordoblet), som i Kallundborg (kå 'allike'), ammindelse (å 'på', sml. åsted, åsyn), fattig (få); og med hensyn til tryklejet („betoningen") kan sammenlignes Brudager T Gal'bovstykkerne, Y Flad'mose.

Et andet eksempel er Blegind 37 (kort 3) *[mjelbal'ə]*. Også her er andet led vel kendt i en masse stednavne. De gamle i Horsensegnen (Søvind) kender det endnu som betegnelse for 'en opdyrket plet i skoven'. Men den oprindelige betydning er sikkert 'höjning', og ordet er beslægtet med bælg, bølge, bulne af en rod, som betegner 'svulme, løfte sig'. Første led kan ikke være

den jyske form for 'mellem' (gl. jysk mællæ), da denne vilde have *l*, ikke l (*t*), og *je* ikke kan komme af andet end olddansk ē eller eller ia, ikke af æ. Et ord, som tilfredsstiller alle krav er norsk mjæle 'en slags fin sandjord', men igen står vi så overfor et ord, der er ganske ukendt i dansk (om end slægtninge som mile 'sandklit' er kendte).

Man vil let se, at så længe sådanne ord kun synes at måtte forudsættes for at forklare et enkelt stednavn, er det dristigt at antage, at de har forekommet i dansk; men dersom en fyldig stofsamling fra en mængde egne af landet viste, at også andre stednavne viser i samme retning, så blev forholdet et andet. Dærfor må vi, om ikke af andre grunde, så af hensyn til vort sprogs historie, ønske en rig og omfattende undersøgelse af navnestoffet.

Men der er andre grunde. Også for den egentlige historie er navnestoffet af betydning. Jeg kan jo her minde om, at en statistisk undersøgelse af byernes hartkorn førte Steenstrup til forståelse af, hvilke navnegrupper der betegnede den ældste bebygbyggelse, og at Nygård derefter påviste, at skellet kunde trækkes endnu skarpere ved hjælp af en undersøgelse af de personnavne, der indgik i landsbynavnene som første led, således at det i det store og hele kan fastslås, at navnene på -lev og -sted stammer fra oldtiden, de på -rup, -rød og -bølle fra middelalderen.

Men også her er der mere at vinde. Der har været (og er) strid om betydningen af det gammeldanske ord forte (en sideform til fortov, som ovenfor antydet). Her må en undersøgelse i marken endnu kunne give godt udbytte. Den dag i dag kan på Sams forten [fu·ətən], en 24 alen bred drivvej, påvises i hele sin udstrækning: fra Taftebjærg ned til vesterstranden. Ved Skive, sønden for Lævring, på Hjarnø og ved Barritskov kender man også den dag idag de gamle 'forter' eller 'forteveje', og det er sikkert tilfældet mange andre steder. Jo flere oplysninger om den art forhold der samles, des bedre vil man kunne udrede sammenhængen. Det vil så muligvis vise sig, at forte slet ikke betyder det samme hele landet over, så at hele striden er ørkesløs, så længe man holder den i det almindelige, og først kan afgöres, når man går i det enkelte.

Endvidere knytter der sig ofte sagn eller overtro til bestemte steder, eller man ved endnu, hvorfor et sted skal have fået sit navn. Således fik Lærkenborg i Ødis sogn navn, fordi man fandt en

lærkerede, da man byggede gården. Andre oplysninger af lignende art vil man finde ved de her meddelte sognebeskrivelser.

Og endelig kan disse stednavne give stof til dannelsen af slægtnavne, som er ganske anderledes ejendommelige end de fleste, der er bleven antaget i de senere tider.

Der er altså grund nok til at varetage den skat, vi har i vore stednavne. Men skal den varetages, må mange hjælpe til. Dærfor skal her gives nogle vejledende bemærkninger for dem, som vil

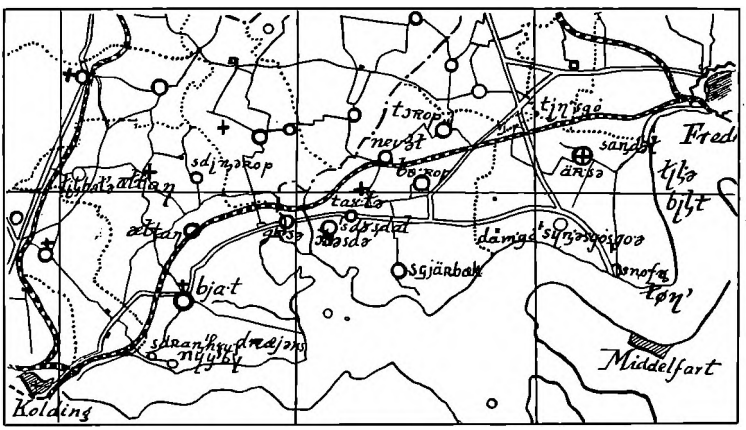

1. Kort over en del af Elbo og Brusk herreder. Efter „Frem"s amtskort.

være medarbejdere i værket. Disse bemærkninger er givne på grundlag af nogle foreløbige forsøg, som Dansk Folkemindesamling har ladet göre, omfattende et sogn i gl. Skanderborg amt (Blegind ved Marius Kristensen), 4 sogne i Vejle amt (Hjarnø ved cand. mag. Anker Jensen; Erritsø, Tavlov og Eltang ved adjunkt Henrik Ussing), 1 sogn i Ribe amt (Ødis ved höjskolelærer Salomon Nielsen), 1 sogn og nogle øer i Svendborg amt (Brudager ved stud. mag. Johs. Brøndum-Nielsen; øerne fra Drejø til Tåsing ved höjskolelærer Chr. Jul Christiansen) og to sogne i Præstø amt (Damsholte og Fanefjord ved höjskolelærer Aage Jensen). Desuden har der været gjort undersøgelse i Viborg amt (Sevel ved lærer Kristensen i Mundbjærg sammen med cand. mag. Anker Jensen), og i Bjerre herred (realskolelærer Jean Fischer); fra Maribo amt foreligger ældre optegnelser (Gedesby ved skolebestyrer H. Edv. Hass), men disse har ikke været benyttede ved denne anvisnings udarbejdelse.

Den lettest tilgængelige, men i flere henseender mindst værdifulde del af stoffet er de navne, som alle kender og som står på alle kort. På kort nr. 1 vil man finde den stedlige udtale af alle de navne, der findes på „Frems amtskort", for tre sogne norden for Kolding fjord. Men hvis man vil sammenligne Ussings fremstilling i DSt. 1905 s. 157 fl., vil man få et stærkt indtryk af, hvor ubetydeligt det stof er, som her har kunnet komme med, og hvad der gælder for Erritsø sogn, gælder også de to andre sogne, som adjunkt Ussing senere har undersøgt. Et kort i så lille format egner sig ikke til grundlag for en undersøgelse.

Med Generalstabens målebordsblade (GSM.) er forholdet langt bedre. Som det er antydet består kort nr. 1 af dele af 8 forskellige GSM. (hvært på 36 × 31½ cm = 14½ × 12 tommer) og vilde i GSM.'s størrelse være omtrent en meter (1½ alen) bredt, eller 10 gange så stort som amtskortet. På GSM. er der afsat ikke få navne, som ikke kan få plads på de mindre kort, og alene en gennemgang af disse (som på vore mønske kort) er allerede betydelig mere værdifuld. Men disse kort er så store, at de er fortrinligt skikkede til endnu videre gående undersøgelser, som da også de andre bidragydere har benyttet dem til. Som en lille prøve skal her (side 82) gengives kortet over den lille ø Birkholm (Drejø sogn, Sunds herred, Svendborg amt) i fuld størrelse.

Optegneren har så at sige kun givet, hvad der ikke stod på kortet. Dette er ikke at anbefale. Selv om man kan komme til at få stærkt skriftprægede former, som har ringe værdi som nyt stof, så kan det dog hænde, at man får at vide, at kortets form er urigtig, eller at de gamle sagde anderledes (se sål. *[sno'fə]* for de yngres *[snoq'hiw']* på kort nr. 1 og bemærkningen til kort nr. 4, E), eller man får i alt fald tryklejet angivet, og man kan jo ikke på forhånd vide, om øen hedder 'Birkholm eller Birk'holm, hvad der sproghistorisk ikke er uvigtigt. Det må dærfor anbefales, at man ikke udelader nogen del af stoffet i den tro, at det allerede er kendt.

Men ellers viser kortet, hvor rigt et stof der kan findes ud over, hvad der allerede er afsat på GSM. De gamle landemærker og marknavne, selv en ubetydelig bæks navn har optegneren fået fat på, og sammenligner man stoffet med det fra naboøerne, viser det sig at være oplysende på flere punkter, ikke at tale om, at det også er oplysende med hensyn til øens folkemål.

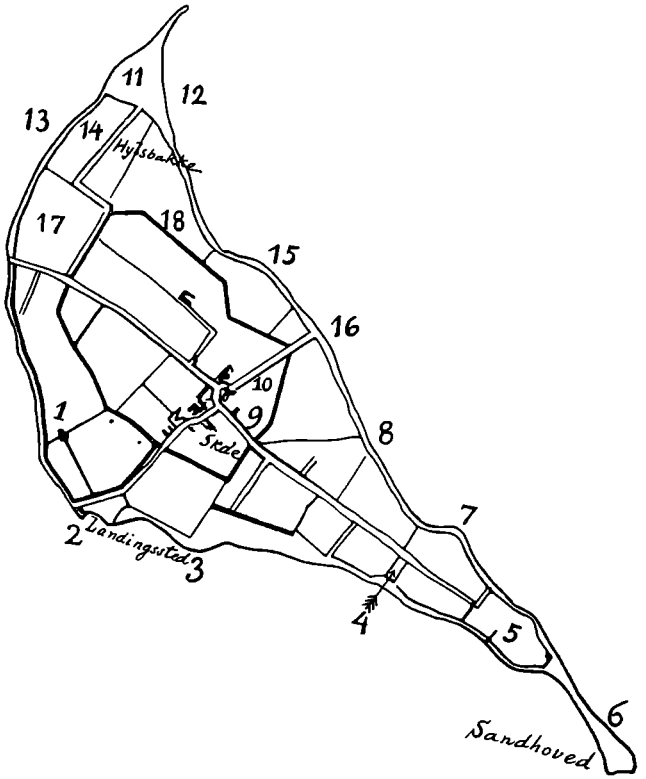

2. Kort over oen Birkholm.

Skriftsprogsform for navnene:

1. Plikkekæret	7. Kløvstensodde	13. Myrelandet
2. Gl. Sønder Odde	8. Store Kær	14. Hyllelandet
3. Skydeodden	9. Bølge-Kilden	15. Langodde
4. Kalvehaven	10. Gåselandet	16. Nørrestænge
5. Råhovedsbækken	11. Revkæret	17. Sylte-Stenen
6. Råhovedet	12. Revkrogen	18. Forsletten

Folkemålsform i lydskrift:

1. *pljgcæ'rət*	7. *kløwsdənsɔt*	13. *my.rlaːt*
2. *gaml søːr ɔt*	8. Store Kær	14. *hylelaːt*
3. *sgy'ədən*	9. *bylə cæ'lən*	15. *laːɔt*
4. *kaləha'ən*	10. *goəslaːt*	16. *nörə sdæː*
5. *rɔhosbægən*	11. *ræucæ'rət*	17. *sy'lsdenən*
6. *rɔho't*	12. *ræukroun*	18. *fä'slædən*

Dersom man kan få fat på ældre hjemmefødte mænd og kan gå ud i marken med dem, kan man, hvad adskillige af prøverne viser, endnu få samlet et rigt stof. Mange bønder forstår også godt at se på et kort og kan selv på dette angive, hvor stederne er. Men kan det lade sig göre, står man sig dog vistnok ved at lade sig føre om i selve marken. Så kan man også bedre göre små bemærkninger om höjninger og sænkninger i jordsmonnet, om jordbundens beskaffenhed og andet, som kan være af værdi.

En lettelse og hjælp til at få större udbytte er det, om man har ældre kilder at øse af ved siden af en sådan udspørgen. En sådan kilde vil man finde i den ny matrikkel, hvis kort er udarbejdede omkring 1820. På disse kort er endnu en mængde gamle marknavne afsat, men med hensyn til sproglig nöjagtighed synes der at mangle meget[1]. Ikke des mindre vil den kunne bruges, når man blot passer på at få de rigtige former, og ikke påvirker sine hjemmelsmænd for stærkt.

Bedre er de markbeskrivelser, som findes adskillige steder. Således findes i mange præstearkiver en fortegnelse over præstegårdens tilliggende, og da en gårds jord ligger spredt i alle vangene i byen, får man dærved et godt rundskue over hele byens marker. Som eksempel kan nævnes Blegind med fortegnelse fra 1772 i to eksemplarer (kort nr. 3). Når man som her har to afskrifter at gå til, bør man sammenligne dem. Det viser sig netop ved Blegind, at ingen af dem er den på alle punkter bedste. Den ene har Bye-Maals-Agre, den anden Bye-Maa-Agere, og bægge former er i og for sig mulige; i dette tilfælde afgör den levende form [bømå·ən] sagen til fordel for den anden afskrift. På samme måde er den første afskrifts Brun Høy og den andens Ørbæk at foretrække for den andens Bruuns Høy og den førstes Ørbak på grund af de mundtlig overleverede former *[bromhøw']* og *[ø·rbæk]*.

Som man vil se, dersom man gennemgår navnelisten til kortet, er der dog nogle navne, der savnes i den gamle fortegnelse, enten præstegården ikke har haft agre på enkelte steder i marken, eller disse steder har ligget på de gamle fællesjorder (overdrev). Man kan altså ikke slå sig til ro med sådan en fortegnelse, men må ud-

[1] Se bemærkningerne til kort nr. 4; både adjunkt Sören Hansen og prof. Steenstrup har gjort mig opmærksom på, at den fejlagtige form Eskerød (DSt. 1905, 190) er ældre end generalstabskortet, og prof. Steenstrup formoder, at fejlen stammer fra matriklen.

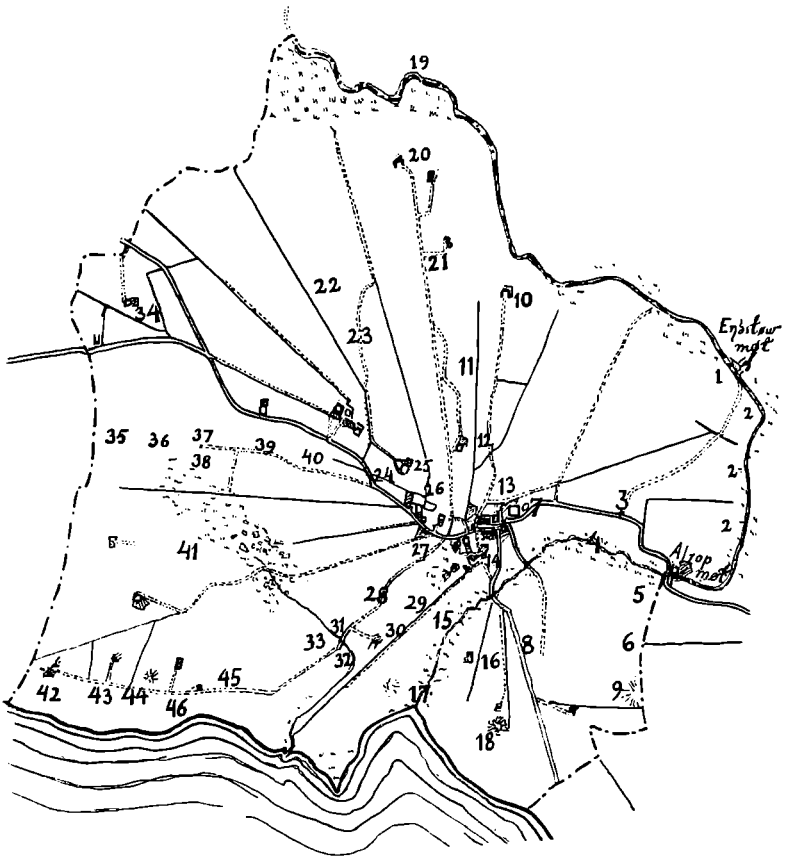

3. Blegind by og sogn, Hjælmslev herred. Gl. Skanderborg amt. *[blɛ·qin]*.

Skriftsprogsform	Udtale	Optegn. 1772
1. Gavlen	*gow'lən*	
2. Hom[1]	*hom·*	Hom
3. Tværfaldet	*tværfal'et*	Tværfaldet
4. Sivdal	*syvidal*	Syvidahl
5. Gum(me)höj	*gom·høw'*	Gumhøy
6. Sandhöj	*soŋhøw'*	Sandhøy
7. Molsdam	*mål'sdam'*	Molskier
8. Bredeng	*brecæŋ'*	Bred-Eng
9. Roldshöj[2]	*rål'shøw'*	Roldshøy
10. Borbjærg[3]	*bårbjer'ə*	Boerbierg

[1] Kun i forb. under H., under engbrinken nede ved åen. [2] Stedet noget usikkert. [3] Båre-? (sml. Feilb. ordb. I, 164 b 47).

11.	Århushöj[4]	*o·shøw'*	
12.	Tudekær	*tujkja'ə*	
13.	Pæredammen	*pæ·rdam'ən*	
14.	Urmagertoften	*u·rmaqətowtən*	
15.	Tyrs-Eng	*tyw'əs æŋ'*	Tyvs-Engen
16.	Stenborg Made[5]	*sdjænbårə må·*	
17.	Mindet[6]	*miŋət*	Minnet
18.	[7]	*sdowkja'ə*	
19.	Hulehöj[8]	*hʉ·əlhøw'*	
20.	Langballe	*loŋbal'ə*	Langballe
21.	Ørbæk	*ø·rbæk*	Ørbek
22.	Vorkær[9]	*workja'ə*	
23.	Langkær	*loŋkja'ə*	Lang-Kier
24.	Balle Oles Toft	*balə wolʉs towt*	Balle Olles Toft
25.	Ballegården	*balʉgo'rən*	
26.	Stætten[10]	*sdæ·dən*	
27.	Bymaden	*bømå·ən*	Bye-Maa(-Agre)
28.	Findballehullet	*finˌbaləhwol'ət*	
29.	Stavnhöj	*sdawnhøw'*	Stauvnhøy
30.	Skjoldskovagrene[11]	*sgjålʉsgowa·qərən*	
31.	Stangsbro	*sdoŋ'sbrow'*	Stangs-Broe
32.	Leragre	*leraqə*	Leeragere
33.	Den trinde Mose	*dæn triŋ· mʉ.əs*	
34.	Gydesagre	*gy·saqə*	
35.	Byrøgel	*bør·øq'el*	Bye-Røgel
36.	Tidselblokkerne	*tisəlblågərən*	Tidselblokker
37.	Melballe[12]	*mjelbal'ə*	Melballe
38.	Mosepyt	*mʉ.əspøt*	Muuspøtt
39.	Foleagre[13]	*fo·laqə*	Foelager
40.	Kattekær	*katkja'ə*	
41.	Bøgebakken	*bøqibagət*	
42.	Ravnskov	*raw'nsgow*	
43.	Skovmålene	*sgowmo·lən*	Skovmaalet
44.	Hulen	*hʉ·ələn*	Hulhøy?
45.	Rytterhöj	*rydəhøw'*	
46.	Kolden	*kål'ən*	
47.	Brumhöj[14]	*bromhøw'*	Brunhøy

[4] Eller Ås-; bægge dele passer til taleformen; man skal kunne se Århus derfra. [5] -bå r e-?, sml. [2]. [6] Åens udløb fra Solbjærg sø. [7] Forleddet svarer til S t u e-, ikke til S t u b-. [8] Det var her, han boede, Speciemanden (en falskmønter). [9] Måske = B o e r K i e r i optegn. [10] ɔ: Stenten. [11] *sgjålʉsgowsdi'nən*, en stor sten, som lå her, vendte sig, hvær gang den lugtede friskbagt brød fra Mortens gård. [12] Udtaleformen taler imod at opfatte første led som melle = mellem (både *je* og *l*, i st. f. *e* og *l̥*). [13] Næppe Foldagre, i så fald skulde ordet have haft *l̥* (og vist kort selvlyd). [14] Hjemmelsmanden kendte navnet, men vidste ikke med fuld sikkerhed, hvor stedet var; formodentlig i nærheden af 10.

fylde den så vidt muligt ved den undersøgelse i marken, der för er omtalt. Alligevel kan fortegnelsen være af udmærket nytte til at lokke hukommelsen fræm hos hjemmelsmændene.

Atter her må man dog være på sin post for ikke at få for stor overensstemmelse mellem gammelt og nyt. *[bromhøw']* synes virkelig at være det samme som fortegnelsens Brun Høy, trods den forskel der er mellem navnene. 18 *[hæ·elhøw']* er dærimod sikkert ikke det samme som fortegnelsen Hulhøy, da 18 ligger uden for sogneskellet, om end tæt ved det, og afgjort imod nord, medens Hulhøy skal ligge i „den Vester Lykke kaldet Toften". I navnelisten er Hulhøy henført til 44, men også dette er meget tvivlsomt, da både 35—39 og 43 hører til „den Sønder Mark", og Hulhøy dærfor snarest må have ligget nordligere end 35—39.

Også med hensyn til stedlæggelsen, hvor navnenes overensstemmelse er utvivlsom, må man være lidt varsom. Således er 9 Roldshöj ikke helt pålidelig stedlagt, og 47 har ikke kunnet stedlægges. Dærfor bør man dog ikke undlade at optegne navnet, men det bør i hvært enkelt tilfælde bemærkes, hvad der er usikkert. Ofte kan det usikre fastslås, når man udspørger en anden; ja undertiden kan en huske navnet men ikke stedet, en anden, der ikke selv kom i tanker om navnet, kan måske, når han hører det, huske hvor det var. Spørger man flere ud i fællesskab, er det tit sådan, at den ene minder den anden om noget, og at de gennem samtale ved fælles husken når fuld sikkerhed.

Fortrinlig hjælp kan man have af de kort, som i slutningen af det 18de årh. blev udarbejdede i stor målestok til grundlag for udskiftningen. En del af disse findes endnu i privateje, andre er gået ind i de offentlige arkiver. Som prøve på, hvad et sådant kort kan yde, kan vi her gengive et kort fra 1794 af Brudager tillige med GSM. (det sidste i $^3/_5$ størrelse; det gamle kort er i 5^2 gange så stor målestok som GSM.). Vor gengivelse er ikke fotografisk, og en del små enkeltheder har måttet udelades for pladsens skyld, men alle de ejendommelige navne er bevarede.

På dette kort vil man se den gamle tredeling af den egentlige bymark i Dongs-Marken mod vest, Krydsebierg-Marken mod nordost og Roehøys-Marken mod sydost, skilte fra hinanden ved diger, og udenfor Dongsmarken de ved diger adskilte overdrev og skovlykker. Dersom man nu vil gennemgå, hvad der findes af navne i nutids overlevering, vil man nærmest blive forbavset over,

at det er så meget. Og endda er der i nutiden enkelte navne af afgjort gammelt præg, som ikke er med på det ældre kort, måske fordi de ikke betegnede markdele efter den daværende inddeling. Selv her, hvor den gamle kilde er så god en hjælp, viser det sig altså igen, at intet kan overflødiggöre den omhyggelige udspørgen, helst ude i selve marken, af ældre stedfaste mænd. Vor første grundregel for en sådan undersøgelse må da blive:

Stoffet udtömmes så langt som muligt, med hjælp af ældre kort og markfortegnelser, hvor sådanne findes, men især ved udspørgen af ældre stedfaste mænd; og det vil ofte være til nytte at udspørge flere samtidig.

Dette fyldige stof skulde også være pålideligt. For at göre det pålideligt, må det indføres rigtigt på kortet. Dette sker bedst ved, at man på kortet afsætter mærker og indfører navnene på papirer i kvart-format (som en stilebog). Ved at bruge talmærker el. lign. kan man langt nöjere angive stedet på kortet, end hvis man vilde indføre selve navnene på dette (selv om måske pladsen tillod det). Også her har de forsøgsvise undersøgelser givet vink om, hvad der er mest hensigtsvarende.

På de her gengivne kort er opgaven ved en praktisk afmærkning stærkt lettet dærved, at kort 3 og 4 gælder sogne, som kun rummer én by, kort 2 endog kun omfatter en lille, naturlig afgrænset del af et sogn. Som man vil se, er der på kort 2 og 3 kun brugt én mærkeform, almindelige taltegn, medens der på kort 4 er anvendt 3 forskellige mærkerækker, foruden at nogle navne er afmærkede som navne på selve kortet. I sådanne tilfælde som disse er det temmelig ligegyldigt, hvilken fremgangsmåde man vælger; dog kan det ikke nægtes, at små bogstaver egner sig særlig godt til mærker, hvor der er snæver plads, altså f. eks. inde i byen, til mærker på vandhuller o. lign. Det er næppe praktisk (som på kort 4) at bruge de små latinske og græske bogstaver sammen, da nogle af formerne let kan sammenblandes, især om skriften ikke er særlig tydelig.

Det fortjæner særlig at nævnes, især da de her gengivne kort ikke viser det, at det kan være gavnligt at betegne ikke ved ét men ved to mærker. Særlig strandlinier, veje, åløb o. lign. kan man på den måde afmærke en hel del nöjere (sål. på Hjarnø-kortet).

Dersom et sogn omfatter flere byer, bliver spørgsmålet om afmærkningen mere indviklet. Simplest er det at afsætte bymark-

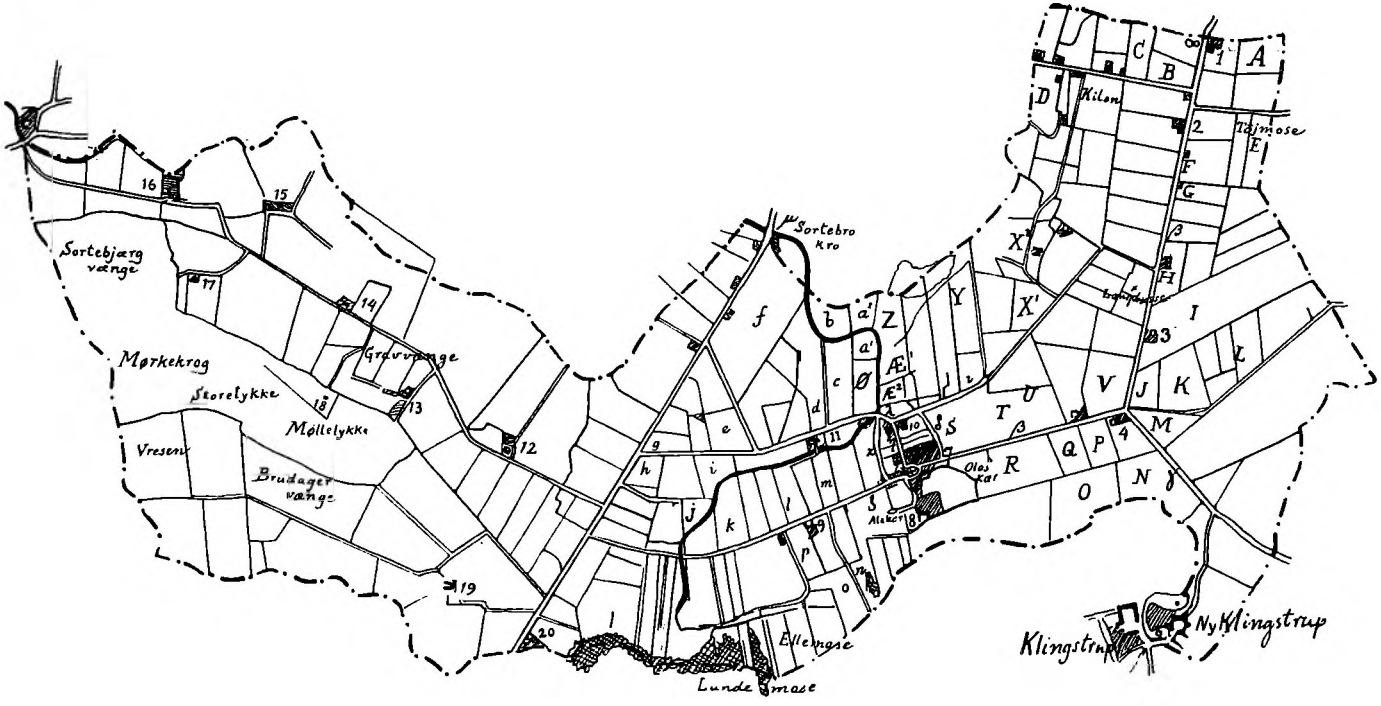

4. Brudager by og sogn, Gudme herred, Svendborg amt. [ˈbrɥʁˌaʁɹ, ˈbrøʁˌaʁɹ]

I. Marker og bakker:

A. Høstens krog [ˈhɥəsdns ˈkrɔʁ]
B. Møgelmose? [ˈmø·əˌmoʁsə]
C. De lange kiler [di ˈlɑ̨ːʁə ˈkɟilɹ] [1]
D. Æskemose ris [ˈæsgəˌmoʁsə ˈrɟis]
E. Töjsmosen [ˈtöisˌmoʁsi] [2]
F. Nye Stenbro [ˈnø·jə sdenˈbroʁ] [3]
G. Skredbjærg [ˈsgrɟəˌbjäɹ]
H. Krydsebjærg [ˈkrøisəˌbjäɹ] [4]
I. Bregneland [ˈbʀæinəˌlɑ̨ːɟ] [5]
J. Ærtebjærg [ˈä·ɹdəˌbjäɹ] [6]
K. Bønkens lund [ˈbø̨ːŋgns ˈlɥ̨ːn]
L. Tyvekrogen [ˈtyʁəˈkʀɔ·ʁi] [7]
M. Spidsen [ˈsbisi]
N. Kildebjærg [ˈkeiləˈbjäɹ]
O. Åkildemarken [ˈʁ·ɔɟ̨ɟləˌma·ɹgn] [8]
P. Ålekrogen [ˈʁ·ələˌkʀɔ·ʁi]
Q. Råhöjsmarken [ˈʀʁ·əhöisˌma·ɹgn] [9]
R. Trippekrogen [ˈtʀebəˌkʀɔ·ʁi]
S. Lykke(n)s agre [ˈløgə(n)s ˈaʁrə]
= Tofterne [tɔʁdənə]
T. Galbovstykkerne [galˈbɔ·ʁˌsdøgɹnə]
U. Sandgraven [ˈsɑ̨ːɟˌgra·ʁn]
V. Nykrogmarken [ˈnøikʀɔʁˌma·ɹgn]
X[1]. Holme agre [ˈhɔlmə ˈaʁrə]
X[2]. Restakken [ʀəˈsdagi] [10]
Y. Fladmose [flaˈmo·ʁsə, flaˈmoʁsə]
Z. Helleholmen [ˈhælˌhɔ·lmn]
Æ[1–2]. Østrups made [ˈøsdʀöbs ˈma·] [11]
Ø. Spangen [sbɑ̨ːʁn]

a[1–2]. Tvillingkrogen [ˈtveilˌkʀɔ·ʁi]
b. Lakkedrup holm [ˈlagdröb ˈhɔ·lm]
c. Pampe hule [ˈpɑ̨ːmbə ˈhøʁlə] [12]
d. Brune land [ˈbʀɥ̨ːn (bʀɥ̨ːn) lɑ̨ːɟ]
e. Entebjærg [ˈæ̨ːɟˌbjäɹ, ˈæ̨ːɟdəˌbjäɹ]
f. Nörreses krog [ˈnöɹsəs (nøsəs) ˌkʀɔ·ʁ]
g. Rækkerumpebanken [ˈrägərombəˌbɔ̨ːŋgn]
h. Smedekrogen [ˈsme·ˌkʀɔ·ʁi] [13]
i. Tæsebæk [ˈtæsəˌbæg]
j. Rörengen [ˈʀɥəˌʀæ̨ːən] [14]
k. Strøerlodden [ˈsdʀø·ɹˌlɑ̊·i] [15]
l. Storkereden [ˈsdɔ·ɹgəˌre·i]
m. Lerbæk [ˈlɟ̨·əɹˌbæg]
n. Tamaden [taˈma·ən]
o. Ellemosen [ˈæiləˌmoʁsi]
p. Volden [vɔ·ln]

Den del af sognet, der ligger vest for Svendborg—Nyborg-landevejen, falder omtrent sammen med det gamle overdrev og skovene, og dærfor er der langt færre gamle navne end i den østlige del. Egnen nordøst for skovene hedder Gravvænget [ˈgraʁˈvæ̨ːət], kortet 1794 Gravervænget. Ved hus nr. 14 ligger Grönnebjærg [ˈgrö·nˌbjä·ɹ] eller Grönnebjærgbanken.

[1] Ved Kilen [kɟiln, keiln] forstås nu hele den nordøstl. del af sognet. [2] Markerne syd for vejen til Albjærg; en form uden -s- (som GSM.) findes ikke. [3] Egl. om [ˈsdenˌbroʁən] ɔ: vejen over 'stenkassen' (stenkisten) ved F. [4] Nu om bakken; sml. Krydsebierg Marken på kortet 1794. [5] Den ældre slægt bruger i alm. [ʀ], den yngre [r]. [6] Om bakken, som vejen fører over, og marken øst for. [7] Eufemistisk forklaring: markernes matrikelsnumre er i tyverne. [8] Med en kilde. [9] Rochøys Agre på kortet 1794, hvor Roehøys Marken er vangnavn. [10] Er forleddet 'røde' fugtigt sted?, sml. kortet 1794. [11] Har en tid i 19de årh. tilhørt Østrup. [12] Særlig et vandhul i den sydvestlige del, som var fælles vandingssted og endnu ikke er i privat eje. [13] På kortet 1794 tilskrevet ved udskiftningen: 'Boelstædet Paavel Smed'. [14] Nu opfattet som 'Røderenden' el. 'Rørrenden'; åen går igennem marken. [15] Efter en mand, der blev kaldt [sdʀø·əʀi].

Skovene hedder:
Sortebjærg vænge *[ˈsʁˑəˌdəbjäˑɹ ˈvæˌə]*
Mørkekrog *[ˈmöˑɹgəˌkrɔʁ]* [1]
Storeløkke *[ˈsdʁˑɹˌløgə]*
Mølleløkken *[ˈmøləˌløgn]* = Mølleskoven *[ˈmøləˌsgɔˑʁi]*
Brudager vænge *[ˈbrøʁaʁˑɹ ˈvæˌə]*

Marken syd for Mørkekrog, lige op til sognegrænsen, hedder Vresen *[vrˌjəsn, vreˑsn]*.

II. Veje, broer og led:

α. Amböjeledet *[amˈböiəˌleˑət, ɒmˈböieˌleˑət, anˈböiəˌleˑət]* [2]
β. Sognevejen *[ˈsɔʁnəˌvæˑj]* [3]
γ. Vejstrupvejen *[ˈvæisdröbˌvæˑj]*
δ. Smedevejen *[ˈsmeˑˌvæˑj]*
ε. Pladsen foran kirken er bystævnet *[sdæˌʁni]*
ζ. Lundevejen *[ˈluˌnˌvæˑj]*
η. Gaden *[gäˑən]*
ι. Landmålervejen *[ˈlåˌimʁəlˑɹˌvæˑj]* [4]
ϰ. Bagvejen *[ˈbaʁˌvæˑj]* [5]
λ. Bulbroen *[ˈbulˌbrʌʊn]*
μ. Sortebro *[ˈsʁˑɹdəˌbrʌʊ]*

III. Vandhuller og lign.:

Oles kær *[ˈʌʁləs ˈkjäˑɹ]*
Alekæret *[ˈaˑl-(ˈail(ə)-, ˈaˑi-)ˌkjäˑɹət, aˑkäˑɹət]* [6]
Lundemosen *[ˈluˌnˌmʌʁsi]*
Pampe hule, se marknavnet c.

IV. Gårde og huse [7]:

1. Gyldenlund *[gyln̩ˈluˌn, ˈgyln̩ˌluˌn]* [8]
2. Ejbygården *[ˈœiby̩ˌgœˑəˑɹi]* [9]
3. Bregnegård *[ˈbräinəˌgœˑəˑɹ]* [10]
4. Fredegård *[ˈfreˑˌgœˑeˑɹ]*
5. Nykroggård *[ˈnøikrɔʁˌgœˑəˑɹ, ˌnøikrɔʁˈgœˑəˑɹ]* [11]
6. Lykkesminde *[løgəsˈmeˌ, løgəsˈmeˌnə]* [10]
7. Østergård *[ˈøsdˑɹˌgœˑəˑɹ]* [12]
8. Brudagergård *[brøʁaʁˑɹˈgœˑəˑɹ]*
9. Anneksgården *[aˈnægsˌgœəri]* [13] = Lundegård *[luˌnˈgœˑəˑɹ, ˈluˌngœˑəˑɹ]* efter udflytningen.
10. Forridergården *[ˈfɔrjəˑɹˌgœˑəri]* [14]
11. Anneslund *[anəsˈluˌn]*
12. Mosegård *[ˈmʌʁsəˌgœˑəˑɹ]*
13. Møllegård *[ˈmøləˌgœˑəˑɹ]* [15]
14. Grönnebjærghuset *[ˈgrö̈ˑnbjäˑɹˌhøʁsət]* [16]
15. Bleggården *[ˈblæiˌgœˑəri]* [17]
16. Christiansminde *[kresdjansˈmeˌ]*
17. Braberhuset *[ˈbraˑʁrˌhøʁsət, ˈbraˑbˑɹˌhøʁsət]* [18]
18. Brødløshuset *[ˈbrʏəlʏəsˌhøʁsət]* [19]
19. Valdemarg. *[ˈva(i)ldmaˑɹˌgœˑəri]* [20]
20. Vildtbanehuset *[ˈveilbäˌnəˌhøʁsət]* = Pælehuset *[ˈpæˑləˌhøʁsət]* eller Pælekroen *[ˈpæˑləˌkrʌʊi]* [21]

[1] Matricul o. 1830: Fredskoven Markekrog. [2] Grænseled mellem Brudager og Gudme (leddet findes ikke mere). [3] Vejen fra hovedsognet Gudme til annekset Brudager. [4] Landmåler Preuert (se kortet 1794) boede ved vejens begyndelse. [5] Bag om skolen, danner byens vestgrænse. [6] Opfattes alm. som 'det fælles kær', men har utvivlsomt navn efter nogen *[aˑlˑɹ]* æbletræer, der findes omkring det. [7] De udflyttede gårdes navne stammer fra omtr. midten af 19de årh. [8] Efter en frøken Gyldenlund, som på den tid var på Broholm. [9] Efter Rasmus Ejby ɔ: Rasmus Andersen fra Ejby. [10] Sml. marknavnene I og S. [11] Sml. marknavn V; øgenavn Bimpellyst *[ˈbembəˌløsd]*, konen var fordrukken. [12] Den østligste gård i byen. [13] Præsten havde ret til at sætte sin vogn ind dær, når han kom til

(Noterne fortsættes på s. 92)

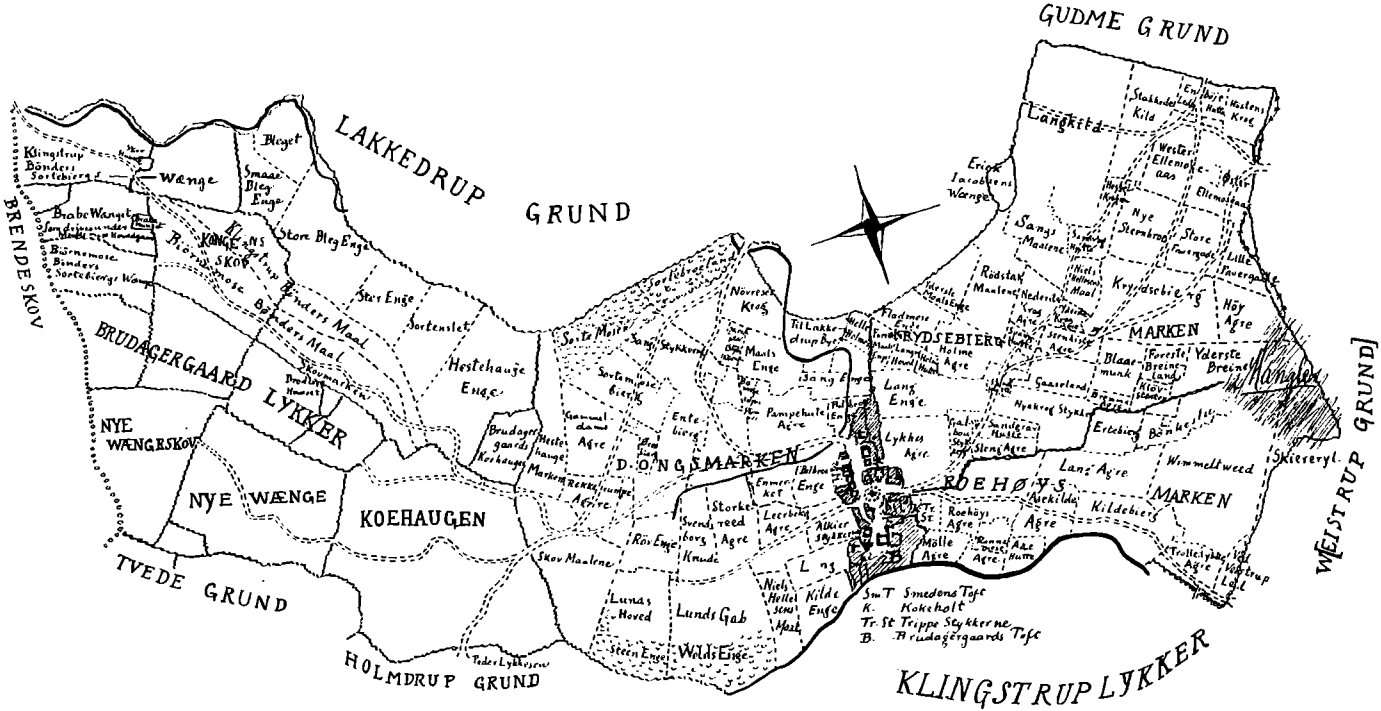

5. Copiekort over Brudager Byes samtlige Jorder beliggende udi Nyborg Amt Gudme Herred, opmaalt Aar 1794 ved A. Preuert.

skellene på kortet eller i navnelisten at lade hvært bynavn indlede de navne, som findes på vedkommende bys markområde (sål. udfört på kortene fra Taulov-Eltang). Men man kan også vælge at bruge forskelligt mærkesystem, sål. hvis der er tre byer i sognet, for A store bogstaver, for B små bogstaver, for C tal; eller forskelligfarvet blæk, om dette kan lade sig göre.

Dersom én by er delt mellem to sogne, vil det være mest praktisk at lade mærkerne fortsætte bymarken rundt, men således at man bruger rødt blæk for det ene, sort for det andet sogn. Det er næmlig ikke sikkert, at en mark, fordi den ligger i et sogn, hører til det i forholdet til kommunen.

Sogneskellene bør altid tydeligt angives på kortet, og for øvrigt må afmærkningen foretages nöjagtigt og på den måde, som i det enkelte tilfælde synes mest praktisk; bymarkerne bør på en eller anden måde holdes ude fra hinanden.

Har man på denne måde fået et fyldigt stof anbragt i de rigtige omgivelser, står endnu tilbage at sörge for, at navnestoffet selv er så pålideligt og nöjagtigt, at det kan være grundlag for videre undersøgelse. Det vil her være til nytte, at man giver navnene i dobbelt sprogform, dels så nær op ad målets form som muligt, dels i en form, som man synes man vilde stave det. Dersom man har et kort, vil denne sidste form naturligvis let blive den samme, som står på kortet; har man ingen skriftlig kilde, må man enten selv danne den eller spørge sine hjemmelsmænd, hvordan de staver det ord (NB. spørg ikke om stavemåden, för taleformen er ganske sikkert opfattet og nedskrevet!).

Dærved at man får to forskellige former (og nedskriver den ene, för man spørger om den anden) bliver man til dels sin egen kontrol. Kort nr. 4, B Møgelmose viser ved sammenligning med taleformen *[mø·əmousə]* straks, at optegneren måske har ret i sin

kirketjæneste i annekssognet. [14] En sön dær fra gården var i beg. af 19de årh. forrider og kusk på Björnemose. [15] Efter Mølleskoven. [16] Ved Grönnebjærg-banken. [17] Sml. Bleget, Bleg Enge på kortet 1794; en ejer af gården blev kaldt Rasmus Bleg *[blæi]*. [18] 1794: Brabe Huuset, Brabe Wænget; Matricul o. 1830: Brabo. [19] Nu kun Broholms brændeskur. [20] Øgenavn 'Svælteholm' *[ˌsvæildəˈhɔlm]* (forpagterne ruinerede sig). [21] Herved en pæl som grænsemærke mellem Broholms og Hvidkilde jagtdistrikter; der var krohold for c. 50 år siden.

formodning, men at han har endnu mere ret i at fremhæve sin skriftform som en formodning, da taleformen gærne kan være noget helt andet. Kort nr. 2, 16 gör taleformen *[sy'lsdenən]* skriftformen Syltestenen meget tvivlsom ved förste öjekast. men vi behøver ikke at gå længere end til kort nr. 4, 20 for at finde et ganske tilsvarende og aldeles sikkert bortfald af *t*. Kort nr. 3, 11 vilde det vel ligge nærmest at opfatte *[o'shøw']* som Åshöj, men her var hjemmelsmændene aldeles enige om Århushöj, og da dette lydligt er fuldt forsvarligt, bør denne skriftform foretrækkes.

Det er til stor nytte, at optegneren fuldtud er inde i egnens mål og kan opfatte selv små forskelle. Det vilde f. eks. næppe falde en, der ikke kendte den østjyske form *[tyw'ər]* for 'tyr', ind at mistænke den gamle præstegårdsfortegnelses form Tyvsengen (kort nr. 3, 15); ja han vilde næppe høre forskel på, om der blev sagt *[tyw's æŋ']* eller *[tyw'əs æŋ']*. Man vil i et mål, som man helltud kender, næsten altid have en bestemt fornæmmelse af, hvordan et ord skal staves. Så dersom man søger først at give udtalen, så godt man kan, og dærnæst den form, man synes er den mest passende i skrift, så vil de to former tilsammen give et godt grundlag. (Når man renskriver sine optegnelser, handler man mest praktisk ved at skrive skriftformen forrest, men dette hindrer jo ikke, at man kan have fået den sidst).

Har man med et fremmed mål at göre, bør man værge sig imod at overføre sine hjemlige udtalevaner til det fremmede. Her gælder det om at tage sig i vare for folks høflighed. Dersom man ikke er helt sikker på en form og spørger igen, om det var sådan, så sker det, at hjemmelsmændene godkender det ikke helt rigtige, for man vil nødig sidde og rette på et fremmed menneske. Det gælder da at prøve, om en lidt afvigende udtale også vil blive taget for god. Gör den det, da har man årsag til at være dobbelt varsom. Især vil folk være meget tilböjelige til at godkende former, der står skriften lidt nærmere end de rigtige.

Helst må man være indlevet i den fri, let flydende samtales form. Når man udspørger, får man let lidt for tydeligt udtalte former. På kort nr. 2 vil man finde *[cæ'rət, cæ'lən]* 'kæret, kilden', former som sikkert er rigtige. Men den samme optegner har fra naboøer undertiden *k* i de samme ord. Jeg tvivler ikke om, at hans hjemmelsmænd har sagt *[kæ'rət]* i disse tilfælde, men det har været en tydeligere (og samtidig nærmere skriften stående) ud-

tale, som de uvilkårlig har anvendt under spørgningen. Man gör derfor bedst i, ikke at skrive navne ned i taleformen de første dage man er på en egn. Man kan godt begynde at notere sig et og andet, lægge mærke til, hvad man skal se at få undersøgt, tale med nogen af de gamle o. lign., men først senere skal man nedskrive formerne af talesproget.

Sådanne foreløbige noter kan man vist bedst göre i 'halv skriftsprog'; man skal ikke være bange for at stave kjær og grøvt, selv om man meget vel ved, at sådan en stavemåde ikke er 'ministeriel'. Man kan bruge *ld* og *nd* efter skön, uden at bryde sig om, hvad der vilde være ministerielt. Dersom man ikke fuldtud kan opfatte målets lyd, bør man blive stående ved en sådan halv skriftsprogsform. En af de foreliggende optegnelser viser, hvor vanskeligt det er for en Sællænder at opfatte de jyske lyde rigtigt, og han havde åbenbart gjort bedre i at nöjes med dette.

Men er man helt kendt med målformen, vil optegnelsen afgjort vinde i værdi, dersom taleformen er givet med lydskrift. Dersom optegnelserne skal give et billede af selve målet — og det er jo ingen skade til, at udbyttet af en sådan undersøgelse bliver det störst mulige, også ud over navnekundskaben — så vil det være godt at bruge en fintmærkende lydskrift (som den, der er brugt ved kort nr. 4), men for den egentlige navnegranskning behøves en så fin betegnelse ingenlunde. Og den er ikke let at gennemføre. Selv optegneren af navnene til kort nr. 4, som har alle betingelser (er indfødt og har fuld uddannelse i brugen af lydskrift), har ikke helt kunnet undgå at komme i uoverensstemmelse med sig selv, og de mange dobbeltformer viser, at i de fine enkeltheder kan der indenfor målet være nogen vaklen.

Selv om en fin lydskrift selvfølgelig er værdifuld, må det da fastholdes, at til vor væsentligste brug er en betydelig grovere fuldt anvendelig. En sådan som den, der er brugt på kort nr. 2 er helt fyldestgörende. Ja, selv om optegneren ikke er så frigjort fra målet at han kan høre forskellen mellem målets og rigssprogets udtale, kan hans optegnelse være god.

I de fynske og sydøernes mål er *nd* og *ng* i virkeligheden ikke længer medlyd; for eng, ende siger man *æ̯* (nordfynsk *æ̯'*), *æ̯ə* med snøvlet *æ*. Men der er mange, som tror at de taler, som de

skriver, skönt de har målets udtale, og som dærfor også i målet hører (eller rettere mener at høre), hvad der slet ikke er der. Dærimod kan de alle høre, at man har *æ*-lyd i disse ord. Dersom de da skriver æng, ænde og tror, at det er lydgengivelse, så tager de ganske vist fejl, men formerne er fuldtud brugelige, idet enhver, som kender lidt til målet vil vide, hvad de betyder. Skriver de dærimod eng, ende, så er de helt borte fra målet og inde i skriften.

Man bør ved gengivelsen af taleformen aldrig (som i skriftsproget) bruge et tegn til at betegne andet end dets virkelige lyd, altså aldrig *e* for *æ*-lyd, *i* for *e*-lyd, *y* for *ø*-lyd, *o* for *å*-lyd eller *g* for *w*- eller *j*-lyd osv. Dette er det allervigtigste ved gengivelsen af taleformerne.

Men man må helst gå et skridt videre og bruge særlige tegn for lyde, der ikke findes tegn for i bogstavrækken. Således *[ʋ]* for den jyske u-medlyd (wand, haw), *[ŋ]* for den jysk-sællandsk-bornholmske ng-lyd, *[n̥]* for den jyske nd-lyd, *[l̥]* for den jyske ld-lyd, *[a]* for det ødanske dybe (å-agtige) a, *[q]* for den nörrejyske *[x]* for den sønderjyske åbne g-lyd efter selvlyd, *[ð]* for den jysk-sællandsk-bornholmske åbne d-lyd, *[c]* for den syddanske kj-lyd, *[̣]* efter selvlydstegn for at betegne snøvlen, [ˑ] efter lydtegnet for at betegne længde, *[ˈ]* for at betegne stød, [ˈ] foran stavelsen for at angive hovedtrykkets leje ([ˌ] for bitrykket), dersom ikke første stavelse har hovedtryk. Man kan skelne mellem den korte *[ɔ]* og lange *[å]* å-lyd (men skriv ikke å, hvor målet har o!), mellem et virkeligt *[e]* og den *[ə]*-lyd, der findes i svage stavelser. Man bør skelne mellem ø og ö.

Lydskriften kan selvfølgelig drives langt videre, og nöjagtigheden kan selvfølgelig ikke være for stor, men blot de forskelle, der virkelig betyder noget i målet selv, kommer tydelig fræm og gennemføres i alle navnene, er det væsentlige nået.

Stednavnene bør altid gives i målets form og så nær udtalen, som optegneren ævner, allerhelst med lydskrift; desuden er det nyttigt at anføre den form, som egnens folk vilde bruge ved skriftlig meddelelse, og i renskriften må denne form helst stå forrest; taleformen kan fræmhæves ved at sættes i kantede klammer.

Som hjælpemidler kan anbefales Otto Jespersens Modersmålets fonetik, der giver god anvisning til brugen af lydskrift,

og MARIUS KRISTENSENS Nydansk, som giver letfattelig oplysning om de mest iørefaldende målforskelle.

Det hænder let, at man under optegnelsen af navnene får oplysninger, som går videre end den blotte meddelelse af navnene. Man kan måske få at vide, hvorledes jordbunden er på et bestemt sted, at der knytter sig et bestemt sagn til navnet el. lign. Alt sådant bør nedskrives og noteres som tillæg til selve navnene.

Dersom man får den opfattelse, at et navn har en anden betydning end den almindelig antagne, bør man også notere det, og om muligt give grunde.

Fejl i de ældre oplysninger bør man altid udtrykkelig göre opmærksom på (sml. kort 4, oplysningerne til C, X^2, e, α og 17 og navnene på kort 5). Ved at göre en sådan bemærkning borttager man uvisheden om, hvorvidt det er den gamle eller den ny optegnelse der har fejlen.

Langt hellere må man være for vidtløftig, end man må blive uklar ved for stor kortfattethed. Hellere lade en sag stå uforklaret end forklare den ved en lille ændring. Den dag kan komme, da det uforklarede får sin betydning. Det er kendsgerningerne, og ikke forklaringerne, der har varigst værdi.

Dansk Folkemindesamling vil være villig til at stille GSM. til rådighed for enhver, der vil påtage sig at optegne et eller flere sognes navne, og vil også undertiden kunne yde nogen godtgörelse for ulejligheden. Optegnelserne bliver da Folkemindesamlingens ejendom og er til offentlig afbenyttelse på Det kongelige Bibliotek. Ligeledes vil der efter ønske blive givet anvisning på en lydskrift, som passer til vedkommende egns mål.

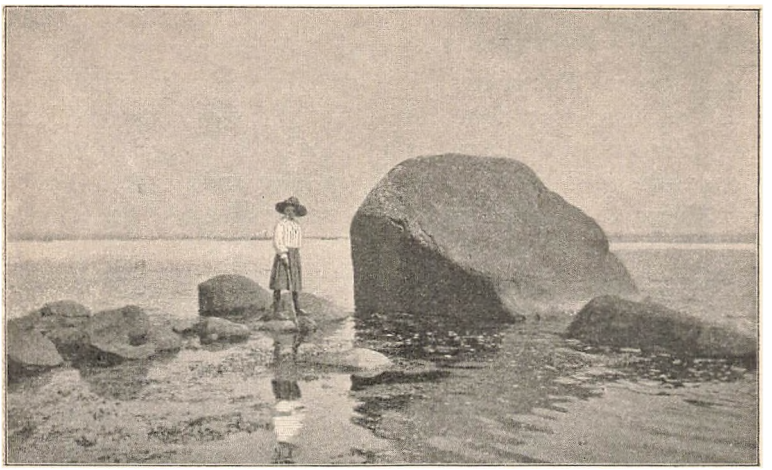

DFS 1906, 57 Snekkersten fot. Astrid Lefolii

FORTEGNELSE OVER ENLIGE STENE, HVORTIL DER KNYTTES NAVN, SAGN ELLER FOLKETRO[1]

Næppe noget naturforhold har i den grad vakt folkets fantasi som den mængde af store stenblokke, der er spredt ud over vort land. Uhyre ofte går tanken i den retning: hvorledes er de kommet herhen? og svaret er da, at en uhyre kæmpe (ell. kæmpekvinde) må have kastet dem; fordybninger i dem ligesom fingerspor, og undertiden striber, der ser ud som mærket efter et bånd, tages for håndgribelige vidnesbyrd om denne begivenhed.

En anden gruppe af sagn påviser i stenens fordybninger fodsporet af et eller andet mægtigt væsen, snart „Fandens fodspor", snart spor af et usædvanligt menneske; og en del forskellige sagnforestillinger kan væves ind deri.

Men også under anden form end det udtalte sagn danner der sig mytiske forestillinger om stenene. Hyppig benævnes stenene efter et eller andet, som de ligner. Der er de ganske naive eller

[1] Fortegnelsen er udarbejdet for DFS af stud. mag. Augusta Schiødte. Enkelte er medtagne efter „Udvalget for naturfredning's" optegnelser (ved musæumsassistent G. Sarauw).

måske spøgende benævnelser som „den grå ko“ eller „snække(r)-sten“; men der er andre hvor man tror at finde forstening af et bestemt væsen (Bornholms „Helligkvinde“ og ikke så få andre); ja der er dem hvor man tror at stenen i sig gemmer et levende væsen, der svarer til stenens ydre lighed i form, og at dette væsen er en vætte med særlig magt af en eller anden art, — mytiske forestillinger af samme beskaffenhed som man finder hos de mindst udviklede folkeslag.

Navnet kan være uforståeligt for nutiden, men gemmer da ofte en eller anden tanke fra fortiden, og når hele stoffet samles, lader dette sig i reglen tyde. „Gældsten“ har ikke haft med „gæld“ at göre, men er nok ældre navn for det som andensteds hedder „Klingresten“; og „Barsten“ er ikke mere bar end de andre stenblokke, her er den ældre form nok „Barnsten“. „Deggersten“ og adskillige andre gemmer på en eller anden gammel glose, også ofte på en mytisk tankegang.

Men uafhængig af navnet har der ofte været knyttet en slags religiøse forestillinger til sådanne stene. Nordens ældste kilder antyder noget sådant; og nyere folkeoverlevering giver os nogle af de höjst forskellige former som sådanne tanker udformer sig i. Snart en vætte som man skal lade i fred fordi huset ellers vil ødelægges, snart et sted hvor man søger lægedom eller hvor den barnløse venter sig afkom, snart troen på at børnene stammer fra en sådan sten, snart et sted, hvor de vejfarende ofrer ved at kaste en sten mere til bunken (en af de ældste og mest udbredte former for offer til stedets vætte). Andre har man hilst med höjtidelig tiltale, ligesom man hilste de særlig ærede træer; og man har til tider smykket dem med løv. Hver af disse former er kun kendt på et fåtal af steder; men der er mulighed for ved nöje at udspörge de gamle at skaffe kundskab om endnu flere. —

To videnskaber er særlig interesserede i kendskaben til disse stenblokke. Foruden folkemindeforskningen er der geologien. Den undersøger dem med særlig omhu, fordi de er det mærkeligste spor af den store isskuring, der for årtusinder siden er gået hen over landet. Et „Udvalg for naturfredning“ har dannet sig indenfor disse forskeres og de dem nærstående videnskabsmænds kres. De vil have stenene opmålt, undersøgt, afbildet — og fredet som et kildeskrift, hvori også kommende slægter skal læse.

Folkemindeforskeren har også sin interesse af selve stenen.

Han vil se hvad det er ved den som har virket på forfædrenes fantasi; han vil vide, hvad alle disse „fingermærker" og „fodspor" er, som sagnet taler om, — og om de er så tydelige at de så at sige selv skaber sagnet, eller om der bare er en smule mærker man kan knytte det færdige sagn til. Men forskeren vil tillige og fremfor alt have den overlevering, som har været knyttet dertil: navnet, sagnet om deres oprindelse, og allerhelst troen på den særlige magt man har tillagt dem.

En planmæssig spörgen om dem kan bringe oplysninger frem, som hidtil var ukendte. Eller den som tager det bestemte udgangspunkt vil ofte have en mulighed for at få tag på andre overleveringer fra samme egn.

En klasse af medborgere vender denne opfordring sig i særlig grad til: de mange der er forsynede med fotografiapparat. De kan göre videnskaben en tjæneste ved at skaffe billeder til stede af disse fortidsminder, af deres almindelige udseende, samt billeder eller fingeraftryk af „kæmpernes fingerspor" eller af de små indhugne fordybninger fra oldtiden, der ikke sjælden findes på sådanne stene. Da stenen ofte er udsat for ødelæggelse, kan der reddes videnskabelige oplysninger for kommende slægter.

Efter fælles aftale mellem „Udvalget for naturfredning" og foreningen „Danmarks folkeminder" sendes denne opfordring ud i verden. Alle svar og oplysninger, der måtte fremkomme, vil for naturfredningsudvalgets vedkommende blive benyttet ved dets beskrivelses- og fredningsarbejde; fra folkemindeforeningens side vil det blive benyttet til et større illustreret arbejde der oplyser sider af vor oldtidstro og sagndannelse under jævnførelse med lignende forestillinger i andre egne af verden.

Opfordringen ledsages her af en fortegnelse over de stene, som der knytter sig folkeminde eller et ejendommeligt navn til[1]. Særlig tallet af de sidste vil det være muligt at forøge i höj grad fra den enkelte egns mundtlige overlevering. At vi skulde have fået alt med, der er omtalt på tryk, tör vi vel ikke vente; men hvis vi har det meste, har vi allerede skaffet et støttepunkt for dem, der på stedet vil spörge videre; deres tilföjelser, rettelser og nye oplysninger vil blive modtagne med störste tak.

[1] Det foransatte tal betegner sognets nummer i DFS. [betegner at stenen nu er tilintetgjort.

Københavns amt.

6. Kongestenen, Frederiksborg slotshave; skal være båret af Kristian IV og en bonde.
11. Snekke(r)sten, Tikøb s., ved Helsingør, i stranden ved Snekkersten fiskerleje; snekkerne skal være bundne ved den; ell. kom sejlende fra Kullen; ell. kastet fra Hven af troldkvinde; vender sig når den lugter varmt brød.
21. Pengestenen i Gribskov, Esbønderup sogn, i Tumlingevang nær Esrom sø; skat gemt under den.
22. Smörstenen, Grib skov, Nøddebo s.; nord for Nøddebo, ssø. for Lille Gribsø.
22. Sten ved Egelund skovridergård i Gribskov, Nøddebo s., 600 meter fra Esromsøs sydvestlige vig; 4 fingerspor; kastet af kæmpe.
32. Helenes sten, Tisvilde klint, Tibirke s.; i stranden ud for Helenekilde og kildeskåret; har båret den myrdede jomfru Helene fra Skåne til Sælland; spor i stenen af hendes hår, hænder og fødder.
82. Gjældsten, Ølstykke s., på marken syd for byen; G. er tillige navn på en gård i byen.
108. Biskop Vilhelms fodspor, Roskilde, i kirkedören på søndre side af domkirken; bispen satte sin fod der, da han standsede Svend Estridsön.
108. Fandens fingre, Roskilde; var i et gærde nærved domkirken, nu flyttet til vandværket; mærke sat af Fanden, da han flygtede for kirkeklokkerne.
108. Fandens oldemors fingre, øst for Roskilde; hun greb fat i stenen, da Fanden kastede hende ud af helvede.
108. Karl Gustavs sten, Roskilde, i et gærde; Karl Gustav har sagt: Så vist skal jeg tage København, som jeg kan sprænge denne sten; men det lykkedes ham ikke.
123. Sten på Luciehöj, Frederiksdal skov, ved vejen til Kollekolle; en prinsesse Lucie har dær aflivet sit nyfødte barn; fordybning hvor hun har siddet.
131. Albår-stenen i strandkanten; kastet af klintekongen i Stævns efter Glostrup kirke.
156. Olsstenen (St. Olsstenen?), Kornerup s., ved Lejre å.
156. Dronning Margretes sten, Kornerup s., ved Lejre å; synes lig med den foregående.
162. Sten ved Lille-Valby, Ågerup s.; kastet af dronning Margrete efter Roskilde domkirke.
165. Dronningestenen, Gundsømagle s.; i landevejsgrøften syd for Værebro; fodspor trådt af dronning Margrete för slaget med Svenskerne (Så vist som jeg træder i denne sten, så vist skal slaget stå her); ell. da hun kastede stenen efter Roskilde domkirke (!); ell. af kong Frodes dronning af sorg over mandens død; regnvand i fodsporet helbreder dårlige öjne.
172. [Kongstolen ell. Kongstenen, dysse ell. sten i Lejre by, Allerslev s.; kongen sad her ved kongevalg.

172. [Dronningesten ell. Dronningestolen i Lejre by, Allerslev s.
172. Hyldesten, Allerslev s., mellem Allerslev og Tokkerup; konger blev hyldede dær.
173. [Sten på Nörre-Hvalsø mark, Hvalsø s.; kastet af trold.
178. Troldebystenen, Rye s., ved skellet mellem Ejby og Kyndeløse marker; vender sig, når den lugter nybagt brød.
196. Hjaltesminde (?), Tune mark, Tune s.; et stykke med „troldskrift" på skal være hugget af den.
202. [Troldkællingestenen på Jersi mark, Jersi s.; kastet af troldkælling i hårbånd; mærke deraf rundt om stenen.
203. Sten ved Kirke-Skensved; set ild ved stenen, altså penge under den.
203. Sten på Skennese (Skensved?) mark; fure rundt om den, kastet af troldkone i hårflætning.

Holbæk amt.

249. Sten på Tersløse mark, Tersløse s.; kastet af troldkvinde efter trold; mærke af hårbåndet hvori den blev kastet.
249. Sten på Tersløse mark, Tersløse s.; kastet af trold efter troldkvinde; fingerspor; den stødte sammen med den foregående.
261. Holmerstenen, Kidserup mark, Udby s.; kæmpekast; fingerspor; båndmærke.
263. [Sten ved Hagested strand, Hagested s.; kastet af jætte.
265. [Hall ell. Mæglestenen [Magle-?], Tudse s.
273. [Fire-tønders-sten, Skamstrup s., på den flade jord i Fredskoven ved Vinhuset; i tiden för udskiftningen samledes almuen fra de omliggende sogne her for at drikke fire tønder øl i anledning af vedtægter om deres marker.
291. Sten på Tjørnelunde mark, Finderup s.; skure i stenen, slået af lindorms hale da den kæmpede med tyr.
302. Ørestenen, Raklev s., på en höj på Nostrup mark.
302. Sten ved Skambæk mølle, Raklev s.; kastet af kæmpe.
302. [Kongsten ell. Kajesten ved Kallundborg.
302. Blak, Raklev s., i Refsnæs strand; kastet af kæmpe; spor af fingre.
303. Sten på Ubberup mark, Tømmerup s.; kastet af trold.
304. Sortensten, Arby s., i stranden ved Asnæs; kastet af kæmpe efter kæmpen på Asnæs, som kastede Blak igen.
311. [Sten ved Følleslev, Følleslev s.; kastet af trold.
333. Sten på Höjby kirkegård; kløvet i to af lindormens hale under dens kamp med tyren.
334. Kræmmersten, Vig s.
336. Lommestenen, Egebjærg s., ved Isefjord ud for Stokkeberg skov; kastet af kæmpe; mærker af fingre.
338. Skæppestenene, Asnæs s.
351. Sten ved Brattingborg sø, Tranebjærg s., Samsø; skat.
351. Sælstenen (Sejlstieni, Sielstenen), Pillemark, Tranebjærg s., Samsø; „det hellige menneske" er kommet sejlende på den.

351. Sten på Ørby mark, Tranebjærg s., Samsø; ud mod havet; kastet af kæmpe; mærke af hånd.
351. [Bækagersten, på Bækagerhöj, Brundby mark, Tranebjærg s., Samsø; var dör for de underjordiske; ell. jættekvinde-kast, fingerspor.
351. [Hvilestenen, Tranebjærg s., Samsø; ved landevejen over bakken Bånhöw mellem Brundby og Tranebjærg; en pige har født et barn dær; forbigående skulde hvile sig på stenen.
352. Sten ved Vestborg fyr, Koldby s., Samsø; omtrent 100 alen fra land; kastet af kæmpe.
352. Sten i Koldby, Koldby s., Samsø; sydøst for Jörgen Kræmmers gård; kastet af kæmpe på Visborg efter Koldby kirke.
352. Sten på Koldby mark, Koldby s., Samsø; kastet af kæmpe på Refsnæs efter Koldby kirke; mærker af 10 fingre.
353. Sten på Espenshöj, Tanderup mark, Onsbjærg s., Samsø; nu indsat i gærde; mærke af hånd; nedgravet skat.
353. Sten på Sværm, en holm ved Stavns, Onsbjærg s., Samsø; mand på Stavns sov daglig middagssövn på stenen, deraf fordybning i den.
355. Sten i Nordby kirkegårdsmur, Nordby s., Samsø; blodplet; mand dræbt af Nordbyerne.
355. Dyvelstenen (Dy'lstienen), Nordby s., Samsø; kastet af kæmpe, „de har gået og bildt børnene ind, at alle nyfødte børn kom fra den sten, og derfor skulde de have en tyk skive småbrød (ɔ: sigtebrød) med ud til stenen", endnu lever folk der som børn har lagt brødskiver på stenen og derefter ventet en søsters eller brors fødsel.

Sorø amt.

378. Toppensten, Munkebjærgby s., på Rude-Eskildstrup mark; kastet af trold.
378. Sten ved Döjringe, Munkebjærgby s.; kastet efter Bromme kirke.
379. Sten ved Bromme kirke, Bromme s.; kastet efter kirken.
421. [Følsfjeddet ved Antvorskov, Slagelse St. Peders lands.; trådt i en sten af Hellig Anders' nattegamle føl.
424. Fandens spor, Sønderup s., på marken; Fanden hvilede sin fod dær, da han førte en brud bort.
426. Sten ved Gudum kirke, Gudum s.; spor af Fandens sæde, da han hvilte sig, medens han bar Gudum kirke bort.
434. Petri sten, Gerløv s.
443. Sten ved broen over Halkevad, Flakkebjærg s.; kastet af trold.
444. Sten i Halkevad skov, Skörpinge s.; fingermærker, kastet af trold.
454. Sten ved Rude, Holsteinborg s.; kastet af trolde.
456. Sten på ageren Tværsten, Bjerre-Sønders lille mark, Bjerre s.; træskospor, trådt af kæmpe.

Præstø amt.

494. Sten ved Nestved, ved Gangersbro; kæmpekast.
494. Sten ved Nestved, bag Stenskoven; kæmpekast.

520. Ellekongens ridehest ell. Junkerstenen, ved stranden, Strø-by s., Stævns; ellekongen rider på den; ell. kommer ridende til den på en grå ko; må ikke flyttes.
544. Murestenen, i stranden, Vemmetofte s.; kastet af troldkælling.
563. Oksesten, i skoven ved Tybjærg kirke; kastet af trold eller troldkælling; der har været holdt dans på den.
584. Sten på Nestelsø mark, Nestelsø s.; kastet af troldkvinde.
584. Sten ved Nestelsø kirkegårdsdige; kastet af troldkvinde.
586. Sten i Nylandsmosen, Vejlø s.; fodspor.
586. Sten i Rettestrup banker, Vejlø s.; kastet af troldkvinde.
593. Sten på Rosenfelds mark, Kastrup s.; kastet af trold.
607. Stenkisten, Tjørnehoved, Allerslev s.; to sten, i den øverste fingermærker; barnelig begravet dær.
612. Sten i Høvdinggårds have, Mern s.; fodtrin trådt af trold på Djævlebjærget i Hjortevænget, hvor den först lå.
621. Tøveldestenen, Stege landsogn, Møn, Hjelms bugt, nær den forsvundne landsby Tøvelde.
625. Pengekisten, Grimsdal, Magleby s., Møn.
625. Ristestenen, Grimsdal, Magleby s., Møn; skat.
625. Svanesesten, Aborrebjærget, Møns klint, Magleby s.; kastet af troldkvinde ell. kæmpe.
626. Sten på Grøns grav, Damsholte s., Møn; klingrer ved den mindste berøring.
627. Pilegrimsstenen, Fanefjord s., Møn; en af Hr. Truels' sönner begravet under den.

Bornholm.

647. Kyllinghönen, Åkirkeby; kastet af trold ell. troldkone.
653. Munken, Vester-Mariæ s., ved Munkedalen, Bornholms Alminding nnø. for Rytterknægten, mellem rokkestenene.
672. Hestestenen, Gudhjem s., mellem Gudhjem og Salne; minde om stranding af heste.
673. Helligkvinde, Øster-Marie s.; moder med 10 börn begravet dær; hilses: „God avtan hellikvinja" ved aftenstid, og svarer igen.
674. Slingestenen ell. Jomfrustenen, Paradisbakkerne, Ibsker s.; kastet af trold ell. troldkvinde.
674. Sten på Brændes mark, Ibsker s.; kastet af troldkælling.
674. Malkværnen, Ibsker s., ved kysten mellem Neksø og Årsdale.

Maribo amt.

725. [Tre sten i Löjet, Stokkemarke s.; kastede af kæmpe.
788. Jomfrustenen, Radsted s., ved Krenkerup-gård (Hardenberg); fodspor trådt af jomfru, som blev bortført af djævelen.
795. Sten ved Dødemose, Øster-Ulslev s.
798. Knækkeryggestenen, Kettinge s., på Frejlev strand; foged på Alholm dræbt dær.

832. Det røde led, Idestrup s.; nv. for byen, hvor vejen til Ourupgård drejer af.
832. [Maren Joppes sten, Idestrup s., Hallerup skov; kastet af kæmpekvinde.
832. Sten i Lindeskoven, Idestrup s.; fordybning, hvor skovfruen plejer at sidde.
832. Sten i Hallerup skov, Idestrup s.; heri „Mallemusse Gretes" sæde.
832. Skæppestenen, Idestrup s.
833. Gunners sten, Væggerløse s., Bøtø; en kvinde Gunner druknet dær; „det var ved den at storken hentede de små börn til denne egn"; vender sig når den lugter brød.
833. Sten på Hasselø mark, Væggerløse s.; „af form som en stor kalv"; må ikke flyttes, „den ligger for noget".
833. [Sten på Marrebæk mark, Væggerløse s.; måtte ikke flyttes.
833. Bred-sten, Væggerløse s., i strandkanten under Radbjærg mark; fingermærker, kastet over „Breden" af trolde på Lolland.
834. Sten i Fiskebæk skov, Skjelby s.; overligger på stenhöj, kastet af heks.
837. Tro, Sønder-Alslev s.; udenfor bryggersdören i Dyrløvs gård.

Odense amt.

853. Jomfruspringet, Flakhaven i Odense; fodspor trådt af forfulgt jomfru.
856. Gallesten, Assens mark; kastet af kæmpe.
878. Knud den Helliges sten, Vissenbjærg s., ved vejen mellem Gribsvad og Vissenbjærg kirke; spor af hånd, Knud d. H. (ell. K. d. Store) hvilt sig dær; forbigående kaster sten til.
887. Vædderstenen ell. Bakkestenen, Rolsted s.; sagn om tyv kvalt af vædder.
891. Sten i kirkegærdet om Højby; tre fingermærker, sat af Fanden, som blev bange for klokkerne.
902. Sten på Munkebo banke, Munkebo s.; kastet af kæmpekvinde.
913. Sten på Fynshoved, Stubberup s.; fodspor trådt af jætte.
913. Klokkestenen, Stubberup s.; mærke af slyngebånd; kastet af troldkone.
913. Rødjyde, Stubberup s., i stranden ved Hindsholmen; kastet af kæmpekone.
921. Grydesten, Norup s., ved Hasmark; to sten, kastede af kæmpe; vender sig, når de lugter nybagt brød.
936. Glavendrupstenen, Skamby s.; må ikke flyttes.
936. Sten i Skamby kirkemurs grund; fodspor trådt af kæmpe ell. trold.
968. Grydesten, Vesterballe, Gjelsted s.; fingermærker; kastet af kæmpe.
1005. Sten på Søllested mark, Søllested s.; fingermærker; kastet af kæmpe.

Svendborg amt.

1041. Stovesten, Höjes Dong, Lunde s.; kastet af kæmpekvinde.
1042. [Sten i Stens enge, Trunderup, Kværndrup s.; aftryk af menneskelegeme; kæmpe faldt under slagsmål imod den.
1042. Troldstenen, Kværndrup s., ved Langkilde, halv mil fra Kværndrup kirke; kastet af jættekvinde.
1068. Sten i Nörre-Broby s., i et hul ved Odense å, 4—500 alen fra kirken; kastet af kæmpe.
1079. Klokkestenen, Lyø; klinger, når den bliver slået på den tyndeste ende.
1092. Gongels sten, Ryslinge s., på lunget syd for byen; kastet af jætten Gongel; fingermærker.
1092. Sten ved Hestehaveskoven, Ryslinge s., på marken; kastet af jætte.
1093. [Sten i Ravndrup, Gislev s.; mærke af hånd og fingre; kastet af kvinde.
1097. Dammesten ell. Hesselagerstenen, Hesselager s., på marken; kastet i strömpebånd af trold ell. troldkvinde på Langeland efter Svinninge kirke.
1103. Sten ved Gudbjærg, Gudbjærg s.; kastet af trold.
1126. Barnestenen i Korshöj, Herrested s.; udhugget sæde og barnefodspor.
1145. [Sten på Emmerbølle mark, Bødstrup s.; kastet af trold.
1157. Sten ved Fakkebjærg, Magleby s.; kastet af heks efter trolden Fakke.

Hjörring amt.

1192. Sten i Skjærum kirkemur, vestreenden af kirken; viser bygmesterens höjde.
1203. [Terkilds sten, Ugilt s., Ugiltsgårds mark.
1207. Klokkestenen, Mygdal s.; kastet af jættekvinde.
1209. [Ivers kirke *[Yw'rs cær'k]* på Hirshals fiskerlejes strand; stor rødlig granitblok; havde navn efter en fisker Iver i sidste halvdel af 18de årh., der hver morgen gik ned til stenen, knælte og bad; gamle folk i 1850erne erindrede at ha set ham göre det.
1224. [Tingsten, Hörby s., Havens mark; konge har holdt ting dær.
1229. Sten ved Dronninglund skov, Dronninglund s.; fingermærker; kastet af Knarrekonens sön i Knarrehöj.
1242. [Hæjles sten, Vrejlev s.; rejst af Hæjle; penge under den.
1251. Gråko ved Vrensted kirke; fingermærker, kastet af kæmpe.
1252. [Staves kirke ell. den grå sten ved Stavad, Tise s.; kastet af kæmpe; vender sig, når den lugter nybagt brød.
1252. Sten i Tise kær, Tise s.; kastet af kæmpe.
1254. Den grå ko, Stenum s.; mærker af hånd og fingre; kastet af kæmpe.
1259. [Tingsten, Jerslev s., mellem Studerup og Jerslev.
1259. Sten ved Jerslev, Jerslev s.; fingermærker, kastet af kæmpe.

1259. [Sten ved Dwærredes Knøsi, Jerslev s.; mærker af hånd og fingre; kastet af kæmpe.
1261. De femten sten, Øster-Brønderslev s., Ulvbakkerne, Krag hede; i den ene fingermærker; tabte af ellekone.
1270. Sten i Gjøl vejle; kastet af kæmpe.
1276. Sten på Lundbæk hede, Jetsmark s.; kastet af kæmpe; syv par kunde danse på den.
1277. Sten ved Gjøl bjærg, Gjøl s.; kastet af kæmpe.
1277. Sten på Gjøl gade, Gjøl s.; kastet af kæmpe.
1277. Sælsten, Gjøl s., i strandkanten udfor Klitgård; er hjærtet af Gjølboen, som af vrede sprang itu i flintsten.
1283. Knabelundstenen, Brovst s., nord for Fredensdal; kastet af kæmpe.
1283. Sten i Brovst kær, Brovst s., ved Limfjorden; kastet af kæmpe.
1283. Sten ved Brovst kirke; fem huller; kastet af kæmpe.
1285. Janumkjøt, Øster-Svenstrup s.

Tisted amt.

1309. [Sten i en gård i Tisted; grød sat ud til gårdboen.
1316. [Sten ved Vust, Vust s.; mærke af hånd; kastet af kæmpe.
1318. Sten ved Kjærup kær, Tømmerby s.; fingermærker; kastet af kæmpe.
1318. Sten ved Tømmerby kirkegårdsdige; kastet af trold.
1318. Oprejste sten på Höjstrup hede, Tømmerby s.; forstenet brudeskare.
1319. Larses Målekar, Lil s., på Troldeting ved Bulbjærg.
1319. Store sten på Troldeting ved Bulbjærg, Lil s.; fingermærker, trolde holdt ting og sloges med sten; skjulte skatte.
1334. St. Eline stene øst for Nors, Nors s.; række af huller.
1338. [Stene på Do's, Hillerslev s., øst for kirken; kastede af kæmper.
1404. Æ grå sten, Jegindø s.; ligger på fire alen vand, kastet af kæmpe; „kunde ryge, de bagede ovre på Kås".
1408. Skarresten i Limfjorden mellem Mors og Ty; kastet af kæmpe.
1408. [Klingersten, Mors, ved Tiisbjærg bakke, på øens nordvestre hjörne; mængde sten; kastede af kæmper.
1408. Sten ved sundet mellem Ty og Mors; fingermærker; kastede af de Tybo helte og de Morsing karle.
1431. Sten ved Handklit, Tødsø s.; kastet af dværg.
1435. Den grå jomfrus sten, Vester Jølby, Dragstrup s.; jomfru som dræbte sit barn, begravet her.
1436—1438. Sten i fjorden mellem Skallerup og Sundby; kæmpekast.
1439. Vortestenen, Flade kirkegård; et 3—4 tommer dybt hul, hvori der næsten altid er vand, som er godt for vorter.
1444. Den røde galt, Skjærbæk, Sejerslev s., i fjorden; kæmpekast.

Ålborg amt.

1462. Kællingstenen, Gildsig, Nörresundby s.; heks nedmanet; det stikker i fødderne, når man ved midnat går rundt om den.

1463. [Sten ved Nörre-Ustrup, Hvorup s.; kæmpekast.
1463. Kællingestenen, Hvorup s.; mand henrettet dær.
1465. [Sten på Vedsted mark, Åby s.; der gror ikke græs ell. korn, hvor den har ligget; den forsvandt, da de vilde grave den op.
1465. [Sten ved Endelen skov, Åby s.; kæmpekast.
1465. [Støvstenen, Åby s., ved gården Bjærget; fingerspor; kæmpekast.
1465. Sten i Åby kær, Åby s.; kæmpekast.
1468. [Femten sten ved vejen mellem Sundby og Hjörring, Ajstrup s.; i én hånd- og fingermærker; tabte af kæmpekvinde.
1472. [Sten i Gandrup enge, Vester-Hassing s.; mærke af hånd; kæmpekast.
1481. [Sten i Sivvedal, Nörre-Tranders s.; kæmpekast.
1489. Sten ved Klarup, Klarup s.; mærke af hånd; kæmpekast.
1502. Sten på Sønderholm mark, Sønderholm s., ved Troldkirke; kæmpekast.
1504. Sten i Nörholm by, Nörholm s.; kæmpekast.
1505. De to hvide piger, Ellidshöj s., mellem Anderup mark og Ellidshöj hede; to piger slog hinanden ihjel dær.
1511. Sten på Kirketange, Årestrup s.; fingermærker; kæmpekast.
1534. [Dronning Margretes sten ved Egholm slots vold, Skörping s.
1534. Dronning Margretes sten ved Skörping kær, Skörping s.; dronning Margrete sad her, mens man skød Stubberuphus ned.
1543. Gråsten, Visborg s., vest for byen; kastet af trold.
1544. Sten nord for Vive, Vive s.; fingermærker; kæmpekast.
1545. Sten øst for Brøndbjærg, Rostrup s.; fingermærker; kæmpekast.
1548. Sten ved sydvestsiden af Madum sø, Astrup s.; kastet af trold.
1548. Sten på Bakgårdens mark, Astrup s.; fingermærker; kæmpekast.
1548. Sten i Akselterp skov, Astrup s.; kastet af jætte.
1569. Sten ved Mølgård, Havbro s.; må ikke komme ind i gården, for så bliver der uro.
1586. Mi-sten, Durup s.; „Bitte-Kjæsten" har lagt den dær; en halv snes par kunnet danse på den.
1590. Stene på Dollerup strand, Fovlum s.; i en af dem fingermærker; kæmpekast.
1592. Sten på en lide ud for Alstrup, Alstrup s.; fingermærker; kæmpe har truet ad Lunø kirke med den.
1592. [Gråsten, Alstrup s., på remmen ved fjorden; kæmpekast.
1592. [Stene i Alstrup kær, Alstrup s., et sted der kaldtes Lævvi; kæmpekast.
1603. Sten ved Lundgård, Bjørnsholm s.; kæmpekast; flytter sig hver julenat et fjed mod gården, som vil brænde, når den når den.
1603. Sten ved Bjørnsholm gård, Bjørnsholm s.; kæmpekast; flytter hver julenat et fjed nærmere mod gården, som vil brænde, når den når den.
1603. Sten ved en gård i byen Overlade, Bjørnsholm s.; kæmpekast; flytter hver julenat et fjed nærmere, gården vil brænde, når den når den.

1607. [Sten i kæret ved Havgård, Næsborg s.; kastet af trold.
1607. [Sten i gården, Nörgård, Tolstrup, Næsborg s.; nissen gemte sin mad under den, men blev selv manet derned.
1607. Troldstenen, Næsborg s., i Næsborg kær; kæmpekast.

Viborg amt.

1622. Femfingerstenen, ved Viborg, på vejen til Skive; kæmpekast.
1622. [Danærygh, ved Viborg [?]; kong Dan hyldet dær.
1634. [Lille-Lars, Dølby s.; Oksevad hede.
1634. [Store-Lars, Dølby s.; Oksevad hede i nærheden af plantagen, 1/4 mil fra Lille-Lars.
1638. Sten på Brøndum kirkegård; fingermærker; kæmpekast.
1656. Sten på Junget hede, Junget s.; fingermærker; kæmpekast.
1656. Sten i Trilom enge, Junget s.; fingermærker; kastet af trold.
1657. [Sten ved Hinnerup å, Torum s.; kæmpekast.
1661. Sten ved Torp, Asted s.; kæmpekast.
1671. Rødsten, Fur; mange troldesagn.
1681. Sten i Rødding kirkegårdsdige; kastet af trolden Mikkel som gengæld for Simonstenen; vender sig når den lugter varmt brød.
1681. Sten i bakkerne vest for Dålskjær, Rødding s.; kæmpekast.
1685. Sten i Søndre Andrup, Ramsing s.; fingermærker; kæmpekast.
1686. [Simonsten, Lem s., i Simons-kær, Nörre-Lem hede; fingermærker, kæmpekast.
1708. Sten i Resen kirke, muret i tårnet; fingermærker; kæmpekast.
1722. Kæmpestenen, Hersom s., ved slusen i Ørris bakker; kæmpekast.
1727. Stene ved Klintbakken, Uldbjærg s.; kæmpekast.
1755. Sten i Ravnhule, Vejrum s.; fingermærker; kæmpekast.
1756. Tærnestenen ell. Tærnestenene, Vorning s., ved Havbors dos, syd for Hviding; Signes tærne levende begravet dær, sidder i skikkelse af en fugl på stenen.
1762. [Lejsten Ryge, Læsten s., i en dal sydvest for Læsten by; kæmpekast.
1762. Kalma-Rende-stenen, Læsten s., i Læsten bakker; kastet af troldkvinde.
1764. Sten ved Gjannerup sø, Ålum s.; kæmpekast.
1764. Venning Lyne, Alum s., i Venning Ellekær; fingermærker; kæmpekast.
1764. Sten i Venning bakker, Ålum s.; kastet af troldkvinde.
1785. To sten på Langå mark, Langå s., nord for byen ved vejen til Øster-Velling; stødte sammen, da to kæmper kastede dem efter hinanden.
1786. Stenen i Gröndal, Vinge s., mellem Ulstrup og Rønge; spådom om verdens tilbagegang.
1794. Sten i Spongsdal, Höjbjærg s.; indskrift: ædlingen fordrives osv.
1804. Stene mellem Torning og Karup, Frederiks s.; kastede af trolde.

1805. Sten i Svinetrup ved Karup møllebæk, Karup s.; fingermærker; kæmpekast.
1805. Sten ved Karup mølle, Karup s.; kæmpekast.
1818. [Stene i Klosterlund ved Stenholt, Kragelund s.; i én mærke af at en har siddet der; tre stod op; kæmper har kastet dem efter hinanden; ell. her har været tingsted.
1835. 5 (tidligere 7?) sten, Vellev s., sydøst for Tinghøj; 7 sandemænd har her aflagt ed for Frisbækmanden, at han var selvejer; måtte ikke flyttes.
1841. Sten på Bidstrup hovedgårds eng, Granslev s.; mandsfigur ses på den; manden, som havde målt engen op, blev til sten, fordi der ikke avledes så meget hø, som han havde lovet.

Randers amt.

1849. Sten på Kraghøj, syd for Mariager på klosterets ejendom; huller slået af bjærgmændenes knoer.
1856. Stene på Brøddenhøj, mellem Mariager og Hobro; huller slået af bjærgmændenes knoer.
1859. Række af sten ved Trinderup krat, Hvornum s.; lævning af Odins alter [!].
1871. Sten på Ajstrup hede, Vindblæs s.; fingermærker; kastet efter Dalbynedre kirketårn.
1875. Dysse ved vejen fra Dalbyovre til Törslev, Dalbyovre s.; overliggeren vender sig når den lugter nybagt brød; dans af bjærgfolk derinde.
1875. Brændesten, Dalbyovre s.; fingermærker; trekantede sølvpenge fundet under den.
1891. Kååtstenen, Glenstrup s., i Søndreheden ved søen; tabt af troldkvinde, der vilde bygge dæmning over søen.
1899. Stene i Sølkjær ved Skalmstrup, Tvede s.; kastede af kæmper.
1899. Sten ved Dosthöj, Skalmstrup, Tvede s.; kæmpekast.
1931. [Sten på Schildenseje hovmark, Voldum s.; kæmpekast.
1931. [Sten på Hvalløs mark, Voldum s.; fingermærker; kæmpekast.
1941. Sten ved Kare bakker, Holbæk s.; kæmpekast.
1945. To stene i Ørsted kirkemur, på sydsiden; er som svedne af ild, selv om de overkalkes; skytten fra Stenalt fyrede sin bøsse ladet med alterbrød og vin af imod dem for at blive friskytte.
1954. [Sten på Gammel-Estrup mark, Favsing s.; fingermærker; kæmpekast.
1962. Hvilestenen, Kold s., på marken; fordybning hvor Ryomgårds nisse har hvilet sig.
1964. Sten i Stentegade, Vester-Alling s.; fingermærker; kæmpekast.
1969. Sten nord for Mygind, Mygind s.; kosak begravet.
2000. Den haglede höne ved Hjælm; kæmpekast.
2005. [Sten på Allelev mark, Lyngby s.; kæmpekast, kæmpe blev liggende under den.

2007. Blak i havet udfor Arnak ved grænsen mellem Mols og Sønderherred; kastet af Sybille ell. af kæmpe.
2007. [Fandens hvæssesten, Hyllested s., mellem Hyllested og Hyllested skovgårde; dyb skure i; Fanden har slebet og prøvet sin barberkniv på den; ikke god at gå forbi ved nattetid.

Århus amt.

2059. [Sten i Dybdal ved Silkeborg, mellem Torsø bakker og Vesterskov bakker; kæmpekast; læsning på; kun set tre gange; kongeløsen under den, en hund sidder på den.
2059. Sten på Haborshöj ved Silkeborg; kæmpekast.
2059. Sten på Bavnsbakker ved Silkeborg; kæmpekast.
2094. Sten på Skovby mark, Skovby s.; kæmpekast.
2099. [Sten ved Rammel-ås, Stjær s.; fingermærker, kæmpekast.
2113. [Sten syd for Koldt kirke; kastet af trold.
2113. [Sten på marken ved Koldt; kæmpekast.
2115. Hundestenen, Tranbjærg s., i skellet mellem Tranbjærg og Gundestrup marker; mærker af 4 hundefødder satte af to „lighunde", som angreb en mand der råbte foran kirkedören.
2157. Sten i Jeksen dale, Adslev s.; fingermærker; kæmpekast.
2158. [Bukkestenen på skellet mellem Mjesing s. og Hårby; kastet af trold.
2159. Sten i Svejstrup, Dover s.; mærke af hånd; kastet af trold.
2172. Sten på Gröndalskol, Linå s.; kongeløsen under den.
2177. Sten ved Klovnhöj på Vole hede, Tvilum s.; ses aldrig ved dag; kongeløsen under den.
2177. Sten i Havredal, Sminge, Tvilum s.; blodspor, pige myrdet.
2196. [Sten ved Halle sø, Grædstrup s.; kæmpekast.
2202. [Kæmperstenen, Træden Nygårds mark, Træden s.; kæmpekast.
2211. Sten på Asklev hede, Tem s.; kæmpekast.
2211. Sten i Sønderskov, Tem s.; „har siden aldrig kunnet findes".
2213. Sten i Ejstrup bæk, Ejstrup s., tæt ved krattet; fingermærker; kastet af nissen i Torup.
2241. [Sten på Vintengårds mark, Tamdrup s.; kastet af jættekvinde.
2245. Havrum søsten, Hornborg s.; kastet af kæmpekvinde.

Vejle amt.

2271. „Den store sten" [ell. Ståsten?] ved Palsgård, As s.; kastet af jætte ell. jættepige.
2276. Korsstene, Hjarnø s.; i én fodspor trådt af kæmpe.
2288. Sten ved Lille-Dalby, Hedensted s.; kastet af bjærgmand ell. trold.
2291. Kirkemørgen, Daugård s.; ved Veile fjords nordside, på Askebjærg sommerpensionats grund; sagn?
2303. Stene på Bræsten agre, nordøst for Holtum, Grejs s.; trold kastede en stor sten, som splintredes.

2313. Kæmpestenen, Give s., Bæksgård mark; kastet af trold.
2316. Sten i åen ved Brande præstegård, Brande s.; fem mærker i; kæmpekast.
2323. Sten ved Guldbjærg mose, Lilfrøst mark, Brædsten s.; fordybning hvor Tyra Danebod har hvilet sig.
2328. Runesten ved Jelling kirkedör; tabt af jættekvinde.
2353. Ogs sten, Erritsø s., på strandbredden ved Snoghöj, skruet op af isen; kastet af kong Og på Fyn.
2362. [Kæmpestenene, Vinding s., på marken mellem Vejle og Vinding, hvor møllen nu ligger.
2396. To sten på Dalby mark, Dalby s., den ene nu i en have i Dalby; kastet af kæmpekvinder.

Ringkøbing amt.

2404. Stene mellem Lemvig og Nörre-Nissum; fingermærker; kæmpekast.
2416. [Sten på Rom hede, Rom s.; kastet af bjærgmand.
2423. Stene på Kvisgård fælled, Fabjærg s.; fingerspor; kastede af kæmper i Norge.
2434. To stene på Hølbakken, Hove s.; kæmpekast.
2436. [Sten i Ferring s.; fingermærker; kastet af kæmpe i England.
2438. [Sten ved Høgens höj på Rammegårds mark, Ramme s.; blev lagt op på höjen, men bestandig trillet ned af bjærgfolkene.
2452. [Sten mellem Mejrup og Halgård bavn, Mejrup s.; fingermærker; kæmpekast; vendte sig, når den lugtede friskt brød i Agerbæk.
2486. Sten ved Rosmose, Sinding s. [?]; fingermærker; kastet af nisse.
2489. Sten i Gjellerup kirkegårdsdige; ti fingermærker; kæmpekast.
2491. Kæmpestenen, sydøst for Bording kirke; kastet af Fanden.
2492. Sten i Bidse mose, Ikast s.; fingermærker; kæmpekast.
2493. Sten i Stendammen i Kølkjær, Rind s.; fingermærker; kæmpekast.
2493. Stene i Kølkjær, Rind s., ved vejen fra Fjederholt til Kølkjær; kæmpekast.
2542. Sten på Vedersø kirkegård, nordvestre hjörne nogle skridt fra diget; vandet i en fordybning i den godt mod vorter og lign.; kom som jærtegn om at dødsdømt jomfru var uskyldig, ell. om at præstens to døtre var salige.

Ribe amt.

2593. Sten i Billum kirkegårdsdige; fingermærker; kæmpekast.
2596. Sten ved Kvong præstegård, nu i diget; fingermærker; kæmpekast.
2601. Sten i Lönne s.; fingermærker; kæmpekast.
2631. Sten i Jærne kirkegårdsdige; fingermærker; kæmpekast.
2662. Sten på Asbo mark, Bække s., ved vejen fra Asbo til Bække; sat fordi en kvinde dær er bleven voldtaget.
2662. [Svingling-sten ell. Svingelands-sten, Bække s., på marken, matr. nr. 25 a.

2662. Sten på Bække mark, Bække s.; flyttet af Harald Blåtand men standset ved hans søn Svends oprør; ell. en kæmpe vilde flytte den, hans guldbør står endnu under den; ell. kæmpekast.
2662. [Ronvædderstenen ell. æ grå sten, Bække s., mellem Asbo og Bække; tyv kvalt af vædder.
2663. Sten ved Ferup, Lejrskov s.; fingermærker, kastet af trold.
2663. Sten ved åen mellem Stubdrup og Ferup, Lejrskov s.; kæmpekast
2665. Mariæ synål, Anst s., ved enden af Gamst mark imod Vejen å; har tjent til vartegn for rejsende.
2682. Tirslund-stenen, Tirslund mark, Brørup s.; kastet af kæmpe; ell. kæmpe har villet føre den bort på en jærnbør, som tillige med hans jærntræsko står under stenen.
2686. [Sten ved Folding kirke; kæmpekast.
2701. Kværnstenen, Ribe domkirkes landsogn, ved Riber-holme i Ribe å, Øster Vedsted; udhugget et K; fingermærker; kæmpekast.
2703. Sten i Farrup kirkegårdsdige; fem huller i; kæmpekast.

Sønderjylland. Haderslev Østeramt.

Sten i Langkjær ved Andrup, Stepping s.; fingermærker; kæmpekast.

Haderslev Vesteramt.

Sten i Rødding skov, Rødding s.; kæmpekast.
[Sten på Harreby mark, Hygum s.; gården brændte da den blev kløvet.
[Sten i Øster-Lindet s.; fingermærker; kæmpekast.
Sten ved Fole kirkegårdsdige; kæmpekast.
Krokone og en anden sten, Spandet s.; kæmpekast.
To sten i Skjærbæk kirkemur; kæmpekast.
Sten i Arrild by, Arrild s.; kastet af kæmpekvinde.

Sønderborg amt.

Sten ved Tandsholm, Tandslet s.; tabt dær af jættekvinde; kan lugte, når der bages i egnen.
Sten på Als; kastet af troldkvinde efter Broager kirke.
Sten ved Ullerup, Ullerup s.; kastet af kæmpepige.
Barsten ell. Deggersten, Dybbølbjærg, Dybbøl s.; kæmpekast; vender sig når de bager pandekager i gården nedenfor.
Sten i det sydøstlige hjörne af Stenderup skov mellem Dybbøl, Nybøl og Stenderup; jæger med hest har dær brækket halsen, kommer nu ridende om natten.

Åbenrå amt.

Stene på stranden ved Löjt; kastede af kæmpen Bars, så han begravede kæmpen fra Löjt derunder.
Sten på stranden ved Löjt; fingermærker; kastet af Bars efter bønderne.
Sten ved Jordkær kirke [?]; kastet af kæmpe, slog tårnet af Jordkær kirke.

Sten ved Rishjarup, Ris s., nu i et dige; kæmpekast; skulde passe ind i hullet i Egvad kirke.
Slyngsten ved Tombøl, Feldsted s.; kastet af kæmpepige.
Sten ved Bygbjærg [?], Feldsted s.; rög af Slyngsten i kastet.

Tønder Nörreamt.

Sten i Døstrup kirkedige; kastet af kæmpepige.
Sten nord for Døstrup kirke; kæmpekast.
Fruerstenen ved Døstrup, Døstrup s., nu ved mølledammen; en frue har dær drömt om penge i Kjedelshöj, som hun siden byggede kirke for.
Sten i Ballum kirkemur; fingermærker; kæmpekast.
Sten i Daler kirkemur, lidt oven for grunden; mærke af hånd; kastet af trolde.
Sten i Daler kirkemur; fodspor trådt af trold.

Tønder Sønderamt.

Sten ved Medelby, Medelby s.; fingermærker; kæmpekast.

Flensborg amt.

Fynsten, Nykirke s., Angel, bag Dollerup skov; kastet af djævelen.
[Sten ved Hatlund, på Skærsbjærg, Kværn s., Angel; fodspor af hare, hund og hest; Jochum v. d. Hagen brækkede halsen dær, da han jagede Langfredag; ell. den er kastet af kæmpepige.
Sten ved Tingskov, ved landevejen midtvejs mellem Flensborg og Kappel; spor af kvindesko, bondekone skulde redde sin mands liv ved at løbe den halve vej inden solnedgang.
Sten på Fredsbjærg ved Flensborg; falder ned når krig står for dören.
Popstenen, Popholt, Siversted s.; har været dåbssten for Poppo.
Sten i en have ved Popholt, Siversted s.; Poppo har præket dær.

Gottorp amt.

Sten ved gården Røst, Kappel landsogn, Angel; fodspor trådt af ond greve, som sad fast dær.
Sten mellem Stolk og Helligbæk, Farensted s.; fingermærker; kastet efter Poppo af Fanden.

Husum amt.

Lawes sten, Hjoldelund s.; kastet af stærk mand, der skulde vise sig for kong Magnus.
Sten i en mose ved Trælstrup; kæmpekast efter Trælstrup kirke; slog tårnet skævt.

FORTEGNELSE OVER STENDYNGER OG KVASHOBE, SOM DER KASTES TIL AF VEJFARENDE

Frederiksborg amt.

4. [„Troshöw" ved den gamle Frederiksborg landevej; sten og pinde henkastede for at en dær myrdet mands genfærd ikke skulde skade dem.

Holbæk amt.

333. To kors på Kirkeås, Höjby s.; gudstjeneste holdtes her i de syv år, kirken var i ban.

355. De døde mænds grave, på vestre side af Nordby hede, Nordby s., Samsø; to dynger af småsten; strandvasker begravet; sten lagdes til for vejlykke.

Bornholm.

684. Varparna, Åker s., i lyngen ved Siegård; tre pyramideformede stenhobe, blev vedligeholdt og majede med grönne grene af de første lyngrivere om sommeren; tre piger dær dræbt af deres brødre.

684. Akjærkjeknejt, Åker s., i lyngen ved Siegård; de tre pigers kusk dræbt.

Odense amt.

878. St. Knuds sten, Vissenbjærg s., ved vejen mellem Gribsvad og Vissenbjærg kirke; sten kastet til for vejlykke.

Hjörring amt.

1229. Stendynge ved stenhule i Dronninglund skov, Dronninglund s.
1234. [To stendynger af sammenkastede småsten på en mark i Hellum s.

Tisted amt.

1393. Stendynge ved Åshöj, Hurup s.; forbryder henrettet.

Viborg amt.

1815. [Den døde mands sted, på engen Mønsted have, inden landevejen vestpå fra Silkeborg nær Lysbro, Balle s.; jæger skudt her; vejfarende kastede pinde til for at beskytte sig mod gengangeren.

Århus amt.

2172. [Stendynge, Linå s., mellem Hårup og Linå; kastet til for at hindre ildløs; fuld mand skal være død pludselig dær på stedet.

Kone af sliberfamilie

(Joh. Miskows samlinger vedrørende Sigöjnere og „rejsende", i DFS).